ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 27 ● ΜΑΡΤΙΟΣ 1980 ● ΑΔΑΡ 5740

והיה היום לכם לזכרון וחגתם אתו חג לה׳
לדרתיכם

«Καί ἡ ἡμέρα αὕτη θέλει εἶσθαι εἰς ἐσᾶς εἰς μνημόσυνον· καί θέλετε ἑορτάζει αὐτήν ἑορτήν εἰς τόν Κύριον εἰς τάς γενεάς σας» (Ἐξ. 12:14).

Ο ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΕΡΑΣΗ

Τόν περασμένο μῆνα ἀνεγράφη σέ μερικές ἑλληνικές ἐφημερίδες ὅτι μεμονωμένοι φανατικοί στό Ἰσραήλ προέβησαν σέ βεβηλώσεις χριστιανικῶν ναῶν καί προσκυνημάτων. Παρ' ὅλον ὅτι τά σχετικά δημοσιεύματα εἶναι ἀσαφῆ καί τά στοιχεῖα συγκεχυμένα, ἄς πάρουμε τήν ἁπλῆ εἴδησι σάν ἐπιβεβαιωμένο γεγονός.

Πιστεύομε, λοιπόν, ὅτι ὁ φανατισμός (πού ἡ ὀνομασία του προερχόμενη ἀπό τό λατινικό Fanum σημαίνει ἱερό, ναός, τέμενος) ἀντιβαίνει τίς βάσεις τῆς ἠθικότητος καί κατεβάζει τό ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνθρωπότητος.

Ὁ φανατισμός, πού ἀποτελεῖ ἐγωϊστική καί τυφλή προσήλωσι πρός ἴδιες ἀντιλήψεις καί ἐμπαθῆ τακτική ἐναντίον τῶν φρονημάτων τῶν ἄλλων, ἔχει πάντα προξενήσει μεγάλα ἐγκλήματα στήν ἱστορία τῆς Ἀνθρωπότητος.

Ἐπειδή ἐμεῖς οἱ Ἑβραῖοι, στό διάβα τῶν αἰώνων, ὑπήρξαμε πάντα τά πρῶτα καί μεγαλύτερα θύματα τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ἐπειδή καί σήμερα ἀκόμη, σέ κάθε δύσκολη στιγμή τῆς Ἀνθρωπότητος, ἐμᾶς ἔχουν στή «μπούκα τοῦ κανονιοῦ», αἰσθανόμαστε, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον, τό ποῦ μπορεῖ νά ὁδήγήση ὁ θρησκευτικός φανατισμός. Γι' αὐτό καταδικάζομε, μέ ὅλη τή δύναμι τῆς ψυχῆς μας, παρόμοιες ἐκδηλώσεις καί ζητοῦμε νά ἐπικρατήση παντοῦ ἰσοπολιτεία καί σεβασμός τῆς θρησκευτικῆς λατρείας. Οἱ λίγοι φανατικοί δέν πρέπει, πουθενά στόν κόσμο, νά περάσουν . . .

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: **Δίσκος τοῦ Σέδερ, κατασκευή Ἰσαάκ Κοέν, Πάδουα (Ἰταλίας), 1673.**

Ο ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ κ.κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΙΑ ΤΑ «ΧΡΟΝΙΚΑ»

Τοῖς Ἐντιμοτάτοις κυρίοις Ἰωσήφ Δόβιγγερ, Προέδρῳ, καί Μιχαήλ Μάτσα, Γενικῷ Γραμματεῖ τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου Συντονισμοῦ καί Γνωματεύσεως, χάριν καί εἰρήνην παρά Θεοῦ.

Εἰς Ἀθήνας

Ἀσμένως ἐλάβομεν τό τε ἀπό τῆς κβ΄τοῦ π. μηνός Ἰανουαρίου γράμμα τῆς Ἐντιμότητος ὑμῶν καί τά προφρόνως ἀποσταλέντα ἡμῖν τεύχη τοῦ παρ'ὑμῶν ἐκδιδομένου μηνιαίου περιοδικοῦ "Χρονικά", περί οὗ ἀναφέρετε ἐν τῷ ὑμετέρῳ γράμματι.

Εἰς ἀπάντησιν εὐχαριστοῦμεν τῇ Ἐντιμότητι ὑμῶν διά τό γράμμα καί τήν ἀποστολήν τῶν τευχῶν τοῦ περί οὗ ὡς ἄνω περιοδικοῦ, συγχαίροντες ὑμῖν καί τοῖς τιμίοις συνεργάταις ὑμῶν δι' ὅσα εὐγενῆ ἀποσκοποῦνται διά τῆς ἐκδόσεως ὑμῶν ταύτης, μάλιστα δέ εἰς τήν σημερινήν κατ'ἐξοχήν ἐποχήν τοῦ διαλόγου.

Τά κράτιστα δ'αἰτούμεθα ὑμῖν παρά Θεοῦ, Οὗ ἡ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἴη μεθ'ὑμῶν.

κγ΄ π΄Φεβρουαρίου δ΄

διάπυρος πρός θεόν εὐχέτης

Ἡ δικαία ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ διά τήν ἀπελευθέρωσι τῆς Ἑλλάδος. Ι. Μακρυγιάννης - Π. Ζωγράφος.

Η 25η ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

Μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἐπετείου τῆς Ἐθνικῆς Ἀνεξαρτησίας ἀναδημοσιεύομε τό παρακάτω κείμενο τοῦ ἀειμνήστου ΑΣΕΡ Ρ. ΜΩΫΣΗ, ἀπό τό βιβλίο του «Ἕλληνο - Ἰουδαϊκαί Μελέται».

«Παιδιά μου ὀρφανά μου σκορπισμένα ἐδῶ κι ἐκεῖ διωγμένα ὑβρισμένα ἀπ' τά ἔθνη πανοικεί».

Ο ἀναγνώστης ἄς προσέξῃ. Οἱ μελαγχολικοί αὐτοί στίχοι δέν ἀναφέρονται εἰς τούς Ἑβραίους. Τά ὀρφανά, σκορπισμένα καί ὑβρισμένα παιδιά δέν ἀνήκουν εἰς τόν ἑβραϊκόν λαόν, τοῦ ὁποίου τό ὄνομα εἶναι τόσον συνυφασμένον μέ τά ἐπίθετα αὐτά. Οἱ δύο αὐτοί στίχοι ἀποτελοῦν τήν εἰσαγωγήν ἑνός παλαιοῦ ἑλληνικοῦ ὕμνου, πού ἐψάλλετο, κάποτε, τονισμένος εἰς τόν μουσικόν τόνον τῆς Μασσαλιώτιδος.

Ὁ ὕμνος αὐτός ἐτραγουδεῖτο κάποτε ἀπό τά μελανιασμένα χείλη τῶν τέκνων τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ, πού εὕρισκεν εἰς τάς λέξεις του τήν ζωντανήν ἔκφρασιν τῆς καταστάσεως καί τῶν πόθων ἑνός ἔθνους πού εἶχε συναίσθησιν τῆς θέσεως εἰς τήν ὁποίαν τό εἶχε ρίξει ἡ τύχη.

Τό ἑλληνικόν ἔθνος ἦτο ἀπορφανισμένον ἀπό τούς ἀρχηγούς του, ἀπό τήν ἐθνικήν του ἡγεσίαν, πού μόνη εἶναι ἱκανή νά ἐπιμεληθῇ μέ στοργήν καί ἀντιμετωπίσῃ μέ συλλογικόν πνεῦμα τά προβλήματα καί τάς ἀνάγκας ἑνός λαοῦ πού θέλει νά ζήσῃ.

Τό ἑλληνικόν ἔθνος ἦτο σκορπισμένον. Ἀπό τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως καί ἀπό τῆς ὀθωμανικῆς ὑποδουλώσεως ὁ ἑλληνισμός εἶχε χάσει τό ἐθνικόν του κέντρον, τά δέ τέκνα τῆς Ἑλλάδος εὑρέθησαν διεσπαρμένα εἰς ὅλας τάς χώρας καί εἰς ὅλους τούς τόπους, ὅπου ἦσαν προχειρότερα τά ὑλικά μέσα τῆς ζωῆς καί ὅπου τά πλήγματα τοῦ κατακτητοῦ ἐφαίνοντο ὀλιγώτερον ὀδυνηρά.

Ὁ ἑλληνικός λαός ἦτο διωγμένος. Οἱ ἀνθελληνικοί διωγμοί, αἱ σφαγαί τῶν τέκνων τοῦ ἱστορικοῦ καί εὐγενοῦς αὐτοῦ λαοῦ ἦσαν συνήθη φαινόμενα τῆς τραγικῆς περιόδου τῆς δουλείας του.

Καί ἦσαν, ἐπίσης, ὑβρισμένα καί περιφρονημένα πανοικεί ἀπό τούς κατα-

φρονητάς τῆς ἐλευθερίας των καί τούς ἅρπαγας τῆς κληρονομίας των τά τέκνα τοῦ Ἔθνους πού εἶχε δώσει εἰς τήν ἀνθρωπότητα τόν Περικλῆ καί τήν Ἀκρόπολιν.

Λαοί ὅμως καί ἔθνη πού ἐδημιούργησαν ἱστορίαν, πού ἐξεκόλαψαν ἄνδρας γιγαντιαίας πνευματικῆς ἀξίας, πού συνέγραψαν ἔργα ἀθάνατα, πού ἔσωσαν τήν ἀνθρωπότητα κατ' ἐπανάληψιν εἰς τήν διαδρομήν τῶν αἰώνων, πού ἤναψαν φῶτα καί ἀπεδίωξαν τά σκότη, λαοί — Ἄτλαντες πού ἐβάστασαν εἰς τούς ὤμους των τό βάρος ἑνός ὁλοκλήρου πολιτισμοῦ, οὔτε χάνονται οὔτε σβήνουν οὔτε μένουν αἰωνίως ὑπόδουλοι καί ἐξηρτημένοι.

Ἡ 25 Μαρτίου 1821 εἶναι ἡ ἡμέρα κατά τήν ὁποίαν τό ἑλληνικόν ἔθνος ἐπανεῦρε μέ τάς ἰδίας του δυνάμεις τήν ἐθνικήν του ἰσορροπίαν. Εἶναι ἡ ἡμέρα κατά τήν ὁποίαν ἀπέδειξεν ὅτι ἔχει συνείδησιν τῆς εὐγενοῦς του καταγωγῆς, καταγωγῆς πού τοῦ παρεῖχε τό δικαίωμα πρός μίαν ζωήν ἀνταξίαν τοῦ ἐνδόξου του παρελθόντος.

Ἡ 25 Μαρτίου δέν ὁμοιάζει μέ τάς ἐπετείους τῆς ἀνεξαρτησίας ἄλλων ἐθνῶν καί δέν εἶναι μία ἐπέτειος πού πρέπει νά ἑορτάζουν μόνον οἱ Ἕλληνες. Ἡ ἡμερομηνία αὐτή ἔχει πολύ εὐρύτερον περιεχόμενον. Συμβολίζει τήν ἰδέαν τῆς συνεχείας τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων ἐκείνων ἐθνῶν πού ἐθεμελίωσαν πολιτισμούς καί πού ἐγκλείουν τόσην ἐσωτερικήν δύναμιν ἐπιβιώσεως, ὥστε νά ἀνθέξουν εἰς ὅλας τάς ἀντιξοότητας καί τάς ἐναντιώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Συμβολίζει καί σφραγίζει ἡ 25 Μαρτίου τήν ἱστορικήν καί κοινωνιολογικήν ἀρχήν ὅτι τά ἐδάφη ἐκεῖνα τά ὁποῖα συνεδέθησαν μέ τήν ἱστορίαν ἑνός ζωντανοῦ ἔθνους, εἰς τά ὁποῖα διεδραματίσθησαν αἰωνίως ἀνεξάλειπτοι σκηναί τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, δέν παύουν νά ἀνήκουν εἰς τό ἴδιον αὐτό ἔθνος, ἔστω καί ἄν ταῦτα ἤθελον προσωρινῶς καταπατηθῆ ἀπό στοιχεῖα ξένα καί κατακτητικά.

Ἡ 25 Μαρτίου διδάσκει ἀκόμη ὅτι ἡ ἀληθινή δύναμις καί ἱκανότης δημιουργίας δέν συνίσταται εἰς ἀριθμητικάς ἐννοίας ποσοτήτων ἀλλ' εἰς ἠθικάς ἐννοίας ἀξιῶν, ἰδεωδῶν καί πίστεων. Διότι ὑπεροχήν καί νίκην τῆς ἑλληνικῆς ποιοτικῆς ἀξίας καί τοῦ ἑλληνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἰδανικοῦ ἐναντίον τοῦ ἀψύχου κολοσσοῦ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀποτελεῖ ἡ στεφανωθεῖσα ἀπό τό κλέος τῆς δόξης προσπάθεια τῶν ὀλίγων πελοποννησίων ζηλωτῶν τῆς ἐλευθερίας.

Μίαν τοιαύτην ἐθνικήν χρονολογίαν, συμβολίζουσαν τόσα ὡραῖα ἰδα-

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 15

ΙΣΡΑΗΛ ΚΑΙ ΕΛΛΑΣ

Τοῦ κ. ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

*Ἀπό τό βιβλίο τοῦ διακεκριμένου πνευματικοῦ ἀνθρώπου - Ἀκαδημαϊκοῦ καί πρ. Πρωθυπουργοῦ κ. Παν. Κανελλοπούλου «**Ὁ Χριστιανισμός καί ἡ ἐποχή μας**» παραλαμβάνουμε τίς παρακάτω σελίδες:*

Οἱ μέρες μας εἶναι δύσκολες. Ἡ ἱστορία φυλλορροεῖ. Ποτέ δέν εἶχαν τόσο γυμνωθεῖ τά δέντρα τῆς. Κάποια πολύ μεγάλα γεγονότα σημειώνονται ἢ πλησιάζουν. Γεγονότα τέτοια πού γιά τήν ὑποδοχή τους πρέπει νάναι οἱ ἄνθρωποι πολύ προετοιμασμένοι. Καί φοβοῦμαι ὅτι ποτέ δέν ἦταν ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου τόσο ἀπροετοίμαστη, ὅσο εἶναι στίς μέρες μας.

2. — Τί θά πεῖ: νάναι ἡ ψυχή προετοιμασμένη; Πότε ἦταν οἱ ἄνθρωποι προετοιμασμένοι γιά νά ὑποδεχθοῦν τά ἐρχόμενα; Σέ ποιές ἱστορικές παραμονές μεγάλων ἢ κακῶν καιρῶν ἦταν οἱ ἄνθρωποι, ἔστω καί μέ τή θαμπή διαίσθησή τους, γνῶστες τοῦ ἄγνωστου πού ἐρχόταν;

Γνῶστες τοῦ ἄγνωστου μπορεῖ νά μήν ἦταν οἱ ἄνθρωποι ποτέ. Προετοιμασμένοι, ὅμως, γιά νά ὑποδεχθοῦν τά ἐρχόμενα καί τ' ἄγνωστα ἦταν πολλές φορές. Δέν ξέρω, βέβαια, πότε καί σέ ποιές περιπτώσεις ἡ προετοιμασία ἔγινε μέ καθοδήγηση συνειδητή. Ἴσως οἱ προφῆτες τοῦ Ἰσραήλ νά εἶχαν ἐπιχειρήσει συνειδητά μιά τέτοια προετοιμασία. Οἱ προφῆτες δέν προφήτευαν, γιατί οὔτε αὐτοί γνώριζαν τά ἐρχόμενα· ἤ, ἔστω, τά «γνώριζαν» μ' ἕναν τρόπο πού δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν ἐπιστημονική γνώση ἤ πρόγνωση. Τά προαισθανονταν. Οἱ προφῆτες παίδευαν — αὐτός ἦταν προπάντων ὁ σκοπός τους — τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων· τήν ψυχή τοῦ περιούσιου λαοῦ. Ποιός βρέθηκε, ὕστερ' ἀπό τούς προφῆτες τοῦ Ἰσραήλ, νά παιδεύει τήν ψυχή τοῦ λαοῦ του; Κανένας. Μόνο οἱ προφῆτες εἶχαν αὐτή τήν τρυφερή σκληρότητα. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἡγέτες λαῶν κολακεύουν τήν ψυχή τοῦ λαοῦ τους ἤ τήν ἀγνοοῦν. Ὅσοι τήν ἀγνοοῦν (ἀλλά καί κάμποσοι ἀπ' ὅσους τήν κολακεύουν) συμβαίνει καί νά τήν ποδοπατοῦν. Στίς δημοκρατίες τήν κολακεύουν. Οἱ προφῆτες δέν ἦταν δημοκρατικοί. Δέν ἦταν ὅμως οὔτε τύραννοι οὔτε ἀπολυταρχικοί. Τυραννοῦσαν καί τιμωροῦσαν προπαντων — πρίν ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους — τόν ἑαυτό τους. Ὁποιος θεωρεῖ πρῶτον ἔνοχο τόν ἑαυτό του δέν εἶναι τύραννος.

3. — Θά σταθῶ λίγο στούς προφῆτες τοῦ Ἰσραήλ. Εἴπαμε ὅτι εἶναι ἴσως οἱ μόνοι πού προσπάθησαν νά προετοιμάσουν τό λαό τους γιά τά ἐρχόμενα, γιά τίς ὧρες τίς μεγάλες καί τίς κακές. Μόνον ὁ Ἰσραήλ γέννησε πνεύματα σάν τόν Δαυίδ, τόν Ἠσαΐα, τόν Ἱερεμία, τόν Ἰεζεκιήλ. Ὁ Ἰσραήλ εἶναι λαός μεγάλων παθημάτων. Λιμοί, λοιμοί, καταποντισμοί, ἐπιδρομές ἀλλοφύλων, πολιορκίες καί ἧττες, μετοικεσίες καί ἐξανδραποδισμοί — καί ὅλ' αὐτά πλάι στήν ἔρημο, τή νεκρή φύση καί πλάι στή νεκρή θάλασσα — χαρακτηρίζουν τή ζωή τοῦ Ἰσραήλ. Ἴσως γι' αὐτό καί ὁ Κύριος τῶν Δυνάμεων στάθηκε πιό πολύ κοντά του. Καί μιλοῦσε στούς προφῆτες τοῦ Ἰσραήλ. Τούς μιλοῦσε τάχα στ' ἀλήθεια; Οἱ ἴδιοι πίστευαν ὅτι τόν ἄκουγαν. Ναί, ἀναμφίβολο εἶναι ὅτι τό πίστευαν. Δέν εἶχε, ἴσως, γεννηθεῖ ἀκόμα τότε ἡ ἀμφιβολία. Δέν εἶχε, πάντως, γεννηθεῖ τό καθεστώς ψυχῆς ἤ ὡς μέθοδος. Δέν ὑπάρχουν τεχνάσματα στά λόγια ἤ στίς κραυγές τῶν προφητῶν. Μονάχα ὅποιος πιστεύει ὅτι τοῦ μιλάει ὁ Θεός μπορεῖ νά μιλήσει ἤ νά ὀργισθεῖ ἤ νά θρηνήσει ὅπως μίλη-

Σχέδιο ἀπό τάφο τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου, πού βρέθηκε κοντά στή Mareshah, 3ος π.Χ. αἰώνας.

σαν, ὀργίσθηκαν καί θρήνησαν οἱ προφῆτες. Ἡ γλώσσα τους εἶναι ταυτόχρονα σκληρή καί τρυφερή. Τήν ὥρα πού ὀργίζονται οἱ προφῆτες ἤ πού μεταφέρουν τοῦ ὀργισμένου Θεοῦ τούς λόγους, συνδυάζουν τή σκληρή λέξη καί σκέψη μέ τις πιό ἁπαλές παρομοιώσεις, μέ τήν ἄμπελο, μέ τούς ἐλαιῶνες, μέ τούς κέδρους, μέ τά κρίνα, μέ τά χελιδόνια, μέ τά περιστέρια, μέ τά πρόβατα. «Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα», λέει ὁ Ἠσαΐας, «ἀγαλλιάσθω ἔρημος καί ἀνθήτω ὡς κρίνον». Καί λέει ὁ Θεός μέ τά χείλη τοῦ Ἠσαΐα: «θήσω εἰς τήν ἄνυδρον γῆν κέδρον καί πύξον καί μυρσίνην καί κυπάρισσον καί λεύκην, ἵνα ἴδωσι καί γνῶσι καί ἐννοηθῶσι καί ἐπιστῶνται ἅμα, ὅτι χεῖρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα». Καί μέσ' στήν πιό μεγάλη ὀργή του λέει ὁ Κύριος στόν Ἰεζεκιήλ μέ μιάν ἄφταστη τρυφερότητα καί θλίψη: «καί διεσπάρη τά πρόβατά μου ἐν παντί ὄρει καί ἐπί πᾶν βουνόν ὑψηλόν καί ἐπί προσώπου πάσης τῆς γῆς διεσπάρη, καί οὐκ ἦν ὁ ἐκζητῶν οὐδέ ὁ ἀποστρέφων». Ναί, ἡ ψυχή τῶν προφητῶν εἶναι γεμάτη θλίψη καί τρυφερότητα, κι' ὅταν ἀκόμα ὁ νοῦς τους εἶναι γεμάτος ὀργή. Ἡ θλίψη — ἡ μόνιμη, βαθεία καί ἀκατάλυτη θλίψη — εἶναι τό μεγάλο γεγονός μέσ' στήν ψυχή τῶν προφητῶν. Ἡ θλίψη σώζει τόν ἄνθρωπο. Ἡ θλίψη εἶναι τό «σωτήριον». Τόν σώζει ἀπό καθετί πού εἶναι λιγώτερο ἀπό τόν ἑαυτό του. Ταιριασμένη μέ τή θλίψη, γίνεται ἡ κάθε μας σκέψη καί πράξη καλύτερη, ἀφθονώτερη, καθαρώτερη.

4.— Ὁ λαός τοῦ Ἰσραήλ, ἀφοῦ τόν παίδεψαν καί τόν προετοίμασαν οἱ προφῆτες, ἄντεξε σέ ὅ,τι δέ Θ' ἄντεχε κανένας ἄλλος λαός. Τόν πῆραν οἱ ἄνεμοι καί τόν ἐσκόρπισαν. Οἱ βασιλεῖς του ἔγιναν ζητιάνοι καί οἱ παρθένες του μαράζωσαν. Θρηνεῖ ὁ Ἱερεμίας: «Καί ἐξήρθη ἐκ θυγατρός Σιών πᾶσα ἡ εὐπρέπεια αὐτῆς· ἐγένετο οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ὡς κριοί οὐχ εὑρίσκοντες νομήν καί ἐπορεύοντο ἐν οὐκ ἰσχύϊ κατά πρόσωπον διώκοντος. Ἀκούσατε δή, πάντες οἱ λαοί, καί ἴδετε τό ἄλγος μου· παρθένοι μου καί νεανίσκοι μου ἐπορεύθησαν ἐν αἰχμαλωσίᾳ». Ἄλλοι λαοί πέθαναν ἤ χάθηκαν μέσ' στήν ἱστορία, ὅταν ἔλειψαν οἱ γεωγραφικές προϋποθέσεις καί οἱ πολιτικές ἐγγυήσεις γιά τή λαϊκή τους ἑνότητα. Οἱ Ἰουδαῖοι στερεώθηκαν ἀκόμα περισσότερο, ὅταν ἡ μοῖρα καί ἡ ὀργή τοῦ Θεοῦ τούς καταδίκασε νάναι ἀνεδαφικοί, χωρίς δικό τους ἔδαφος. Γῆ τους ἔγινε ἡ κάθε ξενιτιά, κι ἡ πιό βαρειά. Ἄντεξαν στούς πιό σκληρούς καί βίαιους διωγμούς· καί σέ κάτι ἄλλο ἀκόμα πού εἶναι χειρότερο κι' ἀπό τό πῦρ κι' ἀπό τό σίδηρο: στήν περιφρόνηση. Ἡ περιφρόνηση τούς ἔκαμε ὑπερήφανους μέσα τους, ὅσο κι' ἄν φόρεσαν τή μάσκα τῆς δουλοπρέπειας καί τῆς κολακείας. Ὅπου κι' ἄν βρέθηκαν, στή Δύση ἤ στήν Ἀνατολή, σέ χώρους τοῦ Βορρᾶ ἤ τοῦ ἥλιου, ἔμειναν οἱ ἴδιοι. Ἡ κάθε ἑβραϊκή οἰκογένεια ἦταν κ' ἕνας ὁλόκληρος λαός, μιά ὁλόκληρη φυλή. Εἴκοσι αἰῶνες ἱστορίας, καί μάλιστα περισσότεροι, ἀγνόησαν τήν ὕπαρξη τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλά καί ὁ Ἰσραήλ ἀγνόησε τούς αἰῶνες. Οἱ αἰῶνες, ἀγνοώντας τόν Ἰσραήλ, δέν τόν ἐνίκησαν. Ὁ Ἰσραήλ, ἀγνοώντας τούς αἰῶνες, τούς ἐνίκησε. Κρατήθηκε ὄρθιος πίσω ἀπό τόσα κράτη πού ἔπεσαν, χωρίς νά πάρει μέρος σέ καμιά μάχη, χωρίς νά συμμερισθεῖ τήν τύχη οὔτε νικητῶν οὔτε ἡττημένων οὔτε τή δόξα τους οὔτε τή ντροπή τους. Ἄν καί ἦταν λαός γενναῖος, πού εἶχε μιά καλή πολεμική παράδοση, ἔπνιξε ὁ Ἰσραήλ μέσα του τήν παράδοση αὐτή καί δέ θέλησε νά θεωρήσει ἄξιο τῆς γενναίας καρδιᾶς του κανένα πόλεμο ἀπ' ὅσους

έχουν συνδεθεῖ μέ τήν πολιτική καί ἠθική διαμόρφωση τῆς Εὐρώπης.

Ἔτσι σημειώθηκε ἕνα μοναδικό φαινόμενο στήν ἱστορία τοῦ κόσμου, τό φαινόμενο ἑνός λαοῦ πού, πίσω ἀπό τήν ἱστορική ἀφάνεια τῆς διασποράς του, διατήρησε ἔντονη, ὅσο κανένας ἄλλος λαός, τή συνοχή του. Ἀλλά πῶς μπορεῖ νά γίνει κάν σύγκριση μέ ἄλλους λαούς; Ἡ διασπορά τοῦ Ἰσραήλ εἶναι κάτι τό καταπληκτικό. Ὁ Στράβων λέει ὅτι στήν ἐποχή τοῦ Σύλλα δέν ἦταν πόλη ὅπου νά μήν εἶχαν εἰσδύσει οἱ Ἰουδαῖοι. Τί ζητοῦσαν, τάχα, φεύγοντας ἀπό τήν πατρίδα τους; Ἔφευγαν οἱ Φοίνικες καί οἱ Ἕλληνες, ἀλλά γιά νά ἱδρύσουν ἀποικίες, γιά νά κατακτήσουν ἀγορές, γιά νά δοξάσουν τή μητρόπολη, γιά νά ἐξαπλωθοῦν στόν κόσμο. Ἄλλο ἡ ἐξάπλωση καί ἄλλο ἡ διασπορά. Ποιό εἶναι τό νόημα τῆς ἰουδαϊκῆς διασποράς; Κάμποσους, βέβαια, Ἰουδαίους εἶχαν ἐγκαταστήσει ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καί ὁ Πτολεμαῖος ὁ Α. στήν Ἀλεξάνδρεια ἤ ὁ Ἀντίοχος ὁ Γ., ὁ Μέγας, στή Μικρά Ἀσία. Ἄν ἐξαιρέσουμε, ὅμως, τίς τέτοιες μετοικεσίες, πού ἀνάγονται στό θέλημα τῶν κατακτητῶν, ἡ μεγάλη διασπορά τοῦ Ἰσραήλ στόν κόσμο ὁλόκληρο δέ βρίσκει τό νόημά της οὔτε στή βία καί στήν πληθυσμιακή πολιτική τῶν κατακτητῶν, οὔτε στήν τάση τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰσραήλ νά κατακτήσει τόπους καί νά ἱδρύσει ἀποικίες. Κι' αὐτό, ἀκόμα, τό ἐμπορικό ἐλατήριο γεννήθηκε ἀργότερα στή σκέψη τῶν Ἰουδαίων πού ἔφευγαν ἀπό τήν πατρίδα τους σάν ξεριζωμένοι γεωργοί, κηπουροί καί χειρώνακτες. Στενή ἦταν, βέβαια, ἡ πατρίδα τους, βαρειά ἡ δουλεία καί ἡ ἱστορική ἀφάνεια στά ὄρια τῆς Παλαιστίνης ἤ καί τῆς Μεσοποταμίας. Ἀλλά μήπως ἔφευγαν ἀπό τή δουλεία καί τήν ἱστορική ἀφάνεια γιά νά βροῦν τήν ἐλευθερία καί τή δόξα; Ἔφευγαν μόνο καί μόνο γιά νά φύγουν, ἀδιάφορο ἄν θά ζοῦσαν χειρότερα καί ἄν θά καταντοῦσαν πιό ἄσημοι καί πιό φτωχοί· ἔφευγαν γιά νά φθάσουν παντοῦ, γιά νά εἰσδύσουν παντοῦ, γιά νά πραγματοποιήσουν τήν πιό ἄδοξη, ἀλλά ταυτόχρονα τήν πιό μόνιμη καί τήν πιό ἀποτελεσματική διείσδυση πού ἔχει σημειωθεῖ στόν κόσμο. Καί ἔφθασαν παντοῦ. Στόν Ζ' αἰώνα μ.Χ. σημειώνεται ἡ παρουσία τους καί σ' αὐτή τήν Ἀγγλία. Καί ὁ λαός αὐτός πού κατάφερε νά φθάσει καί νά εἰσδύσει παντοῦ, ἦταν λαός ἡττημένος, λαός χωρίς κράτος, λαός κατατρεγμένος, λαός πού τῆς ψυχῆς του μόνιμος σύντροφος ἦταν ὁ φόβος. Εἶχε, ὅμως, ἡ ψυχή του κ' ἄλλο μόνιμο σύντροφο: τό λόγο τῶν προφητῶν. Ἡ πειθαρχία καί ὑποταγή τῶν Ἰουδαίων στό λόγο τῶν προφητῶν ἦταν ἡ μεγάλη τους δύναμη.

Οἱ προφῆτες τοῦ Ἰσραήλ, παιδεύοντας τήν ψυχή τοῦ λαοῦ τους, θαρροῦσαν, ἴσως, ὅτι τήν προετοίμαζαν γιά ν' ἀντιμετωπίσει δοκιμασίες πού θά κρατοῦσαν μόνο δέκα ἤ ἑκατό ἤ διακόσια χρόνια. Κι' ὅμως, οἱ δοκιμασίες κράτησαν ἐπάνω ἀπό δυό χιλιάδες χρόνια. Καί τό ἔργο τῶν προφητῶν κράτησε ἄλλο τόσο. Τό φαινόμενο εἶναι θαυμαστό. Τά λόγια τοῦ Ἱερεμία, πού μνημονεύσαμε παραπάνω, εἰπώθηκαν μέ ἀφορμή μιά ταπείνωση καί μετοικεσία πού, ἄν συγκριθεῖ μέ ὅσα ἦρθαν ἀργότερα, ἦταν μιά παροδική περιπέτεια. Κι' ὅμως, εἰπώθηκαν οὐσιαστικά — τό προαισθάνθηκε τάχα ὁ μεγάλος ποιητής τῶν θρήνων; — γιά τή μεγάλη διασπορά πού κράτησε περισσότερο ἀπό εἴκοσι αἰῶνες. Ἡ ἀντοχή τοῦ Ἰσραήλ μαρτυρεῖ ἄμεσα γιά τήν ἀντοχή τοῦ λόγου τῶν προφητῶν. Οἱ προφῆτες δέν προφήτευσαν, ἀλλά ἔδρασαν· κι ἡ δράση τους φθάνει ὡς τίς μέρες μας. Εἶναι πολύ μεγάλη ἡ σημασία τοῦ λόγου, τοῦ ἀληθινοῦ καί τοῦ μεγάλου, εἶναι δραστικώτερη ἀπό τή μεγαλύτερη ἱστορική πράξη. Καμιά μάχη καί κανένα πολίτευμα δέν ἐξασφάλισαν τή ζωή ἑνός λαοῦ γιά χιλιάδες χρόνια· οὔτε ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνος οὔτε ἡ respublica. Μόνον ὁ λόγος, ἐκεῖνος πού ἐπήγασε ἀπό τή θλίψη τῶν προφητῶν, ἀπό τή δημιουργική θλίψη μεγάλων φίλων τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἀνθρώπων, μποροῦσε νά πλάσει τίς ψυχικές δυνάμεις πού ἐξασφάλισαν στόν Ἰσραήλ τήν ἐπιβίωσή του ὡς τίς μέρες μας. ●

ΨΗΦΙΣΜΑ

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου μέ βαθειά θλίψη πληροφορήθηκε τόν ἀδόκητο θάνατο τοῦ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΡΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

μεγάλου φίλου τῶν Ἑβραίων, πού τιμήθηκε μέ δίπλωμα ἀπό τό Ἵδρυμα Yad Vashem, σέ ἀναγνώριση τῶν πολυτίμων ὑπηρεσιῶν πού προσέφερε, μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς του, πρός τούς καταδιωκόμενους Ἰσραηλίτες, στήν κατοχή.

Ἀποφασίζει ὅπως:

1) Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου παρακολουθήσει τήν κηδεία.

2) Ἐκφρασθοῦν στήν οἰκογένεια τοῦ ἐκλιπόντος τά εἰλικρινῆ συλλυπητήρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ.

3) Διατεθεῖ στήν μνήμη τοῦ ἐκπλιπόντος ποσό Δρχ. 10.000. — στόν Φιλολογικό Σύλλογο «Παρνασσός».

4) Δημοσιευθεῖ τό ψήφισμα στό περιοδικό τοῦ Κ. Ι. Σ «ΧΡΟΝΙΚΑ».

Ἀθῆναι, 21 Φεβρουαρίου 1980

Ὁ Πρόεδρος Ὁ Γεν. Γραμματέας
Ἰωσήφ Λόβιγγερ Μιχαήλ Μάτσας

Ἀπό τήν τελετή ἐπιδόσεως στόν Δημήτριο Βρανόπουλο τοῦ τιμητικοῦ διπλώματος ἀπό τόν ἐκπρόσωπο τοῦ Yad Vashem (Ἀρχαιολογική Ἑταιρεία, 15 Ἰουλίου 1970)

Ἰουδαϊκά Θέματα

ΠΕΣΑΧ: Τό ἀθάνατο μήνυμα τῆς Ἐλευθερίας

Γιά τήν ἱστορία τοῦ ἑβραϊκοῦ ἔθνους ἡ ἔξοδος ἀπό τήν Αἴγυπτο ἀποτελεῖ ἕνα ὁρόσημο: εἶναι ἡ ἀρχή τῆς ἐθνικῆς ἱστορικῆς περιόδου. Οἱ μέχρι πρότινος φυλές τοῦ Ἰσραήλ δέθηκαν ἄρρηκτα μεταξύ τους μέ τά ἑνωτικά δεσμά τῆς ἐθνικότητος καί, σάν λαός τοῦ Ἰσραήλ πλέον, ξεκίνησαν τήν κοσμοϊστορική πορεία πρός τή Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας γιά μιά ζωή ἐλεύθερη, ἀνεξάρτητη καί σύμφωνα μέ τούς θείους νόμους. Τό μήνυμα, ὅμως, τῆς ἐξόδου δέν ἀφορᾶ μόνον τό λαό τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλά ἀπευθύνεται πρός τούς ἀνθρώπους καί ὅλους τούς λαούς τῆς οἰκουμένης.

Ὅταν ὁ Θεός ἀπολύτρωσε τούς προγόνους μας ἀπό τή Φαραωνική σκλαβιά, ἔσπασε διά παντός τά δεσμά τῆς τυραννίας καί ἐδίδαξε πώς ἡ ἐλευθερία ἀποτελεῖ τήν ἄφθαρτη καί αἰώνια κληρονομιά κάθε ἀνθρώπου. Αὐτό τό μήνυμα τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀτόμου ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες συνεισφορές τοῦ Ἰσραήλ ὑπέρ τῆς εὐδαιμονίας τῆς ἀνθρωπότητος. Τόσο σπουδαῖο εἶναι τό δίδαγμα αὐτό τοῦ Πέσαχ, ὥστε καί αὐτός ὁ Δεκάλογος ἀρχίζει μέ μία ἀναφορά σ' αὐτό τό κοσμοϊστορικό γεγονός: «Ἐγώ εἶμαι Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ ἐξαγαγών σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας», (Ἐξ. 20:2).

Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καί ὅλοι οἱ μετέπειτα ραββῖνοι ἀνέπτυξαν παραπέρα καί διαλογίσθηκαν πολύ γύρω ἀπό τή σημασία καί τήν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας. Αὐτοί διεκήρυξαν πώς ἡ ἀπελευθέρωση ἀπό τήν ὑποδούλωση ἀποτελεῖ τό πρῶτο στάδιο γιά τήν ὁλοκληρωμένη ἐλευθερία· ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως εἶναι τό δεύτερο σπουδαῖο βῆμα καί ὅτι τό δικαίωμα τοῦ ἀτόμου γιά μιά ἀξιοπρεπῆ καί εὐτυχισμένη ζωή, ἀποτελεῖ τόν ἀπώτατο στόχο καί τήν οὐσιαστική ἔννοια τῆς ἐλευθερίας. Στήν ἱστορία τῆς λυτρώσεως ἀπό τήν σκλαβιά τῆς Αἰγύπτου, ὁ Θεός μᾶς προσκαλεῖ νά ἀναπτύξουμε ὄχι μόνον τό μίσος κατά τῆς τυραννίας ἀλλά καί τό πάθος γιά τήν ἐλευθερία. Μᾶς διδάσκει ἀκόμη ὅτι, ὅπως ἡ ἀπελευθέρωση ἀπό τήν Αἴγυπτο ἐπιτεύχθηκε σταδιακά (δέκα πληγές, κλπ.), ἔτσι καί ἡ ἐλευθερία δέν κατακτᾶται εὔκολα. Ὅτι δηλαδή ὑπάρχουν ὁρισμένες προϋποθέσεις, ἡ ὕπαρξη τῶν ὁποίων βοηθεῖ τήν ἐπίτευξή της καί ἀποτελεῖ τήν προάσπιση αὐτῆς.

Μέ βάση λοιπόν, αὐτή τήν παραδοσιακή διδασκαλία τῶν ραββίνων, θά προσπαθήσουμε νά ἐξηγήσουμε τό βαθύτερο νόημα τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ὑποχρεώσεως τῶν ἀτόμων γιά τήν ἐδραίωση καί ἐξάπλωση αὐτοῦ τοῦ θείου δώρου ἀνάμεσα σ' ὅλους τούς ἀνθρώπους.

Πρίν ἀπό τό Πέσαχ οἱ ραββῖνοι καθιέρωσαν πέντε εἰδικά Σάββατα. Εἰδικά δέ, μέ τήν ἔννοια ὅτι κατ' αὐτά τά Σάββατα στή λειτουργία τῆς Συναγωγῆς, πέρα ἀπό τήν καθιερωμένη ἀνάγνωση τῆς ἑβδομαδιαίας περικοπῆς τῆς Πεντατευχου (Περασσά), διαβάζεται ἕνα πρόσθετο κεφάλαιο ἀπό τήν Τορά μέ ἕνα ξεχωριστό μήνυμα. Τά μηνύματα καί τά διδάγματα αὐτῶν τῶν πέντε Σαββάτων ἀποτελοῦν βασικές προϋποθέσεις γιά τήν ἐλευθερία καί τήν περιφρούρησή της.

Δίσκος τοῦ Σέδερ, πού παρουσιάζει ἑβραϊκή οἰκογένεια στό πασχαλινό τραπέζι. Ἔργο τοῦ Μωϋσῆ Λέμπ, Μοραβία, 1716.

Τό πρῶτο «εἰδικό» Σάββατο ὀνομάζεται Σαμπάτ Σεκαλίμ. Ἡ ὀνομασία του πηγάζει ἀπό τήν ἰδιαίτερη πρόσθετη περικοπή πού διαβάζεται (Ἐξ. 30:11 - 16), ὅπου ἀναφέρεται ἡ ὑποχρέωση τοῦ κάθε Ἰσραηλίτη, εἴτε αὐτός εἶναι φτωχός εἴτε πλούσιος, νά συνεισφέρει μισό σέκελ (ἕνα ἀρχαῖο νόμισμα), γιά τή συντήρηση καί λειτουργία τοῦ Ναοῦ. Μεταφράζοντας τό δίδαγμα τῶν σεκαλίμ (πληθ. τοῦ σέκελ) γιά τή σύγχρονη ζωή, θά λέγαμε πώς ἐδῶ τονίζεται ἡ ὑποχρέωση τοῦ ἀτόμου νά φροντίζει τό «ναό» τῆς ἀνθρώπινης εὐτυχίας, τούς φτωχούς, τούς ἄρρωστους καί τούς μή - προνομιούχους· νά μεριμνᾶ γιά τήν κατοικία, τήν παιδεία καί τήν ὑγεία τους. Μέσω αὐτοῦ τοῦ ἀδελφικοῦ ἐνδιαφέροντος διατηροῦμε τή γαλήνη καί τήν ὁμόνοια μέσα στούς κόλπους τῆς κοινωνίας καί προλαμβάνουμε τίς ἀναταραχές καί τά μίση. Ἄτομα πού δεινοπαθοῦν καί ὑποφέρουν κυριεύονται ἀπό τήν ἀπελπισία καί ὁδηγοῦνται σέ

ἀκραῖες καὶ ὀδυνηρὲς διεξόδους. Ἡ πρόσφατη ἱστορία μᾶς ἔχει ἀποδείξει πὼς ἡ παρατεταμένη οἰκονομικὴ κρίση (ἢ ἄλλη κοινωνικὴ νόσος) ἀνοίγει τὸ δρόμο στὸ Ναζισμὸ ἢ κάποιο ἄλλο εἶδος ὁλοκληρωτισμοῦ. Ἕνα ἄτομο χωρὶς ἐλπίδα καταντάει εὔκολη λεία στὸν πρῶτο τυχόντα ἐπιτήδειο καὶ φανατικό, ὁ ὁποῖος θὰ τὸν διδάξει πῶς νὰ μισήσει, πῶς νὰ προκαλέσει πόνο καὶ πῶς νὰ καταστρέψει. Ἐφόσον, ὅμως, ὁ κάθε ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς ἐκπληρώνει τὸ μερίδιο τῶν ὑποχρεώσεών του, συνεισφέρει καὶ συντελεῖ στὴ διαφύλαξη τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν περιφρούρηση τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἐθνικοῦ συνόλου.

Τὸ Σαμπάτ Ζαχόρ, τὸ «Σάββατο τῆς Ἐνθυμήσεως» εἶναι τὸ δεύτερο εἰδικὸ Σάββατο. Ἡ ὀνομασία του πηγάζει ἀπὸ τὴν εἰδικὴ περικοπὴ ποὺ διαβάζεται (Δευτερ. 25:17 - 19), καὶ ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐντολὴ νὰ θυμόμαστε τὴν ἀναιτιολόγητη καὶ ληστρικὴ ἐπίθεση τῶν Ἀμαλικιτῶν ἐναντίον τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ, στὴν ἔρημο τοῦ Σινᾶ, κατὰ τὴν πορεία του πρὸς τὴ Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας. Τὸ Σαμπάτ Ζαχὸρ μᾶς διδάσκει πὼς τὸ μεγαλύτερο ἔγκλημα τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ φιλαυτία. Αὐτὴ τὸν ὁδηγεῖ πρὸς κάθε μορφὴ καταπιέσεως τῶν ἀδυνάτων καὶ ἀβοηθήτων, στὴν κτηνωδία καὶ τὸ ἔγκλημα. Ὅτι πρέπει νὰ ξεκινήσουμε μὲ τὴ βελτίωση τοῦ ἑαυτοῦ μας, κρούοντας τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου μὲ τὴ δική μας ὑποδειγματικὴ συμπεριφορά. Ὅτι ἡ ἐξάλειψη ἀπὸ μέσα μας κάθε ἴχνους περιφρονήσεως τοῦ νόμου καὶ τοῦ δικαίου ἀποτελεῖ τὴ δεύτερη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας. Ὅλοι πρέπει νὰ παραμείνουμε ἀφοσιωμένοι στὴν ἀποστολὴ τῆς ἐξαλείψεως κάθε ἴχνους τῆς ἀρχαίας βιοθεωρίας τοῦ Ἀμαλέκ, ἑνὸς ληστρικοῦ λαοῦ ποὺ ἀπομυζοῦσε καὶ ἐκμεταλλευόταν τοὺς ἀδυνάτους.

Τὴν τρίτη προϋπόθεση ἔρχεται νὰ μᾶς διακηρύξει τὸ Σαμπάτ Παρά, τὸ Σάββατο κατὰ τὸ ὁποῖο διαβάζουμε τὴν εἰδικὴ περικοπὴ ποὺ ἀναφέρεται στὴν προσφορὰ τῆς «ἐρυθρᾶς δάμαλης» καὶ τὴν τελετὴ ἐξαγνισμοῦ (Ἀριθ. 19:1 - 22). Τὸ Σαμπάτ Παρὰ διακηρύσσει τὴν ὕψιστη σημασία τῆς ἠθικῆς «ἀγνότητος». Ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ διδαχθοῦν πῶς νὰ ἐξευγενίζουν καὶ νὰ ἐξυψώνουν τὸν χαρακτήρα τους. Ἡ ἠθικὴ ἀγνότητα καθορίζει τὸ πεπρωμένον ἑνὸς ἀτόμου. Οἱ γονεῖς, τὸ σχολεῖο, ἡ ἐθνικὴ ἡγεσία ὀφείλουν νὰ ἀφοσιωθοῦν στὴ διδασκαλία, μὲ τὰ παραδείγματά τους, τῆς καταπολεμήσεως τῆς φιλαυτίας καὶ νὰ ἐνθαρρύνουν τὴν εὐθύτητα καὶ τὴ δικαιοσύνη. Διότι, μόνον μὲ τὴν ὑποκίνηση τῆς καρδιᾶς θὰ μπορέσουν νὰ οἰκοδομηθοῦν οἱ κοινωνίες τῆς ἁρμονικῆς καὶ ἀδελφικῆς συμβιώσεως καὶ δὲν θὰ διαταράσσεται ἡ κοινωνικὴ γαλήνη καὶ εὐτυχία.

Τὸ τέταρτο εἰδικὸ Σάββατο εἶναι τὸ Σαμπάτ Ἀχόντες, ἤτοι τὸ Σάββατο πρὸ τῆς νεομηνίας τοῦ Νισὰν (ὁ μῆνας τῆς Ἐξόδου), κατὰ τὸ ὁποῖο διαβάζεται τὸ πρόσθετο κεφάλαιο (Ἐξ. 12:1 - 20) ποὺ ἀναφέρεται στοὺς κανονισμοὺς ποὺ διέπουν τὸν ἑορτασμὸ τοῦ Πέσαχ. Ἡ σωστὴ τήρηση τῶν κανόνων καὶ τῶν ἐντολῶν ἐξαρτᾶται, φυσικά, ἀπὸ τὴν σωστὴ ἐκπαίδευση καὶ γαλούχηση τοῦ λαοῦ. Βασικὸ μήνυμα, λοιπόν, αὐτοῦ τοῦ Σαββάτου θὰ λέγαμε πὼς εἶναι ἡ παιδεία. Ἡ ἐκπαίδευση ἀποτελεῖ τὸ μέσον ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποίου οἰκοδομοῦμε μέσα μας τὶς ἀρχὲς καὶ τὰ ἰδανικά μας. Διὰ τῆς παιδείας ἀνανεώνουμε μέσα μας τὴν προσήλωσή μας στὸ καλό, τὸ ἀληθινὸ καὶ τὸ ὡραῖο. Μέσω τῆς παιδείας οἱ θρησκευτικὲς διδασκαλίες παραμένουν πάντα ἐπίκαιρες καὶ ζωντανές. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, χω-

Τὸ μωσαϊκὸ χάρτου τῆς χώρας τοῦ Ἰσραήλ, στὸ πάτωμα ἐκκλησίας στὴ Madaba (Ἰορδανίας), 6ος αἰώνας.

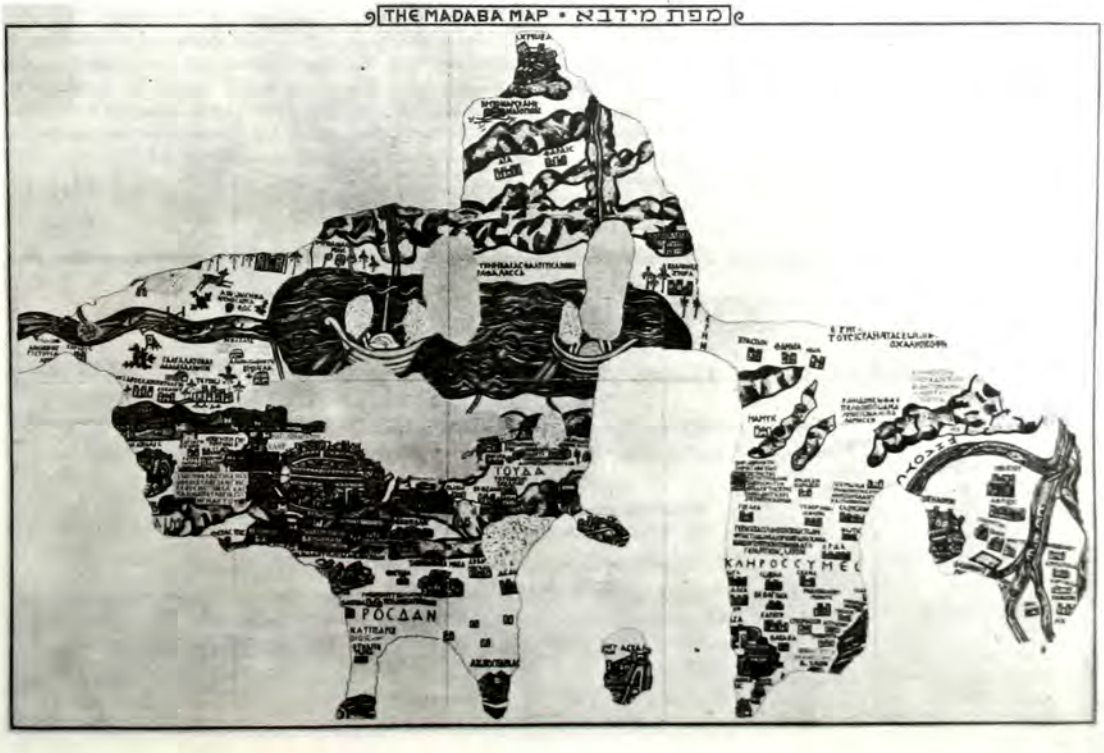

ρίς ἐκπαίδευση δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξει ἐλευθερία. Ἄνθρωποι πού δέν γνωρίζουν, θά καθοδηγοῦνται πάντα ἀπό δημαγωγούς, ἀπό ἕναν κατευθυνόμενο καί ἀνελεύθερο Τύπο, ἀπό τίς προκαταλήψεις καί τή μωρία.

Ἡ πρωταρχική καί ὑψιστη προϋπόθεση, ὅμως, γιά τήν ἑδραίωση τῆς ἐλευθερίας εἶναι τό δίδαγμα πού μᾶς μεταφέρει τό πέμπτο εἰδικό Σάββατο, τό Σαμπάτ Αγκαδόλ, τό πρό τοῦ Πέσαχ κατ' εὐφημισμό, ἀποκαλούμενο «Μέγα Σάββατο». Αὐτή, κατά τήν παράδοση, εἶναι ἡ μέρα κατά τήν ὁποία οἱ Ἰσραηλίτες ἔσπασαν τίς ἁλυσίδες τῆς σκλαβιᾶς, ἀψήφησαν τά εἴδωλα τοῦ Φαραώ καί προετοιμάσθηκαν γιά τήν πορεία τῆς ὑπηρεσίας καί λατρείας τοῦ Κυρίου. Τό μήνυμα αὐτοῦ τοῦ Σαββάτου εἶναι πώς, γιά τήν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας, ἀπαιτεῖται θάρρος. Τό θάρρος, ὅπως κάποιος εἶπε, ἀποτελεῖ τή χάρη κάτω ἀπό συνθῆκες καταπιέσεως. Ἀντιθέτως, ὁ δειλός καί ὁ κατεχόμενος ἀπό φόβο ἄνθρωπος, δέν μπορεῖ νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμά του.

Ὅταν πρίν ἀπό τήν Ἔξοδο οἱ Ἰσραηλίτες διατάχτηκαν νά φάγουν τό πασχαλινό ἀρνί, τούς παραγγέλθηκε: «Καί οὕτω θέλετε φάγει αὐτό· ἐζωσμένοι τάς ὀσφύας σας, ἔχοντες τά ὑποδήματά σας εἰς τούς πόδας σας καί τήν ράβδον σας εἰς τήν χεῖρα σας· καί θέλετε φάγει αὐτό μετά σπουδῆς», (Ἐξ. 12:11) Ἡ παραπάνω περιγραφή τοῦ τρόπου καταναλώσεως τοῦ ἀρνιοῦ, μᾶς δίνει τήν εἰκόνα ἀτόμων πού βρίσκονται σέ πλήρη ἑτοιμότητα. Ἔτσι σέ ἑτοιμότητα πρέπει νά εἶναι πάντοτε ὁ ἄνθρωπος γιά ἀγώνα καί γιά δράση ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας.

Μέ τό ἐτήσιο ἑορτασμό τοῦ Πέσαχ οἱ Ἑβραῖοι ἔχουν πάντοτε πρόσκαιρα καί ἐπίκαιρα τά ὑψηλά διδάγματα καί τό ἰδανικό τῆς ἐλευθερίας. Ἐπί ὀκτώ ἡμέρες κάθε χρόνο ὁ Ἑβραῖος ἀφιερώνει τή σκέψη του πάνω στήν ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, ἐμβαθύνει στήν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας καί ἀπομακρύνεται ἀπό κάθε τι τό ἀντίθετο. Κατά τή δισχιλιετή μακρά καί σκοτεινή ἐξορία τους οἱ Ἑβραῖοι, παρά τά γκέττο μέσα στά ὁποῖα κλείσθηκαν, παρά τούς περιορισμούς, παρά τά σήματα τῆς ντροπῆς πού ὑποχρεοῦντο νά φέρουν ἐπί τοῦ στήθους καί παρά τό γενικό διωγμό πού ὑπέστησαν ἀπό πολλούς λαούς καί ὑπό διάφορα κοινωνικά καί πολιτιστικά καθεστῶτα, ἔζησαν προσηλωμένοι πρός τό ὅραμα τῆς ἐλευθερίας. Χάρις στήν ἀκατανίκητη αὐτή ἀφοσίωση τῶν Ἑβραίων στήν ἐλευθερία καί τήν ἐθνική ἀνεξαρτησία, δημιουργήθηκε τό σύγχρονο κράτος τοῦ Ἰσραήλ πάνω στά προγονικά χώματα τῆς πίστεως.

Κάνοντας ἐδῶ μιά παρένθεση θά θέλαμε, ξεφεύγοντας λίγο ἀπό τόν Ἰουδαϊσμό, νά ἀναφερθοῦμε σέ κάποιο ἄλλο, ἐξίσου σπουδαῖο καί σημαντικό γιά μᾶς, φαινόμενο ἀγάπης καί ἀφοσιώσεως στήν ἰδέα τῆς ἐλευθερίας. Πρόκειται γιά τό σύγχρονο ἔπος τοῦ 1821. Οἱ πνευματικές ἐκεῖνες δυνάμεις πού διατήρησαν ζωντανή στούς ὑπόδουλους Ἕλληνες τήν ἰδέα καί τό ὅραμα τῆς ἐλευθερίας πηγάζουν, βέβαια κατά ἕνα ποσοστό, ἀπό τό βιβλικό ἰδανικό. Πρωτίστως, ὅμως, τό ὅραμα τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀνεξαρτησίας; τῆς ἀξιοπρέπειας τῆς ζωῆς καί τοῦ ἀτόμου ἀπορρέει ἀπό τίς ὑψηλές καί ἀνθρωπιστικές ἀξίες τοῦ κλασσικοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Παρά τίς ἐπιμέρους, ὅσο καί οὐσιαστικές διαφορές τῶν δύο αὐτῶν πολιτισμῶν, τοῦ ἰουδαϊκοῦ καί τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπάρχει πλήρη ταύτιση τῶν στόχων καί τῶν σκοπῶν τους, δηλαδή, τῆς ἐξύψωσης τοῦ ἀτόμου καί τοῦ ἐξευγενισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Μιά εὔγλωττη μαρτυρία τούτου ἀποτελοῦν τά λόγια τοῦ ἀείμνηστου Μητροπολίτη Ζακύνθου Διονυσίου Λάτα: «... δύο ἔξοχα ἔθνη Ἰουδαῖοι τουτέστι καί Ἕλληνες, ἅτινα ἐξ ἴσου εἰργάσθησαν διά τήν ἀνθρωπότητα, οἱ μέν ἐν Ἱερουσαλήμ προσευχόμενοι, ὅπως καταβιβάσωσι τόν Θεόν εἰς τόν ἄνθρωπον, οἱ δέ ἐν Ἀθήναις φιλοσοφοῦντες, ὅπως ἀναβιβάσωσι τόν ἄνθρωπον εἰς τόν Θεόν...»

Χάρις, λοιπόν, στίς αἰώνιες ἀξίες τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἡ Ἑλλάδα, μετά ἀπό αἰώνων σκληρή σκλαβιά, κατόρθωσε νά ἐπανακτήσει τήν ἐθνικήν της ἀνεξαρτησία καί νά καταστεῖ τό φωτεινό παράδειγμα γιά πολλά ἄλλα σύγχρονα ἀπελευθερωτικά κινήματα, συμπεριλαμβανόμενου καί τοῦ Σιωνισμοῦ. Κάθ' ὅλους τούς αἰῶνες τῆς σκλαβιᾶς καί τῆς δουλείας ὁ ἑλληνικός λαός ἔζησε, πολέμησε καί πέθανε ὑπέρ αὐτοῦ τοῦ ὁράματος τῆς ἐλευθερίας.

Σύμφωνα μέ τό προφητικό ὅραμα ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ, τήν πόλη τῆς εἰρήνης, θά λάμψει γιά ὅλη τήν ἀνθρωπότητα τό ἰδανικό τῆς ἐλευθερίας καί τῆς δικαιοσύνης. Σέ μᾶς, τούς θεματοφύλακες αὐτῶν τῶν ἰδανικῶν, ἐναπόκειται ἡ ὑλοποίησή του, διακηρύσσοντας μέ στεντόρεια φωνή πρός κάθε κατεύθυνση τόν ὡραῖο ψαλμό τῆς ἐλευθερίας, καταδικάζοντας καί ἐξαλείφοντας κάθε εἶδος καί κάθε μορφή δουλείας, καταπιέσεως καί δυσφημήσεως τοῦ θείου δημιουργήματος πού λέγεται ΑΝΘΡΩΠΟΣ.

Η. Σ.

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

Γραφεῖα: Πειραιῶς 46, Ἀθῆναι (106)
Τηλέφ. 52.29.153

Ἐκδότης: τό Κ.Ι.Σ. ἐκπροσωπούμενον ὑπό τοῦ Προέδρου του κ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ, ὁ ὁποῖος εἶναι καί ὑπεύθυνος συμφώνως τῷ νόμῳ (Πειραιῶς 46 - Ἀθῆναι).

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν Περιοδικοῦ Τύπου.

Ὑπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαούνης ΕΠΕ, Σπ. Δοντᾶ 10, Ἀθῆναι

● Ἡ ἀναδημοσίευσις κειμένων εἶναι ἐλευθέρα, μέ τήν προϋπόθεσι ὅτι θά ἀναφέρεται ἡ πηγή: Περιοδικό «Χρονικά», Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου.

ΤΕΥΧΟΣ 27 ● ΜΑΡΤΙΟΣ 1980 ● ΑΔΑΡ 5740

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΒΡΑΪΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΠΑΝΩ ΣΤΑ ΙΔΕΩΔΗ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

ΤΟΥ Sir RICHARD LIVINGSTONE

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΧΡΟΝΙΚΑ» (ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ No 2 (ΤΕΥΧΟΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1980)

Ὁ ἀείμνηστος Sir Richard Winn Livingstone γεννήθηκε τό 1880 κι' ἔλαβε τίτλο εὐγενίας τό 1931. Διετέλεσε Ἀντιπρύτανις τοῦ Queen's University τοῦ Μπέλφαστ (1924 - 1933), Ἀντιπρύτανις τοῦ Oxford U niversity (1944 - 1947) καί στέλεχος καί ἀργότερα Πρόεδρος τοῦ New Collega, τῆς Ὀξφόρδης.

Ἡ Παλαιστίνη καί ἡ Ἀρχαία Ἑλλάδα εἶναι οἱ πηγές τῆς πνευματικῆς καί πολιτιστικῆς μας ζωῆς. Ἡ Ρώμη, βέβαια, μᾶς ἔχει ἐπηρεάσει μέ τή νομική καί πολιτική της ὀργάνωση, ἀλλά δέν τῆς χρωστᾶμε τίποτε ἄλλο. Ἀντιθέτως, ὁ κόσμος μας θά ἦταν διαφορετικός, καί ἀπείρως φτωχότερος ἄν τοῦ ἀφαιρούσαμε εἴτε τά ἑβραϊκά εἴτε τά ἑλληνικά στοιχεῖα. Τό θέμα εἶναι πελώριο κι' ἡ διάλεξη αὐτή περιέχει ὁρισμένες μόνον σημειώσεις πάνω σ' αὐτό.

Ὑπάρχουν δύο τουλάχιστον τρόποι ἀντιμετώπισης τοῦ θέματος. Ὁ ἕνας εἶναι νά προσπαθήσουμε νά μελετήσουμε τήν ἐπίδραση πού ἄσκησαν στόν πολιτισμό ἄνδρες καί γυναῖκες τῆς Ἑβραϊκῆς καί Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἀλλά ὁ τρόπος αὐτός προσέγγισης δέν ταιριάζει μέ τόν τίτλο τῆς διάλεξης. Θέμα της δέν εἶναι οἱ Ἑβραῖοι καί οἱ Ἕλληνες, μά ὁ Ἑβραϊσμός καί ὁ Ἑλληνισμός. Τόν δεύτερο, λοιπόν, αὐτόν τρόπο, τήν ἐξέταση δηλαδή τοῦ Ἑβραϊσμοῦ καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς φιλοσοφικῶν καί πνευματικῶν κινημάτων θά ἀκολουθήσω.

Μέ τόν ὅρο Ἑβραϊσμός θά ἐννοῶ τή θρησκεία τῶν Ἑβραίων, ὅπως ἀναγράφεται στήν Παλαιά Διαθήκη καί τόν Χριστιανισμό στό μέτρο πού ἐνσωματώνεται μ' αὐτή τή θρησκεία. Ὁ Χριστιανισμός εἶναι εὐρύτατα ἑβραϊκός καί ἡ ἐπίδραση πού ἔχει ἀσκήσει εἶναι κυρίως ἐπίδραση τοῦ Ἑβραϊσμοῦ. Ὁ Χριστιανισμός ξεκίνησε σάν μιά ἑβραϊκή αἵρεση, διαφωνώντας μέ τή μητέρα - θρησκεία, ὡς πρός τήν ἀντίληψη, γιά τό Μεσσία. Ἀκόμη κι' ὅταν οἱ διαφορές πολλαπλασιάζονται καί τό ἀνάμεσά τους χάσμα διευρύνεται, τά κοινά σημεῖα παραμένουν ζωτικῆς σημασίας γιά τήν χριστιανική πίστη. Ἡ Παλαιά Διαθήκη ἀποτελεῖ ἕνα κομμάτι τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὄχι κατώτερο ἀπό τήν Καινή καί ὁ Ἑβραϊσμός εἰσέδυσε στό Δυτικό Πολιτισμό μέσω τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αὐτό ἀποτελεῖ τήν τραγωδία τῶν ἐχθρικῶν σχέσεων τῶν δύο θρησκειῶν διά μέσου τόσων αἰώνων. Θυμίζει φιλονικία δύο μελῶν τῆς ἴδιας οἰκογένειας, κι' ἄν δέν ὑπῆρχε ἡ κακή ἀνθρώπινη συνήθεια νά τονίζονται οἱ διαφορές καί νά μή παίρνονται ὑπ' ὄψιν τά κοινά σημεῖα, δέν θά ὑπῆρχε ποτέ λόγος νά παρουσιασθεῖ. Θά μποροῦσε ἀκόμη νά παρομοιασθεῖ μέ μίαν ἄλλη ἐξ ἴσου περιττή, πικρή καί καταστρεπτική διαμάχη, τή διαμάχη μεταξύ Καθολικισμοῦ καί Προτεσταντισμοῦ, πού ἐπί τόσο μακρό χρονικό διάστημα παραμόρφωσε καί διέστρεψε τίς σχέσεις τους.

Ἄν μετατοπίσω τήν ἔρευνά μου σέ κάποια μεταγενέστερη ἐποχή ἀπό αὐτή πού ἔχω διαλέξει, θά παρουσιασθοῦν σοβαρά μειονεκτήματα, ἐπειδή αὐτομάτως ἀποβαίνει ἀκατόρθωτη ἡ διάκριση τοῦ Ἑβραϊσμοῦ ἤ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στήν καθαρή τους μορφή. Ξεκινοῦν σάν ξεχωριστά ρεύματα, ἀλλά ἀπό τήν ἀρχή τῆς Ἱστορικῆς περιόδου ἀρχίζουν νά σμίγουν καί νά ρέουν σάν ἕνας ποταμός, ὅπου εἶναι ἀδύνατο νά ἀναλύσουμε μέ ἀκρίβεια τί χρωστᾶμε στήν κάθε μιά ἀπό τίς δυό πηγές πού, ἐνῶ ἦταν ἀρχικά χωριστές, ἕνωσαν ἔπειτα τά νερά τους. Εἶναι εὔκολο νά ποῦμε ἄν ἕνας ἄνθρωπος εἶναι Ἑβραῖος, ἀλλά πολύ δύσκολο νά ποῦμε ἄν καί σέ

πόσο ποσοστό εἶναι ἀντιπροσωπευτικός τύπος τοῦ Ἑβραϊσμοῦ.

Ὁ Heine, π.χ. εἶναι περισσότερο Ἑβραῖος ἢ Ἕλληνας; Σέ ποιό βαθμό ὁ Spinoza ἢ ὁ Samuel Alexander εἶναι Ἑβραῖος; Πόσα θά πρέπει νά χρωστοῦν στήν ἑλληνική ἐπίδραση;

Οἱ δυό ἰσχυρότερες πνευματικές δυνάμεις πού ἐπηρέασαν τόν κόσμο ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Darwin εἶναι ὁ Marx καί ὁ Freud. Καί οἱ δύο εἶναι Ἰουδαῖοι, ἀλλά εἶναι σέ τίποτε ἄλλο Ἑβραῖοι ἐκτός ἀπό τή φυλετική τους καταγωγή; Μονάχα ἄν θεωρήσουμε ὅτι ἡ θεωρία Marx γιά τή φθορά τῶν μορφῶν τοῦ κράτους, ἀποτελεῖ προέκταση τοῦ Μεσσιανισμοῦ καί ὅτι τό ἔντονο ἐνδιαφέρον του γιά τούς ἐργάτες, ἀντικατοπτρίζει τό πάθος τῶν προφητῶν γιά κοινωνική δικαιοσύνη, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι εἶναι ὀπαδός τοῦ Ἑβραϊσμοῦ. Ἤ, ἄς πάρουμε δυό Χριστιανούς. Ὁ Milton καί ὁ Gladstone ὑπῆρξαν κι' οἱ δυό κλασσικοί ἐπιστήμονες· εἶναι ὅμως περισσότερο Ἑβραϊστές ἢ Ἑλληνιστές;

Ὄχι· ἀπό τή στιγμή πού τά δυό ρεύματα συναντήθηκαν ἄρχισαν νά σμίγουν τό ἕνα μέ τό ἄλλο γιατί ἡ γνώση κι ἡ σοφία δέν ἀποτελοῦν ἀτομική ἰδιοκτησία κι οἱ καλλιεργημένοι ἄνθρωποι ἀντλοῦν μέ ζῆλο τά στοιχεῖα τους ὁπουδήποτε κι ἄν τά βροῦν, ἄσχετα ἀπό τήν πηγή τῆς προέλευσής τους. Ὑπῆρξε ὅμως κάποια ἐποχή πού ὁ Ἑβραϊσμός καί ὁ Ἑλληνισμός ἦταν ξένοι μεταξύ τους, πρίν δηλαδή ἀκόμη συναντηθοῦν, ἐκτός ἀπό μερικές μεμονωμένες περιπτώσεις καί μέ ἐπιφανειακό τρόπο, καί σ' αὐτή τήν περίοδο εἶναι δυνατό νά ἐξετασθοῦν στήν πρωταρχική τους καθαρότητα μέ τά πλεονεκτήματα καί τούς περιορισμούς τους. Θά ἐξετάσω, ἐπομένως, τόν Ἑλληνισμό καί τόν Ἑβραϊσμό, ὅταν ἦταν ἀκόμη ξεχωριστά ρεύματα.

Εἶναι εὔκολο νά διακρίνουμε τήν ἐπίδραση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στόν κόσμο. Στή λογοτεχνία, τήν τέχνη, τήν ἀρχιτεκτονική, τή φιλοσοφία, τήν πολιτική σκέψη ὑπῆρξε πρωτοπόρος καί σ' ὅλους αὐτούς τούς τομεῖς ἐδημιούργησε τά πρότυπα, πού παραμένουν καί σήμερα ἀκόμη ζωντανά, ὅπως καί τότε πού πρωτοεμφανίστηκαν. Σέ μερικούς τομεῖς ἡ ἐπίδρασή του, ἄν καί μεγάλη, δέν κυριαρχεῖ ἀπολύτως. Στήν τέχνη ὁ Leonardo καί ὁ Rembrandt, στήν ἀρχιτεκτονική οἱ οἰκοδόμοι τῶν καθεδρικῶν ναῶν, στή λογοτεχνία ὁ Dante κι' ὁ Shakespear, στή γλυπτική ὁ Michaelangelo, μᾶς ἔδωσαν καινούργια ἀριστουργήματα, ἀνεξάρτητα ἀπό τά ἑλληνικά καί ἐξ ἴσου μεγάλα μέ ἐκεῖνα. Ἀλλά σ' ἕνα τομέα ἡ Ἑλλάδα ὑπῆρξε μοναδική πρωτοπόρος: στήν Ἑλλάδα πρωτοεμφανίζονται οἱ θεμελιώδεις κανόνες, πάνω στούς ὁποίους στηρίζεται ὅλη ἡ πνευματική ζωή: ὁ πόθος δηλαδή νά γνωρίζει, νά κατανοεῖ, νά ἐξηγεῖ, νά βρίσκει κανείς τήν αἰτία, (αἴτιον διδόναι) καί τό πνεῦμα ἐκεῖνο πού καθιστᾶ δυνατή τή γνώση, ἡ δύναμη νά ἀτενίζει κανείς τή ζωή χωρίς προκαταλήψεις, νά ἀντιμετωπίζει τά πάντα ὅπως εἶναι, τό «νά εἴμαστε ὀπαδοί τῆς τεκμηριωμένης ἐπιχειρηματολογίας, ὁπουδήποτε κι' ἄν μᾶς ὁδηγήσει».

Ἀπό ὅλα τά δῶρα τῆς Ἑλλάδας στήν ἀνθρωπότητα, τά παραπάνω εἶναι τά μεγαλύτερα, ἐπειδή πάνω σ' αὐτούς τούς δύο στύλους στηρίζεται τό οἰκοδόμημα τοῦ πνευματικοῦ μας πολιτισμοῦ. Αὐτά ἐξακολουθοῦν νά ἀποτελοῦν τή βάση ὅλης τῆς φιλοσοφίας, ὅλης τῆς ἐπιστήμης, κάθε σοβαρῆς σκέψεως καί μελέτης καί νά μᾶς βοηθοῦν νά ἐξηγήσουμε τή ρήση τοῦ Sir Henry Maine πώς τό κάθε τι ποῦ κινεῖται στόν κόσμο εἶναι ἑλληνικό.

Ὅλα τοῦτα δέν ὑπῆρχαν στήν Εὐρώπη πρίν ἀπό τούς Ἕλληνες. Ἡ περιέργεια τουλάχιστον, ἡ ἐπιθυμία γιά νέες γνώσεις, ἡ ἑτοιμότητα νά ἀκούει κανείς, ἐξακο-

λουθοῦσαν νά εἶναι ἀκόμη ζωντανά, ὅταν ἡ Ἑλλάδα εἶχε παρακμάσει, καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, μολονότι δέν τήν ἐθαύμαζε, σημειώνει τή συνήθεια τῶν συγχρόνων του Ἀθηναίων νά σπαταλοῦν τόν καιρό τους στό νά συζητοῦν ἤ νά ἀκοῦουν κάτι καινούργιο. Αὐτοί ἦταν οἱ ἀληθινοί Ἕλληνες.

Ἡ ἑβραϊκή Ἰδιοφυΐα δέν μοιάζει μέ τήν ἑλληνική. Στήν Παλαιά Διαθήκη, δέν ὑπάρχει οὔτε ἐπιστήμη οὔτε φιλοσοφία μέ τήν αὐστηρή σημασία τοῦ ὅρου, ἐφ' ὅσον τό πνεῦμα τῆς ἔρευνας, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐνατένισης τοῦ κόσμου, τῆς φύσεως καί τοῦ Ἀνθρώπου, ἀκριβῶς ὅπως εἶναι, ἡ ἑτοιμότητα τῆς ὑποταγῆς τῶν πάντων στόν ὀρθό λόγο δέν κυριαρχοῦν ἐδῶ, οὔτε κἄν ὑπάρχουν, ἄν ἐξαιρέσουμε, ἐν μέρει, τό Βιβλίο τοῦ Ἰώβ.

Περιέχει, βέβαια, διάφορες βιοθεωρίες, πού θά μποροῦσαν νά ἀναπτυχθοῦν σέ φιλοσοφικές ἠθικές, ἀλλά δέν ἀναπτύχθηκαν. Εἶναι ἀσυστηματοποίητες. Ἐκθέτουν ἀπόψεις χωρίς νά τίς ὑποστηρίζουν μέ ἐπιχειρήματα. Τό πνεῦμα τῶν δύο λαῶν εἶναι διαφορετικό. Ἐκεῖ πού ὁ Ἕλληνας λέει «Γνῶθι σαυτόν» ὁ προφήτης λέει «Γνώρισε τό Θεό καί τή Βούλησή Του». Συγκρίνετε τό Σωκράτη καί τούς προφῆτες· ἀνήκουν σέ διαφορετικούς κόσμους. Ἡ παρατηρῆστε πόση ἀντίθεση ὑπάρχει στήν ἀντίληψη γιά τήν ἱστορία μεταξύ τοῦ Θουκυδίδη καί τῆς Βίβλου.

Τά ἱστορικά βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περιέχουν μερικά ἀπό τά πιό λαμπρά ἀφηγηματικά κείμενα τοῦ κόσμου, ἀλλά ἀποτελοῦν μᾶλλον ἠθική καί θρησκευτική διδασκαλία παρά ἱστορία. Ἐκεῖνοι πού τά συνεκέντρωσαν ἐνδιαφέρονταν περισσότερο γιά τή διαμόρφωση ἠθικῶν προσωπικοτήτων, παρά γιά τήν κριτική καί ἀμερόληπτη θεώρηση τῶν γεγονότων. Ἡ διάθεσή τους εἶναι τελεῖως διαφορετική ἀπό τή μεγαλειώδη δήλωση γιά τήν ὑποχρέωση τοῦ Ἱστορικοῦ πού ἐκθέτει ὁ Θουκυδίδης στό προοίμιο τοῦ ἔργου του[1] καί ἀπό τήν ὁποία παραθέτω τά παρακάτω:

> *«Ὅσον ἀφορᾶ τήν ἐξιστόρηση τῶν πολεμικῶν γεγονότων δέν τά περιγράφω ὅπως τά πληροφορήθηκα ἀπό τήν πρώτη τυχόν πηγή οὔτε σύμφωνα μέ τήν πρώτη δική μου ἐντύπωση, ἀλλά ἀφοῦ ἐξήλεγξα ἐκεῖνα στά ὁποῖα παρευρέθηκα ἐγώ ὁ ἴδιος καί ἀφοῦ ἐρώτησα γιά τό καθένα καί τούς ἄλλους, μέ ὅσο τό δυνατό μεγαλύτερη ἀκρίβεια. Τά συμπεράσματα στά ὁποῖα κατέληξα μοῦ κόστισαν πολύ κόπο, πού ὀφείλεται στό ὅτι οἱ αὐτόπτες μάρτυρες δέν ἐξιστοροῦν μέ ὅμοιο τρόπο τά ἴδια γεγονότα, πρᾶγμα πού ὀφείλεται στήν ἀτέλεια τῆς μνήμης καί, κάποτε, στό ὅτι μεροληπτοῦν ὑπέρ τοῦ ἑνός ἤ τοῦ ἄλλου. Καί, ἴσως ἡ ἔλλειψη τοῦ ρομαντισμοῦ, φοβοῦμαι, ὅτι θά μειώσει τό ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν· ἀλλά, μοῦ εἶναι ἀρκετόν ἐάν τό ἔργον μου κριθεῖ ὠφέλιμον ἀπό τούς ἐρευνητές πού ἐπιθυμοῦν μιάν σαφῆ γνώση τοῦ παρελθόντος».*

Οἱ συγγραφεῖς τῶν βιβλίων τοῦ Σαμουήλ καί τῶν Βασιλέων δέν μποροῦν νά ἰσχυρισθοῦν τό ἴδιο. Πράγματι ἡ ὀφειλή μας στόν Ἑλληνισμό δέν ἀφορᾶ μόνο τή διανόηση. Ὑπάρχει, ὁ πλοῦτος τῆς ποικιλόμορφης ἀθηναϊκῆς ζωῆς, στήν ὁποία ἔπαιρνε μέρος κάθε πολίτης, ὡς ψηφοφόρος στό κυριαρχικό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, πού ἀποφάσιζε γιά ὅλα τά ζητήματα τῆς εἰρήνης καί τοῦ πολέμου, ὡς στρατιώτης ἤ ναύτης, ὡς δικαστής καί ὡς θεατής κάθε χρόνο ὁρισμένων ἀπό τά μέγιστα δραματικά ἔργα τῆς ἀνθρωπότητος. Καί ὁ Περικλῆς διατύπωσε τό ἑξῆς: «Κανένα ἄλλο κράτος δέν προβλέπει τόσες πολλές ψυχαγωγίες γιά τό πνεῦμα - ἀ-

γῶνες καί θυσίες σέ ὅλη τή διάρκεια τοῦ χρόνου καί ἡ ὁμορφιά τῶν δημοσίων κτιρίων μας εὐφραίνει τήν καρδιά καί μᾶς ἀποσπᾶ ἀπό τήν καθημερινή ρουτίνα».[2] Ἄν ἐξαιρέσουμε τά ὑλικά ἀγαθά, ὁ κόσμος αὐτός εἶναι ἀπείρως πλουσιότερος ἀπό τό στενό καί ὑπερειδικευμένο δικό μας πολιτισμό. Πράγματι, μέ ἐξαίρεση, ἴσως γιά μικρό χρονικό διάστημα, τῶν Ἰταλικῶν πόλεων - κρατῶν, τίποτε τό ὅμοιο δέν ἔχει νά ἐπιδείξει ὁ Δυτικός κόσμος. Κι' αὐτός ὁ τρόπος ζωῆς στηριζόταν καί ἐμπνεόταν ἀπό ἕνα ἰδανικό, τό ὁποῖο ὑπάρχει διάχυτο στήν ἑλληνική σκέψη καί γιά τό ὁποῖο δέν ἔχουμε μιάν ἀκριβῶς ἀντίστοιχη ἔκφραση - τό ἰδανικό τῆς «ἀρετῆς», τῆς ἀνωτερότητας τῆς μέγιστης ἀξίας, πού ἦταν ὁ ἐπιδιωκόμενος στόχος σέ ὅλους τούς τομεῖς, ἀπό τή σκέψη ὥς τήν τέχνη, ἀπό τή συμπεριφορά ὥς τή χειροτεχνία. Ἕνα καθαρῶς ἑλληνικό ἰδεῶδες, ἀλλά καί μιά διαρκής πρόκληση γιά προσπάθειες καί ἐπιτεύγματα.

Ἀλλά ὁ Ἑλληνισμός εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό τόν οὐμανισμό. Μᾶς ἄφησε μιάν αἰώνια κληρονομιά στή θρησκευτική σκέψη. Δέν ἀναφέρομαι τώρα στό λαϊκό πολυθεϊσμό, ἀλλά στίς μεγαλειώδεις συλλήψεις τῆς φυσικῆς θρησκείας καί τῆς φυσικῆς ἠθικῆς πού οἱ «Ἕλληνες φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι, ἐκτός ἀπό τόν Ἐπίκουρο, ὑπῆρξαν θεϊστές, πρόσφεραν στήν εὐρωπαϊκή σκέψη. Θά ἀναφέρω τρία μόνον ὀνόματα: τόν Ἀριστοτέλη, μέ τήν ἀντίληψή του περί Θεοῦ, ὡς αἰώνιου, ἀμετάβλητου, ἀπόλυτα ἀγαθοῦ ὄντος πού κινεῖ τό σύμπαν μέ τήν ἀγάπη πού αὐτός προκαλεῖ. Ὑπάρχουν καί οἱ Στωϊκοί πού τό «πιστεύω» τους ἀπετέλεσε κανόνα ζωῆς γιά πάρα πολλά ἀπό τά ἐξοχότερα πνεύματα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Καί πάνω ἀπό ὅλους ὑπάρχει ἕνας ἀπό τούς μεγαλύτερους δάσκαλους τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὁ Πλάτων. Ὄχι μόνον ὁ Πλάτων τοῦ «Φαίδωνος» ἀλλά ὁ Πλάτων τῆς «Πολιτείας», ὁ ὁποῖος καθορίζει ὅτι τό κράτος πρέπει νά κυβερνιέται ἀπό τήν ἴδια τήν «Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ», τήν πραγματικότητα πού διέπει τό σύμπαν - τό θεϊκό σχέδιο γιά τόν κόσμο, ὅπως θά μπορούσαμε ἴσως νά τό ὀνομάσουμε. «Ἀποτελεῖ τήν πηγή τῆς γνώσεως καί τῆς ἀλήθειας, ἀλλά εἶναι κάτι ὑψηλότερο ἀπ' αὐτές»· κάτι «πού κάθε ψυχή ἀκολουθεῖ σάν τέρμα ὅλων της τῶν πράξεων καί ἀποθεώνει τήν ὕπαρξή της». Καί ὁ ἄρχων «πρέπει νά σηκώνει ψηλά τά μάτια τῆς ψυχῆς του καί νά τό ἀτενίζει σάν ὑπόδειγμα γιά τήν ὀρθή ὀργάνωση τοῦ κράτους καί τῆς ἴδιας του τῆς ζωῆς».

Πόσο κοντινή εἶναι αὐτή ἡ ἀντίληψη τοῦ κράτους πού κυβερνιέται ἀπό τό ὅραμα τοῦ Ὑπέρτατου Ἀγαθοῦ μέ τήν ἀρχή πού πρέπει νά διέπει τή ζωή τοῦ Ἰσραήλ! «Νά ὑπακούης εἰς τάς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ σου, νά φυλάττης καί νά ἐκτελῆς αὐτάς· καί δέν θέλεις ἐκκλίνει ἀπό πάντων τῶν λόγων, τούς ὁποίους ἐγώ προστάζω εἰς σᾶς σήμερον».[3] Ὁ στόχος καί στίς δύο περιπτώσεις εἶναι ὁ ἴδιος, μιά κοινωνία πού κυβερνιέται ἀπό τό ἀπόλυτο ἀγαθό ἀλλά μέ μιά διαφορά. Στό Δευτερονόμιο ἡ «Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ» ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό τή βούληση τοῦ Παντοδυνάμου καί ἡ διαφορά αὐτή προσδίδει στό ἰδανικό μεγαλύτερη ἀκρίβεια καί μεγαλύτερο κῦρος.

Εἶναι τόσο πλούσια ἡ ἑλληνική ἀντίληψη γιά τή ζωή, ὥστε ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι θά ἦταν καλύτερο νά μήν εἶχε ὑπάρξει ποτέ ὁ Ἑβραϊσμός ἤ νά εἶχε περιορισθεῖ στά ὅρια τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Ἄν δέν παρουσιαζόταν ὁ Χριστιανισμός, ὁ Ἑλληνισμός θά ἀπλωνόταν σ' ὅλη τήν Εὐρώπη, ὅπως εἶχε ἤδη ἐξαπλωθεῖ στίς χῶρες τῆς Μεσογείου καί τῆς Ἐγγύς Ἀνατολῆς, καί θά μποροῦσε νά ἀποτελέσει ἱκανοποιητική βάση γιά ἕνα μεγάλο πολιτισμό. Ὁ νεο - Πλατωνισμός θά προμή-

θευε μιά καθαρῶς πνευματική φιλοσοφία καί ὁ κόσμος θά γλύτωνε ἀπό θρησκευτικό φανατισμό καί ἀπό ὅλους τούς πολέμους πού προκάλεσε.

Ἡ παραπάνω θεωρία εἶναι εὐγενής, ὅμως, στήν πραγματικότητα ὁ Δυτικός Πολιτισμός θά ἔχανε ἕνα ζωτικό στοιχεῖο, ἄν δέν εἰσχωροῦσε ποτέ σ' αὐτό ὁ Ἑβραϊσμός. Γιά νά ὑπάρξει πρόοδος πρέπει νά ὑπάρχει στήν κοινωνία κάποιο προζύμι, πού δουλεύοντας ἀργά κι ἀθόρυβα, θά προκαλέσει σταδιακά μέσα σ' αὐτήν τίς μεταρρυθμίσεις πού βρίσκονται πιό κοντά σ' αὐτά πού ποθεῖ ἡ καρδιά. Στόν κόσμο μας ὑπάρχουν δύο τέτοια προζύμια. Τό ἕνα εἶναι ὁ Ἑλληνισμός, πού δουλεύει μέ τόν ὀρθό λόγο, καί τό ἄλλο ὁ Ἑβραϊσμός, πού δουλεύει μέ τή θρησκεία. Θά ἐξετάσω τώρα κατά τί διαφέρουν αὐτά τά δύο καί τίς συνέπειες, πού ἀπορρέουν ἀπό τήν μεταξύ τους διαφορά.

Ὁ Ἑλληνισμός εἶναι ἀνθρωποκεντρικός. Ὁ Πλάτων βέβαια εἶπε ὅτι ὁ Θεός ἀποτελεῖ τό μέτρον ὅλων τῶν πραγμάτων, ἀλλά ἡ μεγίστη πλειονότητα τῶν Ἑλλήνων θά συμφωνοῦσε μέ τή ρήση τοῦ Πρωταγόρα «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος». Στήν πραγματικότητα, ὁ Θεός ὑπάρχει ἐδῶ σάν μιά ἀπόμακρη παρουσία, ἀλλά τή σκηνή γεμίζει καί τά μάτια τοῦ ἀκροατηρίου προσελκύει μιά εὔθραυστη ἀλλά περισσότερο οἰκεία φυσιογνωμία: «Πολλά τά δεινά κι' οὐδέν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει». Ἀσφαλῶς τά ἐπιτεύγματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ δικαιολογοῦν αὐτό τό ἀπότομο ξέσπασμα στήν «Ἀντιγόνη» τοῦ Σοφοκλῆ, πού ἀχίζει μέ τό τέχνασμα μιᾶς Ἑλληνίδας κόρης καί καταλήγει μέ τό ἐγκώμιο καί τήν προφητεία γιά τόν ἀνθρώπινο πολιτισμό. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει κατορθώσει τόσα· ἔχει ὑποδουλώσει τήν ξηρά, οἱ ἄνεμοι κι ἡ θάλασσα τόν ὑπακούουν. «Ὁ ἄνθρωπος βρῆκε γλῶσσα καί σκέψεις γρηγορότερες ἀπό τόν ἄνεμο καί τρόπο νά ρυθμίζει τήν κοινωνική του ζωή». Θά ἐπιτύχει καί πολύ περισσότερα. «Δέν ἀντιμετωπίζει ἀπροετοίμαστος ὁτιδήποτε τοῦ ἐπιφυλάσσει τό μέλλον».

Ἡ ἀνθρωποκεντρική ἀντίληψη ὁδηγεῖ — ἤ ὁδήγησε τήν Ἑλλάδα — σέ μεγάλο ἐμπλουτισμό τῆς ζωῆς. Προσφέρει δυνατότητες καί προκαλεῖ ὅλες τίς ἔμφυτες στήν ἀνθρώπινη φύση δυνάμεις. Ὁ Καρδινάλιος Newman ἐκφράζει πολύ ὡραῖα αὐτή τήν ἰδέα.

> *«Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν προικισμένο μέ ἰδιοφυΐα, πάθος, νοημοσύνη, συνείδηση, δύναμη. Χρησιμοποιεῖ αὐτά τά δῶρα μέ ποικίλους τρόπους, γιά μεγάλα ἔργα, μεγάλες σκέψεις, ἡρωϊκές πράξεις, μισητά ἐγκλήματα. Δημιουργεῖ κράτη, πολεμᾶ σέ μάχες, οἰκοδομεῖ πόλεις, ὑποτάσσει τά στοιχεῖα τῆς φύσης, κυβερνᾶ τούς ὁμοίους του, ἐπινοεῖ μεγαλόπνοες ἰδέες καί ἐπηρεάζει πολλές γενεές. Ξεδιπλώνει τήν ψυχή του μέ τήν ποίηση, ταλαντεύεται μπροστά καί πίσω, πετᾶ ψηλά, βυθίζεται στίς ἀνήσυχες σκέψεις του. Τά χείλη εἶναι πηγή εὐγλωττίας, ἀγγίζει τόν καμβά κι αὐτός λάμπει ἀπό ὀμορφιά. Παίζει τίς χορδές καί δονοῦνται ἀπό νοήματα πού προκαλοῦν ἔκσταση. Κοιτάζει βαθιά μέσα στόν ἑαυτό του καί διαβάζει τίς σκέψεις του καί τίς καταγράφει. Θεωρεῖ τό σύμπαν καί ἐξιστορεῖ καί ὑμνεῖ τά στοιχεῖα καί τίς βασικές ἀρχές ἀπό τά ὁποῖα προέρχεται. Τέτοιος εἶναι ὁ ἄνθρωπος».*

Τέτοιοι, θά ἤθελα νά προσθέσω, ὑπῆρξαν οἱ Ἕλληνες καί τά ἐπιτεύγματά τους ἐξηγοῦν τά λόγια τοῦ Goethe: «Ἀπό ὅλους τούς ἀνθρώπους οἱ Ἕλληνες ὀνειρεύτηκαν καλύτερα τό ὄνειρο τῆς ζωῆς».

Εἶναι, ὅμως, κάτι πού λείπει ἀπ' αὐτούς καί πού ὑπάρχει στόν Ἑβραϊσμό. Ἡ βα-

σική ἀρχή τῆς ζωῆς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καί τῆς ἰδιοφυΐας του εἶναι διαφορετική. Τό ἀντικείμενο τῆς Βίβλου δέν εἶναι ὁ Ἄνθρωπος ἀλλά ὁ Θεός καί ἡ κάθε σελίδα της ἀποτελεῖ μαρτυρία γιά τό τί κυριαρχεῖ σάν ὑπέρτατο ὄν στή σκέψη τοῦ συγγραφέα. Ὁ Σοφοκλῆς σκέπτεται τή γῆ, βλέπει αὐτομάτως τό ἀλέτρι πού σκάβει τήν ἐπιφάνειά της γιά τήν ὠφέλεια τοῦ ἀνθρώπου. Τή θάλασσα καί — ὦ τοῦ θαύματος— βλέπει ἕνα ἑλληνικό πλοῖο νά χαράζει τήν πορεία μέσα στούς ἀνέμους καί τά ἀφρισμένα κύματα. Καί ὁ Ἑβραῖος, ἐπίσης, σκέπτεται τήν ξηρά καί τή θάλασσα, ἀλλά συγχρόνως μιά μορφή τίς ἐπισκιάζει. «Διότι Αὐτοῦ εἶναι ἡ θάλασσα καί Αὐτός ἔκαμε αὐτήν· καί τήν ξηράν αἱ χεῖρες Αὐτοῦ ἔπλασαν».[4] «Οἱ οὐρανοί διηγοῦνται τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ καί τό στερέωμα ἀναγγέλλει τό ἔργον τῶν χειρῶν Αὐτοῦ».[5] Ὁ τύραννος δέν εἶναι μονάχα ἐπιβλαβής ἄνθρωπος ἀλλά καί παραβάτης τῶν νόμων Του. Οἱ ραδιουργίες τῆς Ἀσσυρίας ἤ τῆς Αἰγύπτου δέν εἶναι μονάχα ἡ πολιτική μεγάλων κρατῶν, ἀλλά καί τά μέσα ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης Του. Οἱ ἐχθρικές στρατιές, πρό τῶν πυλῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀποτελοῦν τά ὄργανα τῆς ἐπιβολῆς τῆς τιμωρίας ἐκ μέρους Του. Κάθε στιγμή ὁ Θεός ρίχνει τόν ἴσκιο του πάνω ἀπό τόν κόσμο καί τή ζωή.

Αὐτή ἡ ἀντίληψη δέν εἶναι ἀντίληψη μιᾶς μειοψηφίας οὔτε μιᾶς «Elite» ἀλλά ὁλόκληρου τοῦ ἔθνους. Ἡ Ἑλλάδα δημιούργησε τό ἰδεῶδες τῆς δημοκρατίας καί, στήν Ἀθήνα, τήν τελειότερη δημοκρατία πού φάνηκε στόν κόσμο, ἀλλά καί τό ἑλληνικό ἰδεῶδες, ὅπως τό συνέλαβε ὁ φιλόσοφος, εἶναι στή βάση του ἀντιδημοκρατικό. Ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστήριξε ὅτι ἡ ὑπέρτατη μορφή ζωῆς συνίσταται στή πνευματική δραστηριότητα κι' αὐτό «ἀποτελεῖ τήν ὁλοκληρωμένη εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου». Πρόκειται γιά μία εὐλογοφανῆ ὅσο καί εὐγενῆ ἄποψη, ἀλλά ἄν εἶναι ὀρθή, ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ ἀνθρώπινου γένους δέ μπορεῖ νά συμμετάσχει στήν ἀνώτερη ζωή. Τελείως διαφορετικό εἶναι τό πνεῦμα τοῦ Μιχαίου: «Αὐτός σοι ἔδειξεν, ἄνθρωπε, τί τό καλόν καί τί ζητεῖ ὁ Κύριος παρά σοῦ, εἰμή νά πράττης τό δίκαιον καί νά ἀγαπᾶς τό ἔλεος καί νά περιπατῆς ταπεινῶς μετά τοῦ Θεοῦ σου;»[6]

Ὁ Ἑβραϊσμός μέ τό νά μετατοπίσει τό ὕψιστο ἀγαθό ἀπό τή θεωρία στήν πράξη, ἀπό τήν πνευματική στήν ἠθική ζωή, ἔθεσε σάν τελικό σκοπό τῆς ζωῆς, σάν ὕψιστο ἀγαθό της, ἕνα ἰδανικό πού ὅλοι θά ἔχουν τή δύναμη νά τό πετύχουν.

Αὐτή ἡ μεταβολή ἀπόψεων ἄσκησε σοβαροτάτη ἐπίδραση πάνω στή θρησκεία. Στήν Ἑλλάδα ὑπῆρχαν δύο θρησκεῖες. Ἡ θρησκεία τοῦ φιλοσόφου, μέ μιάν ἀντίληψη περί Θεοῦ καθαρά καί ὑψηλή ὅσο ὁτιδήποτε ἄλλο στόν κόσμο. Μιά φιλοσοφική θρησκεία, ὅμως, σαγηνεύει μονάχα τό διανοούμενο καί ἔχει μικρά ἤ μηδαμινή ἀξία γιά τούς ἄλλους· τό βλέπουμε καί στίς μέρες μας. Ὁ συνηθισμένος ἄνθρωπος, ἄν σταματήσει νά πηγαίνει στήν ἐκκλησία ἤ τή συναγωγή, δέ θά γίνει Οὐνιτάριος[7] ἤ μέλος κάποιας Ἠθικῆς Κοινότητας. Ὅσον ἀφορᾶ τή θρησκεία, θά ὑπάρχει στή ζωή του ἕνα κενό. Ἑπομένως ἡ ἑλληνική φιλοσοφία δέν ἦταν οὔτε μποροῦσε νά γίνει ἡ θρησκεία τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου, γιατί ἦταν πέραν τῆς διανοητικῆς του ἱκανότητας. Θρησκεία του ἦταν ἕνας πολυθεϊσμός, γιά τόν ὁποῖον ὁ Ξενοφάνης κατά τόν 6ο π.Χ. αἰώνα εἶπε: «Ὁ Ὅμηρος καί ὁ Ἡσίοδος ἀποδώσανε στούς Θεούς ὅλες τίς ἰδιότητες πού θεωροῦνται αἰσχρές μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή τήν κλοπή, τή μοιχεία καί τό νά ἐξαπατᾶ ὁ ἕνας τόν ἄλλο».

Ὁ Πλάτων γνώριζε καλά τά παραπάνω καί στήν «Πολιτεία» του καυτηριάζει τά ἀνήθικα καί ἀντιπνευματικά στοιχεῖα τῶν λαϊκῶν μύθων. (Πρέπει ἐπίσης νά γίνει τό ἴδιο καί γιά ὁρισμένα κομμάτια τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης) Ὁ μέσος, ὅμως, Ἕλλη-

νας δέν μποροῦσε νά ξεφύγει ἀπό τήν ἀτμόσφαιρα τῆς μυθολογίας του· καί, πολύ μεταγενέστερα, τόν 4ο αἰώνα μ.Χ. ὁ Αὐγουστίνος σχολιάζει τή φθοροποιό ἐπίδραση πού ἀσκοῦσε ἀκόμη στήν ἐποχή του.

Ὁ Ἑβραϊσμός εἶναι πολύ διαφορετικός. Σ' αὐτόν δέν ὑπάρχει παρόμοιος διαδισμός μεταξύ τῆς θρησκείας τῶν ὀλίγων καί τῆς θρησκείας τῶν πολλῶν. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέει: «Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς εἶναι εἷς Θεός, ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τά πάντα καί ἡμεῖς εἰς αὐτόν».[8] Ὁ Ἰουδαϊσμός καί ὁ Χριστιανισμός εἶναι θρησκεῖες γιά ὅλους καί μέσα στίς διανοητικές ἱκανότητες ὅλων,

> *πού μποροῦν νά καταλάβουν αὐτό πού φτιάχνει τό δεμάτι. Ἤ πού χτίζουν τό σπίτι ἤ σκάβουν τόν τάφο. Ἤ αὐτῶν πού μέ ἀγριεμένα μάτια παρατηροῦν τό κῦμα ὅταν βρυχᾶται γύρω ἀπό τόν κοραλλιογενῆ ὕφαλο. Ἀντίθετα, ὅμως, μέ τόν Ἰνδουϊσμό, δέν κάνουν καμμιά παραχώρηση στή δεισιδαιμονία, δέν ἀνέχονται ποιοτικό συμβιβασμό, γιά νά προσαρμοσθοῦν μέ τό ἐπίπεδο τῆς λαϊκῆς μάζας.*

Ὁ ἑλληνικός μονοθεϊσμός εἶναι γιά τούς λίγους, ὁ ἑβραϊκός μονοθεϊσμός γιά ὅλους, ἀλλά ὑπάρχει καί μία ἀκόμη διαφορά μέ σημαντικές πρακτικές ἐπιπτώσεις. Τό ἀγαθόν εἶναι πραγματικότητα καί στόν Πλάτωνα καί στόν Ἠσαΐα, ἀλλά εἶναι λιγότερο μιά ὑποχρέωση πρός τό Δημιουργό καί τόν Ἄρχοντα τοῦ σύμπαντος, παρά ἕνας ὅρος γιά τήν ἀληθινή εὐδαιμονία. Καί ὅπως τό ἔθεσε ὁ Πλάτων: «Τό ἀγαθόν εἶναι ἡ ὑγεία, τό κάλλος καί ἡ εὐημερία τῆς ψυχῆς· τό κακόν εἶναι ἀρρωστια, ἡ παραμόρφωση καί ἡ ἀδυναμία της».[9] Αὐτά εἶναι πειστική ἐπιχειρηματολογία γιά τό ἀγαθόν, ἀλλά ἐπιχειρηματολογία ἀνθρωποκεντρική. Ὁ Θεός δέν ὑπεισέρχεται ἐδῶ. Στόν Ἑλληνισμό, μολονότι ὑπάρχει, εἶναι παραμερισμένος. Δέν ἀναμιγνύεται στίς ἀνθρώπινες ὑποθέσεις οὔτε ἐνδιαφέρεται γιά τά μεμονωμένα ἀνθρώπινα ὄντα.

Τελείως διαφορετικός εἶναι ὁ Ἑβραϊσμός. Γι' αὐτόν ὁ Θεός δέν εἶναι ἕνα ἀπόμακρο ἤ ἀδιάφορο ὄν. Εἶναι ἕνας ζωντανός Θεός πού διάλεξε τό Ἰσραήλ σάν ἀντιπρόσωπό Του καί ἔκαμε μία συνθήκη ἤ συμφωνία μέ αὐτούς, ἡ ὁποία ὑπεισέρχεται καί ἐλέγχει ὅλη τους τή ζωή. Ἄν αὐτοί, ἀπό μέρους τους τηροῦν τή συνθήκη, Ἐκεῖνος θά κάνει τό χρέος του. Ὅλα θά πᾶνε καλά γι' αὐτούς καί θά ζήσουν. Ἄν ὅμως καταπατήσουν τή συνθήκη, Ἐκεῖνος θά ἀποστρέψει ἀπ' αὐτούς τό πρόσωπό Του. Ἡ παρουσία Του, ἡ βοήθειά Του θά ἐκλείψουν καί θά τιμωρηθοῦν γιά τό παράπτωμά τους.

Ἡ συνθήκη αὐτή ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ἀπό κάθε Ἑβραῖο. Τό «Δευτερονόμιο» τήν καταγράφει λεπτομερῶς. Οἱ προφῆτες ὑπενθύμισαν κι' ἐτόνισαν τίς ὑποχρεώσεις πού ἀπορρέουν ἀπ' αὐτήν· ἔτσι ὁ Θεός ἔγινε ἐπίκεντρο καί ἄμεση παρουσία στή ζωή τοῦ Ἑβραίου, πού αἰσθανόταν σάν ἔντονη πραγματικότητα τό καταπληκτικό Ὄν. Ὁ Θεός ἦταν ἀπαιτητικός, ἀλλά δίκαιος καί φιλεύσπλαχνος. Ὅλα τά ἔθνη γι' αὐτόν ἀξίζουν λιγότερο ἀπό τό τίποτε[10] ἀλλά τρέφει τό κοπάδι του σάν ποιμένας καί περισυλλέγει τά πρόβατα στήν ἀγκαλιά Του, βρίσκεται πάνω στήν κλίνη μας καί στό δρόμο μας, παρακολουθώντας ὅλες μας τίς κινήσεις.

Ἀκόμη καί ἄν δέν ἀποδεχόμαστε τήν ἰδέα ἑνός ἐκλεκτοῦ λαοῦ ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Θεοῦ ἤ μιᾶς κατά κυριολεξίαν συνθήκης, τῆς ὁποίας ἡ καταπάτηση ἐπιφέρει τήν τιμωρία, πρέπει νά ἀναγνωρίσουμε ἕνα ρεαλισμό πού ὑπάρχει πίσω ἀπ' αὐτήν τήν πίστη. Μέσα καί πέρα ἀπό τό καμίνι τῶν θρησκειῶν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐ-

τοκρατορίας, μόνον ὁ Ἑβραϊσμός ἐπέζησε γιά νά διαποτίσει τό Δυτικό Πολιτισμό καί νά τόν μεταρρυθμίσει σέ μεγάλο βαθμό, ἀφοῦ ἀπ' αὐτόν ἐκπορεύθηκε ὁ Χριστιανισμός. Καί ἡ γνώμη ὅτι ὅσοι δέν ὑπακούουν στή θέληση τοῦ Θεοῦ ὑποφέρουν γιά τίς παρανομίες τους, ἐξηγεῖται μέ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον ὑποφέρουν ἄτομα καί ἔθνη, γιά τό κακό πού διαπράττουν. Οἱ λόγοι τοῦ Ἱερεμία (23:2) «Ἰδού ἐγώ θέλω ἐπισκεφθεῖ ἐφ' ὑμᾶς τήν κακίαν τῶν ἔργων ὑμῶν, λέγει ὁ Κύριος» καί οἱ λόγοι τοῦ Goethe «ὅλα ξεπληρώνονται πάνω σ' αὐτή τή γῆ», εἶναι δύο διαφορετικοί τρόποι διατυπώσεως τῆς ἴδιας βασικῆς ἀλήθειας.

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα ὁρισμένα ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς Θεοκεντρικῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς. Ἔδωσε μιάν ἔμφαση στήν ἠθική, στή συμπεριφορά, ἡ ὁποία, κατά τήν γνώμη μου, δέν ὑπάρχει σέ τόσο μεγάλο βαθμό στίς ἄλλες θρησκεῖες. Ὁ Ἀδονάϊ ἦταν ἕνας θεός τῆς δύναμης, ἀλλά ἦταν, ἐπίσης, θεός τῆς εὐθύτητας καί ἀπαιτοῦσε καί ὁ λαός του νά εἶναι εὐθύς. Ἡ ρήση τοῦ Matthew Arnold ὅτι ἡ συμπεριφορά εἶναι τά τρία τέταρτα τῆς ζωῆς, εἶναι ἑβραϊκή. Κανένας Ἕλληνας δέ θά μποροῦσε νά σκεφτεῖ κάτι παρόμοιο. Ἡ ἄποψη αὐτή πέρασε στό Δυτικό Κόσμο καί ἀπό αὐτήν ἀπορρέει ἡ ἰδέα τοῦ ἁμαρτήματος. Οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἔχει συχνά παρατηρηθεῖ, δέν εἶχαν τέτοια ἀντίληψη. Γι' αὐτούς ἡ κακή πράξη εἶναι «ἁμαρτία», μιά παράλειψη, μιά πλάνη, μιά παραφωνία μέσα στήν ἁρμονία τοῦ σύμπαντος. Ἡ Καινή Διαθήκη χρησιμοποιεῖ τήν ἴδια λέξη, ἀλλά μέ καινούργια σημασία: ἡ κακή συμπεριφορά δέν εἶναι πλάνη ἀλλά ἀπ' εὐθείας προσβολή κατά τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός εἶναι τό ἀπόλυτον ἀγαθόν καί ἡ μή ὑπακοή στή βούλησή Του ἀποτελεῖ ἀδίκημα. Ἀπό τήν ἀντίληψη αὐτή ἀπορρέει μιά ἐπείγουσα ἀνάγκη, ἕνα βαθύ συναίσθημα εὐθύνης γιά καλή συμπεριφορά, πρᾶγμα ξένο γιά τόν Ἑλληνισμό. Οἱ Ἕλληνες βασίστηκαν στήν ἐπεξεργασία τῆς λογικῆς γιά τήν καταπολέμηση τοῦ κακοῦ. Γιά τούς Ἑβραίους προφῆτες τό κακό ἀποτελεῖ μιά θανάσιμη ἀσθένεια, πού δέν μπορεῖ νά ἀντιμετωπισθεῖ μέ μιά τόσο ἀργή καί ἀβέβαιη θεραπεία. Καί φυσικά ἡ γιατρειά μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ καλύτερα ἀπό ἐκείνους πού σκέπτονται μ' αὐτό τόν τρόπο καί πού διψοῦν γιά δικαιοσύνη.

Ἡ ἱστορία τῶν Ἰουδαίων ἀποτελεῖ ἐπεξήγηση τῆς ἀνανεωτικῆς καί μεταρρυθμιστικῆς δυνάμεως τῆς ἑβραϊκῆς ἀντιλήψεως. Δέν ἦταν καλύτεροι ἀπό κανέναν ἄλλο λαό. Ἀπό τήν ἐποχή, πράγματι, τοῦ Μωϋσῆ ὡς τήν ἐποχή τοῦ Ἱερεμία καί μετέπειτα, ἡ ἱστορία τους, ὅπως παρουσιάζεται στήν Παλαιά Διαθήκη, θά μποροῦσε νά χαρακτηρισθεῖ σάν καταγραφή παραπτωμάτων καί παλινδρομήσεων· ἀλλά κατόρθωσαν νά ξαναβροῦν τήν εὐθεία ὁδό. Καί τήν ἀποκατάστασή τους αὐτή ὀφείλουν στούς δάσκαλους, πού εἶχαν τή δύναμη νά τούς κάμουν νά δοῦν τό σωστό. Οἱ ἐπικεφαλῆς τῶν δασκάλων αὐτῶν ἦταν οἱ προφῆτες κι' ἡ ἀποτελεσματικότητά τους ὀφείλεται σέ τρεῖς παράγοντες. Εἶχαν τήν ἱκανότητα νά μήν ἀπευθύνονται μονάχα σέ μιάν «Elite», ὅπως οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι, ἀλλά στόν κοινό ἄνθρωπο. Τό μήνυμά τους ἦταν θρησκευτικό καί φυσικό, ἀφοῦ καυτηρίαζαν τά κοινά παραπτώματα καί ἰδιαιτέρως τήν κοινωνική διαφθορά, καταγγέλλοντάς τα ὡς παραπτώματα κατά τοῦ Κυρίου. Καί ἐπειδή τά ἀντιμετώπιζαν σάν τέτοια, μιλοῦσαν μέ τέτοια δριμύτητα καί ἐπείγουσα ἀνάγκη ἐπανορθώσεως, πού προσείλκυε τήν προσοχή καί συγκινοῦσε τήν καρδιά. Ἔτσι τίς ἐπαναλαμβανόμενες ἀποστασίες ἀκολουθοῦσαν διαδοχικές ἐπιστροφές στό σωστό δρόμο.

Ἡ ἴδια πρακτική ἐπείγουσα ἀναγκαιότης ἐπανορθώσεως ἐμφανίζεται καί στην

θέση τῶν Ἑβραίων ἀπέναντι στά κοινωνικά προβλήματα. Ὁ Πλάτων καί ὁ Ἀριστοτέλης, ὁπαδοί τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἦταν πλήρως ἐνημερωμένοι σχετικά μέ τίς ἀδικίες πού προέρχονται ἀπό τήν ἄνιση κατανομή τοῦ πλούτου στήν κοινωνία καί στούς «Νόμους» ὁ Πλάτων ἐθέσπισε τόν κανόνα ὅτι κανένας πολίτης δέν ἔπρεπε νά ἔχει τέσσερις φορές περισσότερο πλοῦτο ἀπό οἱονδήποτε ἄλλο[11] καί ἀποκηρύσσει τή λαϊκή ἄποψη ὅτι ὁ στόχος τοῦ κράτους εἶναι νά γίνει «ὅσο τό δυνατό πλουσιότερο καί μεγαλύτερο καί στήν ξηρά καί στή θάλασσα». Ἀλλά ἡ ἐπίθεση τῶν Ἑβραίων προφητῶν κατά τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας εἶναι πολύ περισσότερο ἄμεση, ὅπως ἡ καταδίκη ἀπό τόν Ἀμός τοῦ πλουσίου ἐκείνου πού λέει: «Θά χτίσω γιά τόν ἑαυτό μου ἕνα μεγάλο σπίτι καί εὐρύχωρα δωμάτια καί θά βάλω ταβάνια ἀπό κέδρο καί θά τό βάψω μέ κιννάβαρι» ἤ τῶν ἐμπόρων πού λένε: «Πότε θέλει παρέλθει ὁ μήν διά νά πωλήσωμεν γεννήματα καί τό Σάββατον διά νά ἀνοίξωμεν σῖτον, μικρύνοντες τό ἐφά καί μεγαλύνοντες τόν σίκλον καί νοθεύοντες τά ζύγια τῆς ἀπάτης;»[12]

Ὁ Ramsay Macdonald εἶχε δίκιο πού εἶπε ὅτι τό σύγχρονο κοινωνικό πρόβλημα μπορεῖ νά βρεθεῖ στούς προφῆτες. Δέν πρέπει νά καταπλήσσει τό γεγονός ὅτι τό κίνημα γιά κοινωνική μεταρρύθμιση, πού ἄρχισε τόν 18ον αἰώνα νά μεταμορφώνει τήν κοινωνία μας, διαπνέεται ἀπό τό ἑβραϊκό πνεῦμα. Στήν Ἀγγλία, ἡ Elizabeth Fry, ἡ μεταρρυθμίστρια τῶν φυλακῶν, ὁ William Wilberforce, ὁ πρωτοπόρος τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τοῦ δουλεμπορίου καί ὁ Shaftesbury, ὁ πρόμαχος τῶν νομοθετικῶν πράξεων γιά δουλειά στά ἐργοστάσια, δέν ὀφείλουν τίποτε στόν Ἑλληνισμό.

Τό πάθος γιά τή δικαιοσύνη εἶναι ἕνα ἀπό τά ἀποτελέσματα τῆς θεοκεντρικῆς κοσμοθεωρίας. Ἕνα ἄλλο εἶναι ἡ βεβαιότητα γιά τόν τελικό θρίαμβό της, πού χαρίζει ἕνα αἴσθημα ἀσφαλείας, ὅσο καί ἀναγκαιότητας, κάτι τελείως ξένο στόν οὐμανισμό καί πού ἀποτελεῖ τήν πηγή ἀκατάπαυστων προσπαθειῶν καί ἐγγύηση ἐπιτυχίας. Ὁ Ἰουδαῖος ἤ ὁ Χριστιανός εἶναι βέβαιος ὅτι, ὁποιαδήποτε κι' ἄν εἶναι τά φαινόμενα, ἡ νίκη θά εἶναι δική του. «Καί οἱ λελυτρωμένοι τοῦ Κυρίου θέλουσιν ἐπιστρέψει καί εὐφροσύνη αἰώνιος θέλει εἶσθαι ἐπί τῆς κεφαλῆς αὐτῶν. ἰαί ἡ λύπη καί ὁ στεναγμός θέλουσι φύγει».[13] Αὐτούς τούς λόγους εἶπε ὁ Ἠσαΐας στούς ἐξόριστους τῆς Βαβυλώνας καί ἐπειδή, ἴσως, διαισθάνθηκε κάποιο συναίσθημα δυσπιστίας στό ἀκροατήριό του, συνέχισε μέ τήν ἀκαταμάχητη ἐπιχειρηματολογία: «Ἐγώ, ἐγώ εἶμαι ὁ παρηγορῶν ὑμᾶς. Σύ τίς εἶσαι καί φοβεῖσαι ἀπό ἀνθρώπου θνητοῦ καί ἀπό υἱοῦ ἀνθρώπου, ὅστις θέλει γίνει ὡς χόρτος· καί ἐλησμόνησας Κύριον τόν Ποιητήν σου;»[14] Αὐτό εἶναι ἕνα ἀπό τά δῶρα τοῦ Ἑβραϊκοῦ - ἡ ἀκλόνητη πίστη στήν ἀρετή, γιά τήν ὁποία ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγε στούς κατηχούμενους νά τή χαίρονται πάντοτε. Ὁ χρόνος δικαίωσε τήν παραδοξολογία τοῦ Ἠσαΐα. Ἡ Ἀσσυρία χάθηκε. Ἡ Βαβυλωνία χάθηκε. Τό ἴδιο καί ἡ Περσία κι' ἡ Ρώμη. Ἀλλά αὐτό, μικρό ἀβοήθητο ἔθνος πού ἀπό πάνω του πέρασαν οἱ στρατιές τους, ὑπάρχει ἀκόμη ἀνάμεσά μας. Ὁ Ἑβραῖος ἐπέζησε παρ' ὅλη τήν καταφρόνια καί τούς διωγμούς ἑκατονταετιῶν ἀπό ὅ,τι πιό σοφό καί πιό ἰσχυρό ὑπῆρχε στή γῆ. Ἐπέζησε χάρη στήν πίστη. Τό ἴδιο πνεῦμα, πού πηγάζει ἀπό τήν ἴδια ρίζα, ἐνέπνευσε καί ἐνίσχυσε ὄχι μονάχα τούς μάρτυρες καί τούς ἁγίους τοῦ Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ, ἀλλά ἀμέτρητα ἑκατομμύρια κοινῶν ἀνδρῶν καί γυναικῶν.

Ἔκαμα μιά σύγκριση Ἑλληνισμοῦ καί Ἑβραϊσμοῦ, οἱ ὁποῖοι ὅμως δέν εἶναι ἀντίθετοι μεταξύ τους. Ἀνταποκρίνονται σέ διαφορετικές ἀνάγκες τοῦ πολυσύνθε-

του δημιουργήματος, πού λέγεται 'Ανθρωπος, κι' ὁ καθένας ἀποκαλύπτει τίς δυνάμεις πού κρύβει ἡ φύση του. Στόν 'Ελληνισμό συναντοῦμε τό πρότυπο τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τό ἔχει περιγράψει ὁ Shakespeare: «Πόσο ἀξιοθαύμαστο ἔργο εἶναι ὁ ἄνθρωπος! Πόσο εὐγενές σέ λογική! Πόσο ἀπεριόριστες ἱκανότητες ἔχει! Πόσο ἐκφραστικός κι' ἀξιοθαύμαστος εἶναι σέ μορφή καί σέ κίνηση! Πόσο μοιάζει στήν πράξη μέ ἄγγελο καί πόσο μοιάζει στήν ἀντίληψη μέ Θεό! 'Η ὁμορφιά τοῦ κόσμου! 'Ο βασιλιάς τῶν ζώων!». Στόν 'Εβραϊσμό βρίσκουμε τό πρότυπο τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἠθικοῦ ὄντος, τοῦ ἀντλεῖ τή δύναμή του ἀπό κραταιά θρησκευτική πίστη. 'Οποιαδήποτε ἀποδυνάμωση τοῦ ἑνός ἤ τοῦ ἄλλου πρότυπου κάμνει φτωχότερο τό βαθύτερο νόημα τοῦ Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ.

Τί μποροῦμε νά ποῦμε γιά τόν 'Εβραϊσμό καί τόν 'Ελληνισμό τῆς ἐποχῆς μας; Καί οἱ δυό βρίσκονται σέ μερική κάμψη, σέ μιά στιγμή πού τά ἰδεώδη τους εἶναι περισσότερο χρήσιμα ἀπό κάθε ἄλλη φορά. 'Η ἐποχή μας εἶναι ἀπό μιά ἄποψη ἑλληνική, ἀφοῦ τά πιό χαρακτηριστικά γνωρίσματά της ἐξαρτῶνται ἀπό τή λογική καί τήν ἐφαρμογή της στή ζωή. 'Αλλά εἶναι ἕνας 'Ελληνισμός μέ κάποια διαφορά. 'Η ἰδιοσυστασία του θυμίζει τήν 'Ιωνική Φιλοσοφία μέ τήν κοσμική ἐπιστημονική κλίση της παρά μέ τίς ἰδέες τοῦ Πλάτωνα ἤ τοῦ 'Αριστοτέλη ἤ τῶν Στωϊκῶν. 'Ο 'Εβραϊσμός, μέσω τῆς χριστιανικῆς ἐξελίξεώς του, κυρίως, ἀσκεῖ ἀκόμη βαθειά ἐπιρροή καί ἔμμεσα, ὅπου δέν μπορεῖ ἄμεσα, διαποτίζει τή ζωή μας. Τά ἠθικά ἰδεώδη, πού ἔγιναν ἀποδεκτά καί ἀποτελοῦν μέρος τοῦ Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ ἐπί αἰῶνες, δέν μποροῦν νά ἐξαφανιστοῦν γρήγορα. Τά ἰδεώδη, ὅμως, αὐτά καί, κυρίως, οἱ θεμελιώδεις ἀρχές ἀπό τίς ὁποῖες βασικά ἐξαρτῶνται, ἔχουν ἐξασθενήσει ἐπικίνδυνα.

Τά συμπεράσματα εἶναι καθαρά. Ποιά εἶναι τά νέα, τά σημαντικά χαρακτηριστικά τῆς ἐποχῆς μας; Πολλοί ἄνθρωποι θά ἀπαντήσουν ὅτι εἶναι ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τεχνική, ἡ ἀτομική βόμβα, τό κράτος πού φροντίζει γιά τήν εὐημερία τῶν ὑπηκόων του. Δέν νομίζω πώς αὐτή εἶναι σωστή ἀπάντηση. "Ολα τά παραπάνω εἶναι μονάχα τό κορύφωμα τῶν συσσωρευμένων δυνάμεων, πού ἀπό πολύ καιρό βρίσκονται σ' ἐνέργεια. Τό νέο, τό μοναδικό γνώρισμα τοῦ αἰώνα μας, εἶναι ἡ ἐμφάνηση δύο φιλοσοφικῶν συστημάτων, ξένων πρός τό 'Εβραϊσμό καί τό Χριστιανισμό καί μία ἀντίφασή τους: ὁ Ναζισμός καί ὁ Ρωσικός Μαρξισμός, μέ τίς τρομερές συνέπειές τους. (Δέν ἐννοῶ τόν Κομμουνισμό, πού εἶναι μία οἰκονομική θεωρία, τήν ὁποία ὁποιοσδήποτε Χριστιανός ἤ 'Εβραῖος θά μποροῦσε νά ἀποδεχτεῖ). Στήν ἱστορία βέβαια ἔχουν ἐμφανισθεῖ πολλοί ἀνηλεεῖς καί ἀσυνείδητοι ἄνθρωποι πού «σφράγισαν τίς πύλες τῆς εὐσπλαχνίας γιά τήν ἀνθρωπότητα». Οἱ σύγχρονες, ὅμως, αὐτές φιλοσοφίες διαφέρουν καί εἶναι πολύ πιό φοβερές. 'Εδῶ ἔχουμε πολιτισμένα ἔθνη, πού καταπιάνονται μέ θεωρίες οἱ ὁποῖες ἀποστρέφονται ὄχι μόνον τίς χριστιανικές ἀξίες ἀλλά τίς κοινές ἀνθρώπινες ἀρετές. Αὐτές εἶναι οἱ νέες «θρησκεῖες» πού ξεφύτρωσαν γιά νά καλύψουν τό κενό πού δημιουργήθηκε ἀπό τήν ὑποχώρηση τῆς παλαιότερης θρησκείας. Αὐτές εἶναι οἱ σημαντικές καί δυσοίωνες καινοτομίες τοῦ 20οῦ αἰώνα. Κοντά σ' αὐτές, ἡ αὔξηση τῆς ἐγκληματικότητας καί ἡ χαμηλή στάθμη τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ, ὅπως καθρεπτίζεται στό φτηνό πνευματικά Τύπο, στήν παγκόσμια ὀργάνωση τῶν στοιχημάτων καί σέ ἄλλους τομεῖς, ἀποτελοῦν μικρότερα κακά, μολονότι εἶναι ἀρκετά σοβαρά.

Ποιές προοπτικές ὑπάρχουν γιά βελτίωση τῶν πραγμάτων; 'Ορισμένοι ἄνθρωποι περιμένουν θεραπεία ἀπό τή βελτίωση τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, ἀλλά τοῦ-

το δέν πρόκειται ν' ἀλλάξει πολύ τήν κατάσταση, μολονότι μπορεῖ νά ἐξαλείψει μερικά χτυπητά κακά. Εἶναι ἁπλοϊκό νά ταυτίζει κανείς τήν ὑλική ἄνεση μέ τήν ἀρετή. Ἄλλοι βλέπουν σάν φάρμακο τήν ἐπιστήμη καί τήν πρόοδο τῆς ψυχολογίας καί τῆς κοινωνιολογίας. Δέν ὑποτιμῶ τή σημασία τους, ἀλλά ὅσοι ἀνακαλύπτουν σ' αὐτά τήν πανάκεια διαπράττουν ἕνα παλιό σφάλμα, πρός τό ὁποῖο εἶναι ἐπιρρεπεῖς οἱ διανοούμενοι - στήν ταύτιση δηλαδή τῆς ἀρετῆς μέ τή γνώση. Ἡ ζωή διαψεύδει μιά τέτοια γνώμη καί ἐπιβεβαιώνει τά λόγια τοῦ Newman: «Σκάψε τό γρανίτινο βράχο μέ μιά ξυριστική λεπίδα ἤ δέσε τό πλοῖο μέ μεταξωτή κλωστή. Τότε μπορεῖς νά ἐλπίζεις ὅτι μέ τόσο λεπτά καί εὐαίσθητα ἐργαλεῖα, ὅπως εἶναι ἡ ἀνθρώπινη γνώση καί ἡ ἀνθρώπινη λογική, θά παλαίψεις ἐναντίον τῶν γιγάντων, ἐναντίον δηλαδή τοῦ πάθους καί τῆς ἀλαζονείας τοῦ ἀνθρώπου».

Καμμιά ἀμφιβολία γιά τήν ἀξία τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας, τῆς αὐξήσεως τῶν γνώσεων, ἀλλά ἡ ὁποιαδήποτε δραστική καί μόνιμη βελτίωση προέρχεται μέ τήν ἀλλαγή τῆς καρδιᾶς καί τῆς βούλησης. Καί καμμιά δύναμη ἐκτός ἀπό τή θρησκεία δέν μπορεῖ νά κατορθώσει αὐτό τό πρᾶγμα, ἀφοῦ μόνη ἡ θρησκεία εἶναι ἱκανή νά περιλάβει καί νά ἐξουσιάσει τήν ἀνθρώπινη ὕπαρξη στό σύνολό της. Πράγματι οἱ ἄνθρωποι δέν μποροῦν νά ζήσουν πολύ καιρό χωρίς κάποια θρησκεία. Ὅταν ἀπουσιάζει ἡ θρησκεία, ἐπικρατεῖ πνευματική κατάπτωση, ἕνα συναίσθημα ἀνησυχίας καί ἀπαισιοδοξίας. Εἶναι τό συναίσθημα τοῦ Hamlet:

Πόσο ἀνιαρές, ἀνούσιες καί ἀσύμφορες μοῦ φαίνονται ὅλες τοῦ κόσμου οἱ συνήθειες!

Ὁ κόσμος ἀναρωτιέται ἄν πράγματι ὑπάρχει κάτι ἀληθινά ἀξιόλογο. Γιά μικρό χρονικό διάστημα οἱ ὑλιστικοί στόχοι εἶναι δυνατό νά ἀποσπάσουν τούς ἀνθρώπους ἀπό τό συναισθηματικό τους κόσμο, ἀλλά δέν μποροῦν νά τούς ἱκανοποιήσουν γιά μακρύτερο διάστημα οὔτε κἄν ἐκείνους πού τούς πέτυχαν. Ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται κάτι περισσότερο ἀπό τήν ὑλιστική εὐημερία. Ὅλα εἶναι διαμελισμένα ὥσπου κάποια πίστη θά τά συνενώσει καί θά προσδώσει σ' αὐτά ἕνα ἰδανικό, ἕνα ἀξιόλογο σκοπό.

Εἴδαμε νά συμβαίνει αὐτό στίς μέρες μας στή Γερμανία, τή Ρωσία καί τήν Κίνα. Μιά «θρησκεία» τίς ἔχει μεταμορφώσει. Ἄν καί δέν ἱκανοποιεῖ ἡ χρησιμοποίηση τοῦ ὅρου, ὀνόμασα τό Ναζισμό καί τό Ρωσικό καί Κινέζικο Κομμουνισμό θρησκεῖες, ἐπειδή ἔχουν ὁρισμένα χαρακτηριστικά τῆς θρησκείας. Ὁ Ναζισμός ἀφύπνισε τή Γερμανία ἀπό τό συναίσθημα τῆς ἀδυναμίας καί τῆς ἀπελπισίας, ὁ Κομουνισμός ἀφύπνισε τή Ρωσία καί τήν Κίνα ἀπό ἕνα μακροχρόνιο ὕπνο ἀπραξίας καί ἔδωσε σ' αὐτούς τούς λαούς, προσωρινά τουλάχιστον, ἕνα συναίσθημα ὑψηλῆς ἀποστολῆς, μία ζωτικότητα πού ἀπελευθέρωσε τή λανθάνουσα ἐνεργητικότητά τους καί μεταμόρφωσε τή ζωή τους. Δέν εἶναι οἱ ρατσιστικές καί οἰκονομικές θεωρίες πού πραγματοποίησαν αὐτή τή μεταβολή, ἐκτός ἴσως μιᾶς μικρῆς μειονότητας, ἀλλά τό ὅραμα ἑνός καινούργιου κόσμου, πού διακήρυξαν ὁ Ναζισμός καί ὁ Κομμουνισμός, ἡ ἔκκλησή τους στόν ἰδεαλισμό καί τό αἴσθημα τῆς αὐτοθυσίας γιά τό κοινό καλό, πού εἶναι ἔμφυτα στόν ἄνθρωπο. Αὐτή εἶναι ἡ ἐπίδραση μιᾶς θρησκείας. Ἐναπομένει νά δοῦμε ἄν αὐτές οἱ «θρησκεῖες» κατέχουν τίς ἰδιότητες μιᾶς ἀληθινῆς θρησκείας — τή δύναμη δηλαδή τῆς ἐπιβίωσης, τῆς ἀναζωογόνησης καί τῆς ἀνανέωσης τῶν συνθημάτων τους. Ὁ Ναζισμός εἶναι προφανές ὅτι

δέν κατεῖχε αὐτή τή δύναμη, μολονότι μερικοί σπινθῆρες του ὑπάρχουν ἀκόμη στή Γερμανία.

Μιά θρησκεία μπορεῖ νά εἶναι βέβαια καλή ἤ κακή. Ὁ Ναζισμός, πού μεταμόρφωσε τό γερμανικό λαό, καί ὁ Κομμουνισμός, πού προκάλεσε ἀναστάτωση στή Ρωσία, εἶναι κακές θρησκεῖες. Κι' οἱ δύο φυσικά κάμνουν ἔκκληση στά εὐγενῆ ἔνστικτα τῆς ἀνθρώπινης φύσης· ἀλλά ἡ πρώτη βασιζόταν στό παράλογο δόγμα τῆς φυλετικῆς ἀνωτερότητας, ἡ ἄλλη στή θεωρία τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἡ πρώτη ὑπῆρξε συνεπής μέ τό Μπέλσεν καί τούς θαλάμους ἀερίων τοῦ Ἄουσβιτς, ἡ ἄλλη μέ τίς ἀνελέητες ἐκκαθαρίσεις καί ἐξορίες καί μέ τήν πλήρη ἀδιαφορία γιά τήν ἀνθρώπινη δυστυχία. Ὁ Ἰουδαϊσμός καί ὁ Χριστιανισμός εἶναι πολύ διαφορετικές θρησκεῖες. Καί οἱ δυό, πράγματι, καί εἰδικά ὁ Χριστιανισμός, ἔχουν μαῦρες σελίδες στήν ἱστορία τους, ἀλλά οἱ σελίδες αὐτές δέν ἀπορρέουν ἀπό τίς θεμελιώδεις ἀρχές τους, τή διδασκαλία δηλαδή τῶν προφητῶν ἤ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καί οἱ δύο παρουσιάζουν περιόδους ληθάργου, ἀλλά βρῆκαν τή δύναμη νά ἀφυπνισθοῦν ἀπό τόν ὕπνο. Πρός αὐτές πρέπει νά ἀτενίσουμε καί τοῦτο σημαίνει, ὅσον ἀφορᾶ τήν Εὐρώπη καί τήν Ἀμερική, κυρίως πρός τό Χριστιανισμό, ἄν θέλουμε ὁ Δυτικός Πολιτισμός, μέ τίς ἱστορικές του παραδόσεις καί τίς ἄπειρες δυνατότητές του, «νά ἀποβάλει τό παλιό, ὅλο ρυτίδες, δέρμα τῆς διαφθορᾶς, νά ξεπεράσει αὐτά τά παθήματα καί νά ξαναγίνει νέος, μπαίνοντας στούς ἔνδοξους δρόμους τῆς ἀλήθειας καί τῆς ἀρετῆς, ὅπου εἶναι πεπρωμένο νά διαδραματίσει μεγάλο καί τιμητικό γι' αὐτόν ρόλο στίς ἐπόμενες γενεές».

---

1. I: 22 - 23.
2. Θουκυδίδης, II:38
3. Δευτερονόμιον 28:13,14
4. Ψαλ. 95:5
5. Ψαλ. 19:1
6. Μιχαίας, 6:8
7. Χριστιανική αἵρεση πού ἀρνεῖται τό δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδας (σημ. Μεταφ.)
8. Κορινθ. Α, 8:6
9. Πολιτεία, 444
10. Ἰδέα παρμένη ἀπό τόν Ἠσαΐα, 40:17
11. Βλέπε τή συζήτηση περί πλούτου «Νόμους», 742 - 744
12. Βλέπε, Ἀμώς, 8:5
13. Βλέπε, Ἠσαΐα, 51:11
14. Βλέπε, Ἠσαΐα, 51:12,13

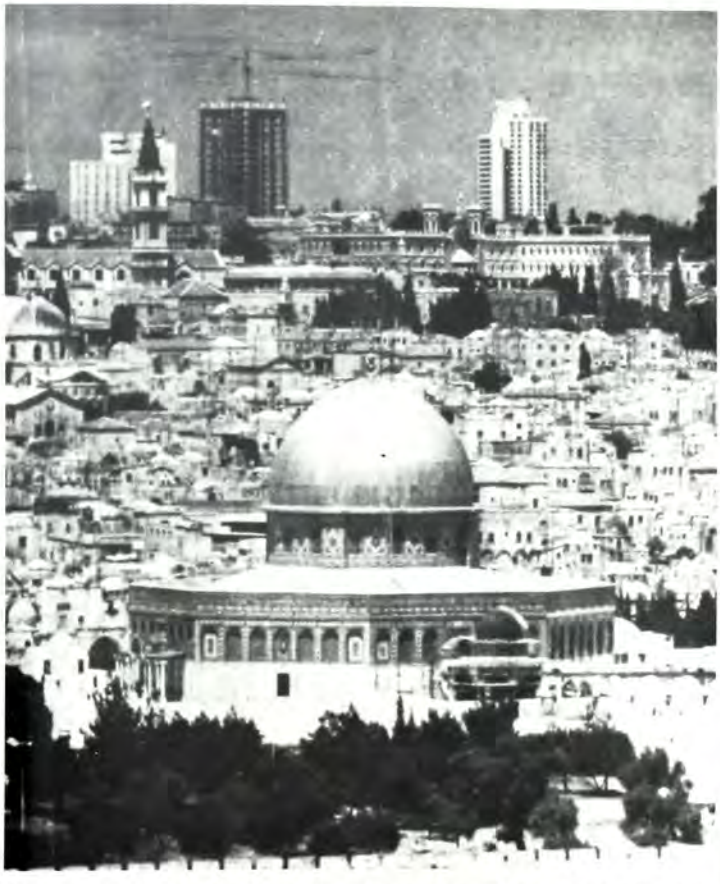

Μιά πανοραμική ἄποψη τῆς Ἱερουσαλήμ. Τό μουσοῦλμανικό τζαμί, ἡ παλιά πόλη καί οἱ ὑπερσύγχρονες οἰκοδομές, στό βάθος. Τό κέντρο τριῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν: Χριστιανισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ καί Μωαμεθανισμοῦ. Μιά πόλη χτισμένη ἀπό πέτρα, ἀφοῦ νόμος εἰδικός ἀπαγορεύει, ἐδῶ καί κάμποσες δεκαετίες, τή χρήση ἄλλου ὑλικοῦ, γιά τήν ἀνέγερση οἰκοδομῶν. Ἀπλώνεται πάνω σέ λόφους ἡ πιό ἐπίμαχη πόλη τῆς ἀνθρωπότητας. Χριστιανοί, Σταυροφόροι, Μωαμεθανοί καί Ἑβραῖοι, ἔχουν ἀγωνιστεῖ γιά νά τήν ὑποτάξουν στό πέρασμα τῶν χρόνων. Μετά τόν πόλεμο τοῦ '67, τήν ἔχει καταλάβει τό Ἰσραήλ.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ ΣΤΟ ΙΣΡΑΗΛ

Ὁμάδα Ἑλλήνων δημοσιογράφων (κ.κ. Σπ. Δρόσος «Βραδυνή», Κ. Ἰορδανίδης «Ταχυδρόμος», Γ. Λεονταρίτης «Ἀκρόπολις», Γ. Λιάνης «Νέα» καί Σπ. Παπαγεωργίου «Ἑστία») ἐπεσκέφθησαν πρόσφατα τό Ἰσραήλ. Σέ σειρά ἄρθρων τους, πού δημοσιεύθηκαν στόν ἀθηναϊκό Τύπο, μετέδωσαν τίς ἐντυπώσεις τους ἀπό τό ταξίδι.

Σάν χαρακτηριστική κατακλείδα τῶν ἐντυπώσεών τους ἀναδημοσιεύουμε τό τελευταῖο ἄρθρο τῆς σειρᾶς τοῦ κ. Γ. Λιάνη («Νέα», 29 - 1 - 1980), μέ τίτλο: ΙΣΡΑΗΛ: Ἡ διαρκής «Ἔξοδος».

Μεγάλη χαρά νά περπατῶ στά σταυροδρόμια τῆς Ἀνατολῆς καί νά βλέπω αὐτές τίς ἀλλόκοτες, γεμᾶτες μυστήριο φάτσες νά περνοδιαβαίνουν στούς δρόμους. Εἶμαι στήν Ἱερουσαλήμ, πού λογαριάζεται βασίλισσα τῶν πόλεων ὅσο καί ἡ Κωνσταντινούπολη καί χαζεύω τήν ἀτέλειωτη φυλετική καί θρησκευτική πανσπερμία. Ἑβραῖοι καί θρῆσκοι μέ τά χαρακτηριστικά τους φεσάκια καί τή διάχυτη πανουργία στό πρόσωπο. Ἄραβες μέ γοητευτικά μελαχροινά πρόσωπα, νέες Ἑβραιοποῦλες, κορίτσια μέ τέλεια κορμιά καί καταπράσινα γκρίζα ἤ γαλαζοπά μάτια. Ὅλη ἡ Ἀνατολή θαρρεῖς πῶς χύθηκε στίς κοῦτιες τῆς Ἱερουσαλήμ. Πλούσιες διασταυρώσεις φυλῶν καί αἱμάτων: Γαλιλαῖοι, Σαμαρεῖτες, Βεδουίνοι, ράτσες σέ χίλιες καί μιά συνταγές, ἀφοῦ πέρασαν ἀπό χίλιες καί μιά δοκιμασίες.

Οἱ Ἅγιοι Τόποι. Ὁ κῆπος τῆς Γεθσημανῆς, ὁ λόφος τῶν Ἐλαιῶν, ὁ φριχτός Γολγοθᾶς, ὁ Πανάγιος Τάφος. Καί ὄχι πολύ μακριά, ἡ μαγεία τῶν ἀραβικῶν παζαριῶν, τά στενοσόκακα τῆς Ἰεριχοῦς, πού χάνονται στήν ὀμίχλη τοῦ χρόνου. Ἂν στήσεις αὐτί, ἀφουγκράζεσαι τή ρόδα τῆς ἱστορίας, καθώς ἔρχεται μέ πάταγο, ἀπό τά βάθη τοῦ χρόνου.

Πανάρχαιοι πολιτισμοί πού γαλουχήθηκαν στήν κούνια τῆς Βίβλου. Τά μέρη ὅπου πάτησε ὁ Ναζωραῖος, τό παλιό τεῖχος μέ τά μουράγια, τίς πολεμίστρες καί τίς καστρόπορτες καί κάθε τόσο οἱ Παλαιστίνιες μέ τίς κελεμπίες καί τούς κεντημένους μποξάδες καί λάγνες Ἑβραιοποῦλες, πού ἐκφράζουν τό σφριγηλό παρόν τοῦ σημερινοῦ Ἰσραήλ.

Θάθελα νά κλείσω αὐτές τίς ταξιδιωτικές ἐντυπώσεις μέ λόγια πού νᾶναι ὑπέρ τῶν Ἑβραίων, γιατί ἀληθινά αὐτά θά εἶναι καί τά πιό ἀληθινά καί τά πιό σίνουρα, καθώς κι ἐ-

Μιά ὁμάδα ἀπό μαυρένδυτους Ἑβραίους. Κάποιοι ἀπό αὐτούς, κρατώντας τά χρυσοκέντητα μαξιλάρια στά χέρια τους, ἀπομακρύνονται ἀπό τό Τεῖχος τῶν Δακρύων. Λέει ἡ παράδοση ὅτι ἔχει χτιστεῖ στά χρόνια τοῦ βασιλιᾶ Σολομῶντα, ἀπό τούς ἄπορους Ἑβραίους. Ἑκατοντάδες πιστοί κάτοικοι τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλά καί Ἑβραῖοι ἐπισκέπτες, ἀπό κάθε γωνιά τῆς Γῆς, ἐπισκέπτονται καί προσεύχονται στό σημεῖο αὐτό. Σέ ἀντίθεση μέ τούς Χριστιανούς ἤ μέ τούς Μουσουλμάνους, οἱ Ἑβραῖοι, ὅταν προσεύχονται, δέν εἶναι ἀκίνητοι. Γιατί ἡ Βίβλος γράφει, πώς πρέπει νά κουράζεται τό πνεῦμα καί τό σῶμα τῶν πιστῶν, τήν ὥρα πού ἀπευθύνουν προσευχή πρός τό Θεό τους.

γώ δέν πρέπει νά τό κρύψω, ὅτι ἤμουνα στά μικράτα μου ἀντισημίτης. Εὔκολα ξεχωρίζεις τούς Ἑβραίους στή στράτα σου. Τή μοιρόγραφτη φυλή, ὅπως τή λέει ὁ Καζαντζάκης, πού εἶναι ἡ πρώτη στό καλό καί στό κακό καί πού συχνά χαλάει τήν ἰσορροπία τοῦ κόσμου.

Οἱ Ἑβραῖοι μέ τήν ἰδιαίτερη ψυχοσύνθεσή τους, μέ τήν ἀέναη προσωπική τους τραγωδία, εἶναι, κατά τή γνώμη μου, ἕνας λαός ἀπό τούς λίγους πού διατυπώνει διαχρονικά ἕνα πρωτοφανές πάθος, μέσα ἀπό διωγμούς καί αἵματα. Ἡ ἐπιβίωσή τους φανερώνει ὅτι οἱ ζωογόνες δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν βρίσκονται σέ ἀλληλουχία, πετυχαίνουν νά ξαναλειτουργεῖ τό θαῦμα στήν ἐποχή μας.

Ἄν ἡ γεωμετρία τῆς ὀδύνης τῶν Ἑβραίων εἶναι μοναδική σέ παγκόσμια κλίμακα, μοναδικές εἶναι καί οἱ πνευματικές ἱκανότητες αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, πού σήμερα λογαριάζεται ἀπό τούς πιό σκληρούς καί πού ἔχει τήν παγκόσμια κοινή γνώμη στραμμένη ἐνάντιά του.

«Αἰῶνες φαρμάκι, γενιές φαρμάκι», οἱ Ὀβριοί, μέ τήν μπουκιά τοῦ θανάτου πιό συχνά στό στόμα παρά τό ψωμί, πέτυχαν στά χρόνια τῆς διασπορᾶς νά γίνουν ἐπαναστάτες στούς τόπους πού ζούσανε. Μέ ὅπλο τους τό πνεῦμα, τήν πανουργία καί, μερικές φορές, τή δολοπλοκία, ἀνάτρεψαν καθεστῶτα καί τυράννους, γιά νά φέρουν δικαιοσύνη καί στίς μέρες μας πάλι, μέ τήν παντοδύναμη οἰκουμενική κυβέρνηση τοῦ Σιωνισμοῦ, ἐλέγχουνε τόν κόσμο μας. Αὐτοί οἱ ἀπάτριδες γίνονται οἱ ἐπαναστατικοί πυρῆνες σέ ὅλα τά μέρη τῆς γῆς καί βέβαια ἀκολουθοῦσαν σφαγές, ὅμως, ὁ παντοδύναμος νόμος τῆς ἐπιλογῆς μακροχρόνια λειτουργοῦσε σέ ὄφελός τους. Τήν τσαρική Ρωσία κι αὐτοί τήν τίναξαν στόν ἀέρα. Ὁ Μάρξ, ὁ προφήτης τῆς σύγχρονης θρησκείας τῆς ἰσότητας, Ἑβραῖος ἦταν. Αὐτός ὁ λαός, πού δονεῖται ἀπό Μεσσιανικές λαχτάρες, ἔσμιξε μέ τά ὁράματα τοῦ Ρούσσου ἀδικημένου καί τίναξε τό πιό βάρβαρο καθεστώς στόν ἀέρα.

Ὁμοψυχία

Ἀνεβαίνω πρός τά Ἱεροσόλυμα. Ἔχω στό μυαλό μου ποιό τάχατες εἶναι τό μυστικό γιά νά μπορέσει νά ἡσυχάσει αὐτός ὁ λαός καί νά ζήσει εἰρηνικά μέ τούς Παλαιστινίους καί τούς Ἄραβες τριγύρω; Στό στενό φαράγγι τῆς ψυχῆς τῶν Ἑβραίων συνωστίζονται τά ἀνείπωτα χρόνια καημῶν καί δυστυχίας. Αὐτά εἶναι πού τούς ζύμωσαν μέ τή βία καί τή

βαρβαρότητα. Στήν άλλη πλευρά λύεται καί ξεσπᾶ τό δράμα τῶν Παλαιστινίων, τό ὑπόκωφο δράμα τοῦ λαοῦ πού ἔχασε τή γῆ του καί τή γυρεύει ἀπελπισμένος γιά νά ξαναζήσει. Γιά τούς Ἑβραίους σήμερα, τρία γράμματα, τά PLO, ἀντιπροσωπεύουν τρεῖς ἐπικίνδυνες ὄχεντρες!

Γιά τούς Παλαιστινίους τό Ἰσραήλ πρέπει νά σβηστεῖ ἀπό τό χάρτη! Πῶς θά ἰσορροπήσει ἡ ζυγαριά καί πῶς θά ἔλθει ἡ συνύπαρξη; Τήν ὀμοψυχία πού συνάντησα στούς Ἰσραηλίτες δέν τήν συνάντησα σέ κανένα ἄλλο λαό. Ἀπό τό πιό ταπεινό κορίτσι στά κιμπούτς, μέχρι τούς ἀνώτατους ἄρχοντες, στό στρατό καί στήν κυβέρνηση, ἐγγράφεται ἡ Καινή Διαθήκη αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, πού θέλει μέ κάθε τρόπο νά ζήσει.

Ἐμᾶς μᾶς συνόδευε ὁ Ἰακώβ, πού ἔζησε δεκαέξι χρόνια στή Θεσσαλονίκη, ἀκούραστος, εὐγενικός, πρόθυμος, διαλεγμένος θαρρεῖς ἀπό ἠλεκτρονικό ἐγκέφαλο γιά τή δουλειά πού τοῦ ἀναθέσανε. Μορφωμένος, σπούδασε ἱστορία, ἀλλά καί μέ ἐμπειρίες δυό πολέμων. Σωβινιστής, ἀλλά καί δίκαιος, μᾶς ἔλεγε:

«Μέ τούς Ἕλληνες εἶμαι 100% Ἕλληνας καί μέ τούς Ἑβραίους 100% Ἑβραῖος»! Πέντε μέρες πρωί καί βράδυ μαζί καί δέν τοῦ ἀποσπάσαμε οὔτε μιά λέξη πού νά μήν ἤθελε νά μᾶς τήν παραδώσει... Ἀντίθετα, μέ τήν ἐξυπνάδα του καί τή μαστοριά του, εὔκολα μάθαινε ἀπό μᾶς ὅ,τι ζητοῦσε...

Τόπα καί στό πρῶτο μου ρεπορτάζ ὅτι εἶναι δύσκολο νά μιλήσεις γιά μιά χώρα ὅπου ἔζησες ἕξι μέρες. Ἀλλά γιά νά καταλάβουμε τό Ἰσραήλ θά πρέπει νά σκεφτοῦμε πώς δέν ὑπάρχει οὔτε ἕνας Ἑβραῖος πού νά μήν πιστεύει ὅτι τό δίκιο εἶναι μέ τό μέρος του. Δέν ὑπάρχει οὔτε ἕνας Ἑβραῖος πού νά μήν ἔχει πολεμήσει γιά τήν πατρίδα του. Οἱ σημερινοί σαραντάρηδες, ἔχουν τήν ἐμπειρία τεσσάρων πολέμων καί καταλαβαίνει κανένας τί σημαίνει αὐτό. Ὁ λαός αὐτός, ἐπιζητώντας τήν εἰρήνη δέν φοβᾶται τόν πόλεμο. Εἶναι ἕτοιμος κάθε στιγμή νά θυσιαστεῖ, γιατί γνωρίζει ὅτι δέν ἔχει περιθώρια νά μήν κερδίζει τήν κάθε μάχη. Ἀπό τό 70 μ.Χ., ὅταν ὁ Ρωμαῖος στρατηγός Τίτος ἰσοπέδωσε τήν Ἱερουσαλήμ μέχρι σήμερα, ὁ ἑβραϊκός λαός βρίσκεται σέ μιά διαρκή Ἔξοδο, προσπαθώντας νά κατακτήσει τό δικαίωμα νά ζήσει στούς τόπους πού κάποια στιγμή βρέθηκε σάν μειονότητα. Μέ ἕξι ὁδυνηρές σκλαβιές ἀπό Ρωμαίους, Βυζαντινούς, Ἄραβες, Σταυροφόρους, Μαμελούκους καί Ὀθωμανούς, ξέρει ὅτι δέν τοῦ μένει κανένα, ἄλλο περιθώριο.

Ἀπό τό 1878, πού ἀναβίωσε ἡ σύγχρονη ἑβραϊκή ζωή καί ἀπό τό 1897 πού ὁ ἰδιοφυής Θεόδωρος Ἕρτζλ συνέλαβε τήν ἰδέα τοῦ πρώτου σιωνιστικοῦ συνεδρίου, μέ πέντε διαδοχικές μεταναστεύσεις τό Ἰσραήλ κατάφερε νά ὑπάρχει σάν κράτος, παρά τό ὁλοκαύτωμα πού γνώρισε ἀπό τό Ναζισμό, μεταξύ 1939 — 1945, ὅταν 6 ἑκατομμύρια παιδιά του σφαγιάστηκαν ἀπό τούς Ναζί!

Σήμερα ἀπό τή Γαλιλαία, τή Σαμάρεια, τήν Τιβεριάδα, μέχρι χαμηλά στό Σινά, ἐκτείνονται τά κιμπούτς. Σοσιαλιστικά χωριά πού μεταμορφώσανε τή ζωή τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων, ἀλλά πού ὅμως ἐξυπηρετοῦνε τόν κρατικό καπιταλισμό καί τίς διασυνδέσεις του μέ τό διεθνές κεφάλαιο καί, κατ' ἐπέκταση, μ' αὐτό πού ὀνομάζουμε ἰμπεριαλισμό. Τά κιμπούτς εἶναι ἐθελοντικός σοσιαλισμός, ὅπου ἡ περιουσία τοῦ χωριοῦ ἀνήκει σέ ὅλους, ὅπου οἱ κάτοικοι δέν πληρώνονται γιά τή δουλειά τους, ἀλλά ὅπου ὅλες τους οἱ ἀνάγκες ἱκανοποιοῦνται ἀπό τήν Κοινότητα. Ἐκπαίδευση, σπόρ, ψυχαγωγία, διακοπές, ἐπιμόρφωση, τά πάντα προσφέρονται ἀπό τό κιμπούτς. Τά πρῶτα αὐτά χωριά, πού γεννήθηκαν στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα, ξεκίνησαν σάν ἀποκλειστικά ἀγροτικά, ἀλλά σήμερα ἀνθίζει στά περισσότερα μιά ἐξαιρετικά λεπτή βιομηχανία! Διακόσια πενήντα κιμπουτσίμ, μέ 120.000 κατοίκους, ἔχουνε μεταμορφώσει πρός τό καλύτερο τή ζωή τῶν Ἑβραίων, χωρίς βέβαια νά ἔχουν ἐπιλύσει τά αἰώνια ἀνθρώπινα προβλήματα τῆς μοναξιᾶς καί τῆς ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας. Οἱ κάτοικοι τῶν κιμπούτς δέν ἔχουν τό δικαίωμα τῆς ἀπεργίας κι ὅταν οἱ σιδηρουργοί ἤ οἱ οἰκοδόμοι τοῦ Ἰσραήλ κατέβουν σέ ἀπεργία, οἱ ἀντίστοιχοι σιδηρουργοί καί οἰκοδόμοι τῶν κιμπούτς θά δουλέψουν!

Κάτι ἀντίστοιχο εἶναι καί τά μωσάβ. Συνεταιρικά χωριά ἀπό μικροϊδιοκτῆτες. Ἐκεῖ κάθε οἰκογένεια ἔχει τό δικό της σπίτι, τό δικό της κλῆρο, πού τόν διαχειρίζεται καί δημιουργεῖ τόν προϋπολογισμό της. Τό μωσάβ ἔχει τά βαριά μηχανήματα, ἐμπορεύεται τά προϊόντα καί ἀσχολεῖται μέ τή βιομηχανία σέ συνεργατική βάση. Σήμερα ὑπάρχουν 377 μωσαβίτ μέ συνολικό πληθυσμό 150.000 ἀτόμων.

Δέν θάθελα τελειώνοντας αὐτά τά ρεπορτάζ, νά λησμονήσω τή βαθιά συγκίνηση πού νοιώσαμε οἱ Ἕλληνες δημοσιογράφοι ἐδῶ, ἀπό τή σπάνια, στήν κυριολεξία, φροντίδα τοῦ Προξένου μας στήν Ἱερουσαλήμ, κ. Βαλασίδη καί τοῦ Πρεσβευτῆ μας στό Τέλ Ἀβίβ, πού εἶχε φροντίσει νά μᾶς φέρει σέ ἐπαφή μέ τόν ἄνθό τῶν Ἰσραηλινῶν δημοσιογράφων.

Ὁ Γιοχανάς

Διήγημα τῆς

Νίνας Κοκκαλίδου - Ναχμία

Περνοῦσε κατά τό μεσημεράκι ἀπ' τή γειτονιά. Κουβαλοῦσε καί τό «μαγαζί» του, τή .. μόστρα μέ τήν πραμάτεια, σ' ἕνα διπλό ντουλάπι, κρεμασμένο μέ ἕνα λουρί πέτσινο φαρδύ. Ἦταν ὁ ἔμπορας. Τόν περίμεναν τά παιδιά κρυμμένα πίσω ἀπ' τίς ποδιές τῶν μανάδων. Τόν ἔλεγαν Γιοχανά. Τήν ἴδια ὥρα περνοῦσε ἀπ' τή γειτονιά καί ἡ Ζησιμίνα ἡ Ζακυθινιά, πού πουλοῦσε ριζόπουδρες ἀπ' τή Ζάκυνθο φερμένες καί κολώνιες ἀπό τσαντσαμίνια (γιασεμιά) καί μπουγαρίνια. Πουλοῦσε καί λιβάνι καί φυλαχτά τοῦ Ἁγίου Διονυσίου. Συναντιόνταν, συνήθως, ἀπόξω ἀπ' τήν ἐκκλησιά τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπου. Κάθονταν κι' οἱ δυό στή γωνία τοῦ Ἱεροῦ, ἐκεῖ πού ἔπιανε ἡ σκιάδα τό μεσημεράκι, ἄφηναν τό ἐμπόρευμα καταγῆς καί τάλεγαν. Τά παιδιά, τά πολύ μικρά παιδιά, φοβόνταν τό Γιοχανά καί τή Ζησιμίνα. Εἶχαν κι' οἱ δυό αὐτά τά διπλά ντουλάπια μέ τά «μαγικά» πράματα μέσα, πολύχρωμες κορδέλλες, κλωστές, κουμπιά κ.λ.π. πού ἤθελαν πολύ νά τά ψαχουλέψουν, ἀλλά.

Ἡ φωνή τῆς ὑπηρέτριας, τότε, ἡ φωνή τῆς γειτόνισσας, τοῦ γείτονα, σάν ἤταν ἄτακτα τά παιδιά, σταματοῦσε κάθε πλησίασμα τῶν πλανόδιων ἐμπόρων.

«Θά σέ πάρει ὁ Γιοχανάς κι ἡ Ζησιμίνα».

Βέβαια κάθε πλανόδιος πωλητής, πού φορτωνόταν κάποιο ἐμπόρευμα, πού εἶχε ἕνα τσουβάλι γιά χαλκώματα ἤ γιά ὁτιδήποτε ἄλλο, ἦταν κι ἕνας μπαμπούλας. Ἔπαιρνε παιδιά, κυρίως αὐτά πού δέν ἄφηναν τούς γονιούς τους νά κοιμηθοῦν τά μεσημέρια. Ὁ Γιοχανάς μάλιστα ἦταν πολύ ἀγριωπός, ἀπό μακριά τουλάχιστον, μέ τά γένια του τά κατάμαυρα καί τά πυκνά φρύδια. Ὅσο γιά τή Ζησιμίνα, ἔ... αὐτή δά ἤταν μιά σταλιά γριά, πού ἔτσι νά τήν ἔκανες ἔπεφτε κάτω.

Κάποτε, τά μεγαλύτερα παιδιά ἄκουσαν πώς ὁ Γιοχανάς ἦταν Ἑβραῖος. Δέν ἤξεραν τί εἶναι ὁ «Ἑβραῖος». Στήν ἐπαρχία τους ἦταν μόνο ἕνας ξένος πού τόν ἔλεγαν Ἀρμένη, ἦταν βέβαια Ἀρμένης ὁ ἄνθρωπος κι ἔκοβε καφέ. Τά παιδιά τόν φοβόντουσαν κι αὐτόν, γιατί ἤταν πολύ χοντρός, πολύ μελαχροινός, πολύ ἀγριωπός. Δέ μιλοῦσε καλά τά ἑλληνικά καί σάν πήγαιναν νά τούς ἀλέσει τόν καφέ, στέκονταν μακριά ἀπ' τή ρόδα τοῦ καφέ καί κουβέντιαζαν μόνο μέ τή γάτα τοῦ μαγαζιοῦ, πού συνήθως καθόταν στό κατώφλι καί κυριολεκτικά ψοφοῦσε γιά παιδικά χάδια καί κουβέντες. Αὐτοί ἦταν οἱ ξένοι στήν μικρή ἐπαρχία. Ἀλλά, θές τά θρησκευτικά βιβλία, θές οἱ θρύλοι καί οἱ παραδόσεις γιά τούς Ἑβραίους, θές ὁ ἴδιος ὁ Γιοχανάς, πού γιά νά κάνει τό θέλημα τῶν γονιῶν φοβέριζε τά παιδιά πώς θά τά κλείσει στό ντουλάπι τῆς πραμάτειας, ὁ ἄνθρωπος ἀπόχτησε στή φαντασία τους ἰδιότητες μαγικές καί σάν τόν ἔβλεπαν νά περνάει τό στενό τῆς ἐκκλησιᾶς φαντάζονταν (πίστευαν πώς ἦταν ἀλήθεια) πώς εἶχε στό κεφάλι του διαβολικά κέρατα, πώς εἶχε τεράστια αὐτιά, μάτια κύκλωπα καί τά τέτοια. Οἱ ἄνθρωποι τῆς μικρῆς μας ἐπαρχίας δέν εἶχαν τίποτα μέ τό Γιοχανά. Τόν ἀγαποῦσαν καί συχνά τόν φίλευαν, σάν ἔρχόταν ταψί ἀπό τό φοῦρνο, ἐκεῖ κοντά πού ξαπόσταινε μέ τή γριά τή Ζησιμίνα.

Ἑβραῖος γυρολόγος στήν Ἀγγλία τοῦ 1880. Ἑβραϊκό Μουσεῖο τοῦ Λονδίνου.

Πέρασε ἐκείνη ἡ γενιά, μεγάλωσε, κι' ὁ Γιοχανάς ἔγινε φίλος τῶν παιδιῶν. Διηγιόνταν τόν παλιό τους φόβο καί ἐπιφυλακτικά τόν ἐξέταζαν μήπως καί... βροῦν ἀχνάρια τοῦ διαβολικοῦ προσώπου. Ξύπνησαν οἱ γενιές, δέν πίστευαν πιά στίς παραμορφωμένες θρησκευτικές ἱστορίες. Στό πρόσωπο τοῦ ὡριμου πλέον Γιοχανᾶ, ἔβλεπαν τίς βιβλικές μορφές, πού μιά ἄλλη μαγεία σκορποῦσαν μέσα στόν ἐξελισσόμενο κόσμο τῆς ἐφηβείας τους, τά ὀνόματα τῶν πατέρων, τῶν προφητῶν, τῶν εὐσεβῶν, τῶν Πατριαρχῶν, τῶν μεγάλων ὁδηγητῶν. Ὁ Γιοχανάς ὡστόσο συνέχισε τό δρομολόγιο τῆς ζωῆς του σ' ἐκείνη τήν ἐπαρχιακή πόλη, δίχως νά δώσει σημάδια γιά τήν οἰκογένειά του.

Ἄν εἶχε οἰκογένεια. Κανείς δέν ἤξερε τίποτα γι' αὐτόν, πέρα ἀπ' τό ὅτι ἐρχόταν μέ τό γάϊδαρο ἀπό κάπου μακριά, ἐκεῖ πού μπορεῖ νά ζοῦσαν καί οἱ δικοί του. Τό μόνο πού μπόρεσαν νά μάθουν ἦταν ὅτι πολλά βράδυα, σάν ἔπιανε κακοκαιρία καί πλημμύριζε τό ποτάμι, ὁ Γιοχανάς ἔμενε στό σπιτάκι τῆς Ζησιμίνας, κοντά στό ποτάμι. Ἔρμη κι ἄραχλη ἡ Ζησιμίνα, ξένη πές, στόν τόπο κι αὐτή γερασμένη πιά, ἀκούμπαγε στό Γιοχανά πού τή βοήθαγε νά πουλάει τίς πραμάτειες της. Ἡ Ζησιμίνα, στίς πελάτισσες πού εἶχε ἀπό χρόνια καί πού τίς ἐπίσημες μέρες τῆς ἔστελναν πεσκέσια, ἔλεγε πώς ὁ Γιοχανάς εἶχε φαμελιά σέ μιά μεγάλη πολιτεία καί δούλευε γυρολόγος, ἀπό χωριό σέ χωριό, γιά νά τούς ζήσει. Σάν ἦρθε ὁ πόλεμος ὁ Γιοχανάς ἐξακολούθησε νά περνάει ἀριά καί ποῦ ἀπ' τή γειτονιά. Ἔτσι ἔλαχε νά' ναι ἐκεῖνος πού ἔκλεισε τά μάτια τῆς Ζησιμίνας κι ἦρθε καί στήν κηδεία της, μέ τά ροῦχα τῆς δουλειᾶς του, ἴδιος καθημερινός Γιοχανάς. Οἱ ἄνθρωποι πλέον δέν δημιουργοῦσαν φόβητρα γιά τά παιδιά τους. Ἦταν τά φόβητρα ἐκεῖ μπροστά τους, σάν ἦρθαν οἱ ὀχτροί καί πιάσανε ἀδέλφια καί πατεράδες, μάνες καί θυγατέρες καί τούς πῆραν τ' ἀγαθά τους καί τή ζωή τους.

Ὅσο ἦταν οἱ Ἰταλοί ὁ Γιοχανάς περνοῦσε ἀπ' τό δρομάκι τῆς ἐκκλησιᾶς μέ λιγοστή πραμάτεια, μέ λιγοστό βάρος, μέ τό ψηλόλιγνο κορμί του ἕτοιμο θα-

ρεῖς νά σωριαστεῖ. Ἐκεῖ στ' ἀπόσκιο τοῦ ἱεροῦ τόν βρῆκε μιά μέρα ὁ κύρ - Παντελῆς ὁ χτηματίας. Κάθισε κοντά του καί κάτι ψιλοκουβέντιαζαν. Ὁ κύρ - Παντελῆς ἦταν μεγάλο πρόσωπο στόν τόπο. Οἱ δικοί του εἶχαν λευτερώσει τήν περιοχή ἀπό τούς Τούρκους. Εἶχε μιά κάμαρη γεμάτη φλάμπουρα καί κουμπούρια κι ὅλοι τόν σέβονταν.

Μπεσαλῆς ἄνθρωπος, πρεσβύτερος τῆς πάσας ἐκτίμησης, πού κι οἱ ὀχτροί ἀκόμα δέν τόλμησαν νά τόν πειράξουν. Παράχωσε στή γῆ τά τρόπαια τῶν προγόνων κι ἀποτραβήχτηκε στά χτήματά του μαζί μέ τή φαμίλια του.

Ἐκεῖνο τ' ἀπόγευμα, τί εἶπανε καί τί δέν εἶπανε μέ τό Γιοχανά δέν μαθεύτηκε. Ὁ Γιοχανᾶς ἐξαφανίστηκε κάμποσο διάστημα. Δέν τόν εἶδε κανείς, δέν ἄκουσε κανείς τίποτα. Ὁ κόσμος, ὅσο κι ἄν δέν ἤξερε, ἐκεῖ κάτω στή μικρή Νότια Ἐπαρχία, τίποτα γιά τούς Ἑβραίους παρά ὅσα τοῦ στραβομάθαν μέ τό μῖσος καί τό φανατισμό. ἄξαφνα ἦρθε στό προσκήνιο ἕνα τρομαχτικό θέμα πού δέν μποροῦσε νά τό συγχωρέσει ὁ ἄνθρωπος. Τοῦ σταύρωναν τό Χριστό του, τόν Γιοχανά του, τόν γεννήτορά του. Ἔτσι τόν εἶδαν πλέον, τό μυθικό ἐκεῖνο ὄν, πού περνοῦσε ταπεινά ἀπ' τή γειτονιά, μέ τή μάνα Ζησιμίνα γιά νά πουλήσει τήν πραμάτεια τοῦ ψωμιοῦ μιᾶς μεγάλης φαμελιᾶς...

Ἔτσι ἔγινε καί πλήθυνε ἡ φαμελιά τοῦ κυρ - Παντελῆ. Ὁ ἄντρας τῆς προπολεμικῆς ἐποχῆς, ἐκεῖνος ὁ πραματευτής τῆς γειτονιᾶς μέ μιά σύντροφο καί δυό μικρά παιδιά πού θά 'πρεπε νά 'ταν ἐγγόνια του, δούλευε στό χτῆμα τοῦ κύρ - Παντελῆ. Παῖζαν τά παιδιά στήν αὐλή καί συντροφεύονταν οἱ δυό γυναῖκες, τοῦ Παντελῆ καί τοῦ Γιοχανᾶ, κλεισμένες στήν ἀπάνω κάμαρη, ὅπου μαζευόταν, κάποιες ἀνταριασμένες νύχτες, ὅλη ἡ φαμελιά καί ξαγρυπνοῦσε. Ὄξω ἀκουγόταν τό τουφεκίδι ἀπ' τίς συγκρούσεις ὀχτρῶν κι' ἀνταρτῶν κι' ἡ πίσω πόρτα, τό πορτόνι ὡς τό'λεγαν, ἦταν πάντα ἕτοιμο νά δεχτεῖ τόν παράνομο. Φύλαγαν βάρδιες οἱ ἄντρες τοῦ χτήματος, φύλαγε κι' ὁ ἴδιος ὁ Παντελῆς, φύλαγε κι' ὁ Γιοχανάς. Ὁ καθένας μέ τό δικό του λυχνάρι. Ἐκεῖνο πού ἀνάβει μέ τή φλόγα τῆς καρδιᾶς. Μέ τήν εὐλογιά τῆς κληρονομιᾶς, μέ τό φῶς τό ἕνα, μέ τά Ἑφτά κλωνιά.

Ἡ ὥρα τοῦ ἀπολογισμοῦ δέν εἶχε ἔρθει ἀκόμα. Ποιός θά ζήσει, ποιός θά πεθάνει. Τί θά παραδώσει ὁ ἄνθρωπος. Μά, σ' ἐκεῖνο τό πορτόνι, πού' ταν θαρρεῖς τῆς Παράδεισος ἡ Πύλη, σμίξαν οἱ ζωές κι' ἔδωκαν ἀπολογία ἄλλη. Αὐτή χωράει μέσα στίς σφιγμένες χοῦφτες τῶν ἀνθρώπων. Ὅποιοι κι' ἄν εἶναι. Τῶν ἀνθρώπων μόνο. Καί τή λένε σάρκα, αἷμα, ψυχή, πόνο καί στεναγμό. Καί πάνω ἀπ' ὅλα τή λένε ζωή τίμια, ἔ, τσι ὅπως διοχετεύεται ἀπό τό'να χέρι στ' ἄλλο. ●

Σχέδιο πού παριστάνει Ἑβραίους γυρολόγους στή Φλωρεντία, 18ος αἰώνας. Συλλογή Cecil Roth.

Η 25η ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

♦ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 5

νικά καί ἑορταζομένην ἀπό ἀπογόνους λαοῦ ἐνδόξου, πού ἔψαλλε κάποτε ὡς ὕμνον τούς στίχους ἐκείνους πού διεκτραγωδοῦσαν τήν ὀρφάνια του, τούς διωγμούς του, τήν διασπορά του καί τούς παγκοσμίους του ἐξευτελισμούς, ἔχομεν δικαίωμα καί καθῆκον νά θεωρῶμεν καί ὡς ἰδικήν μας ἑορτήν καί ἡμεῖς οἱ Ἑβραῖοι. Ὄχι μόνον διότι εἴμεθα πολῖται τῆς ὡραίας αὐτῆς χώρας καί διότι ἐγεννήθημεν εἰς αὐτήν καί πονοῦμεν τούς πόνους της καί χαίρομεν τάς ἀγαλλιάσεις της. Ἀλλά καί διότι κάθε στίχος τοῦ ὕμνου αὐτοῦ κτυπᾶ καί μίαν χορδήν τῆς πονεμένης καί αἱματωμένης καρδιᾶς μας. Διότι εἰς τήν ἱστορίαν τήν ἑλληνικήν, εὑρίσκομεν τήν ἱστορίαν τήν ἰδικήν μας. Διότι τούς πόνους πού ὁ ἑλληνικός λαός ἐδοκίμασε, τούς ἐδοκιμάσαμεν καί ἡμεῖς. Διότι ἡ πίστις καί τά ἰδανικά ἐκείνων πού ἐδημιούργησαν τήν 25 Μαρτίου 1821 ἀπετέλεσαν καί ἀποτελοῦν τήν σύγχρονον πίστιν μας καί τά συγχρονισμένα ἰδανικά μας. Διότι τέλος μέ τήν ζωντανήν πραγματικότητα τῆς ἀναγεννημένης Ἑλλάδος παρελληλίσαμεν καί ἐλικνισαμεν καί ἡμεῖς εἰς τό ἔγγυς παρελθόν τό ὅραμα τῆς ἀναστηλωμένης Ἰουδαίας.

ΨΗΦΙΣΜΑ

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου μέ βαθειά θλίψη πληροφορήθηκε τόν αἰφνίδιο θάνατο τοῦ

ΓΡΗΓΟΡΗ ΠΕΡΔΙΚΗ

νομικοῦ συμβούλου τοῦ Ὀργανισμοῦ, ἐξαιρετικοῦ ἐπιστήμονα καί ἐκλεκτοῦ συνεργάτη.

Ἀποφασίζει ὅπως:

1) Ἀντιπροσωπεία τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, μέ ἐπικεφαλῆς τόν Πρόεδρο παρακολουθήσει τήν κηδεία.

2) Διατεθεῖ στήν μνήμη τοῦ ἐκλιπόντος ποσό Δρχ. 5.000 — στό Ἑλληνικό Ἀντικαρκινικό Ἰνστιτοῦτο (Εἰδικός Λογαριασμός Γ.Κ. Κοτζιᾶ).

3) Δημοσιευθεῖ τό ψήφισμα στό περιοδικό τοῦ Κ.Ι.Σ. «ΧΡΟΝΙΚΑ».

Ἀθῆναι, 29 Φεβρουαρίου 1980
Ὁ Πρόεδρος Ὁ Γεν. Γραμματεύς
Ἰωσήφ Λόβιγγερ Μιχαήλ Μάτσας

«ΞΕΝΙΤΕΜΕΝΟΙ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΝΙΩΣΑΝ ΑΚΟΜΑ ΚΙ Η ΞΕΝΙΤΙΑ ΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΚΙ ΑΥΤΗ ΠΑΤΡΙΔΑ...»

Νίκου Καζαντζάκη

Ἀπό τό βιβλίο τοῦ κορυφαίου Ἕλληνα λογοτέχνη Νίκου Καζαντζάκη «Ἀναφορά στόν Γκρέκο» ἀναδημοσιεύουμε τίς παρακάτω μερικές σελίδες.

«2 τοῦ Ὀχτώβρη. Τρεῖς μέρες τώρα στό Βερολίνο γυρίζω τούς ἀπέραντους μονότονους δρόμους, οἱ καστανιές ἔχουν μαδήσει, ἀγέρας παγωμένος φυσάει, ἡ καρδιά μου πάγωσε. Σέ μιά ἀψηλή πόρτα εἶδα σήμερα μέ μεγάλα γράμματα: «Συνέδριο Ἀναμορφωτῶν τῆς Παιδείας», χιόνιζε, κρύωνα, μπῆκα. Κόσμος πολύς, δασκάλοι καί δασκάλες, ἔψαχνα μέ τό μάτι νά βρῶ μιά θέση ἀδειανή· ἄξαφνα μιά μπλούζα πορτοκαλιά ἔλαμψε ἀνάμεσα σέ γκρίζα καί μαῦρα σακάκια· ὅπως τό ἔντομο τραβιέται ἀπό τό χρῶμα τοῦ λουλουδιοῦ, κίνησα κατά τήν κοπέλα μέ τήν πορτοκαλιά μπλούζα, μιά θέση δίπλα της ἦταν λεύτερη, κάθισα. Ἕνας ἐξάλλος δάσκαλος χειρονομοῦσε, ξελαρυγγίζουνταν, ἔπινε νερό, ἡσύχαζε λίγο καί ξανάπαιρνε φόρα – πῶς ν' ἀλλάξει τά σχολικά προγράμματα, πῶς νά σφυροκοπήσει μιάν καινούργια γερμανική γενιά πού ν' ἀψηφάει καί τή ζωή καί τό θάνατο· σωτήρας καί τοῦτος καί μάχουνταν, καταχτώντας τον, νά σώσει τόν κόσμο.

Στράφηκα κατά τή γειτόνισσά μου· τά μαλλιά της ἦταν γαλαζόμαυρα, τά μάτια της τεράστια, μαῦρα, ἀμυγδαλάτα, ἡ μύτη λίγο καμπουρωτή, ἀλαφρές πανάδες στό πρόσωπο κι ἡ σάρκα της μελαχρινή σάν παλιό κεχριμπάρι. Ἔσκυψα καί τή ρώτησα:

— Ἀπό ποῦ νομίζετε πώς εἶμαι;

— Ἀπό τή χώρα τοῦ ἥλιου, μοῦ ἀποκρίθηκε καί κατακοκκίνησε.

— Ναί, ἀπό τή χώρα τοῦ ἥλιου· ἐδῶ πλήνταξα· πᾶμε νά περπατήσουμε λίγο;

— Πᾶμε.

Στό δρόμο, πηδοῦσε, γελοῦσε, ξεφώνιζε, σάν παιδί πού τοῦ ἄδωκαν ἕνα καινούργιο παιχνιδάκι.

— Μέ λέν Σαρίτα κι εἶμαι Ὀβραία καί γράφω ποιήματα.

Μπήκαμε σ' ἕνα πάρκο, τά πεσμένα κίτρινα φύλλα ἔτριζαν κάτω ἀπό τά πόδια μας, ἀπίθωσα τήν ἀπαλάμη μου ἀπάνω στά μαλλιά της κι ἦταν ζεστά καί μαλακά σά μετάξι. Στάθηκε ἡ κοπέλα ἀμίλητη, κι ὁ λαιμός της τεντώθηκε σά ν' ἀφουγκράζουνταν.

— Μιά δύναμη φεύγει ἀπό τό χέρι σας, εἶπε· σά νά 'μαι στάμνα καί πῆγα στή βρύση καί γιομίζω.

Κόντευε μεσημέρι.

— Πᾶμε νά φᾶμε, εἶπα· μιά σούπα ζεστή, πηχτή, νά ζεσταθοῦμε.

— Ἔχουμε οἱ Ὀβραῖοι σήμερα νηστεία εἶναι ἁμαρτία, ἀποκρίθηκε· κι ἐγώ πεινῶ, κι ἐγώ κρυώνω, μά εἶναι ἁμαρτία.

— Ἄς ἁμαρτήσουμε, γιά νά μποροῦμε ὕστερα νά μετανοήσουμε, νά μᾶς συγχωρέσει ὁ τρομερός Γεχωβᾶς, ὁ θεός σας.

Σά νά πειράχτηκε πού μιλοῦσα ἔτσι γελώντας γιά τό θεό της.

— Ποιός εἶναι ὁ δικός σου θεός;

Ταράχτηκα· μονοστιγμίς ἔνιωσα πώς ἁμάρταινα κι ἐγώ στό θεό μου· ὅλες ἐτοῦτες τίς ὧρες εἶχα ξεχάσει πώς τά μάτια τοῦτα καί τά μαλλιά καί τό κεχριμπαρένιο δέρμα ἦταν φάντασμα, καί δέ φυσοῦσα, δέν ἤθελα νά φυσήξω, νά σκορπίσει.

— Ὁ Διόνυσος; ἔκαμε ἡ κοπέλα γελώντας· ὁ μεθύστακας;

— Ὄχι, ὄχι, ἕνας ἄλλος, ἕνας ἄλλος, πιό τρομερός ἀπό τό Γεχωβά σας... Μή μέ ρωτᾶς!

Ἔπρεπε νά σηκωθῶ τή στιγμή ἐκείνη καί νά φύγω· μά λυπήθηκα τό κορμί μου, λυπήθηκα τό κορμί της, ἔμεινα.

— Πές μου ἕνα τραγούδι σου, εἶπα γιά νά ξεστρατίσω τό νοῦ μου.

Ἔλαμψε τό πρόσωπό της· χαδευτικιά πολύ ἡ φωνή της, πικραμένη:

Ξενιτεμένοι πού δέν ἔνιωσαν ἀκόμα
κι ἡ ξενιτιά πώς εἶναι κι αὐτή πατρίδα·
κι ὅταν καινούριες πολιτεῖες περπατοῦμε, πλάι,
δεξά μας, ὁδεύει ὡς ἀδερφή ἡ πατρίδα.
Ξενιτεμένοι πού δέν ἔνιωσαν ἀκόμα
πώς ὅταν ἕνας χαμογέλιο μᾶς χαρίζει,
στήν ξενιτεμένη τήν καρδιά μας
τό ἄσμα τῶν ἀσμάτων ἀρχινίζει.

Τά μάτια της εἶχαν βουρκώσει.

— Κλαῖς; ἔσκυψα ἀπάνω της καί τή ρώτησα.

— Ὅπου κι ἄν ἀγγίξεις ἕναν Ὀβραῖο, ἀποκρίθηκε, εἶναι πληγή».

Διευκρινιστικό ἔγγραφο τοῦ ὑπουργείου Δημοσίας Τάξεως

Κατόπιν ἐνεργειῶν τοῦ Κ.Ι.Σ τό ὑπουργεῖο Δημοσίας Τάξεως, μέ ἔγγραφό του πρός τίς ἁρμόδιες ἀρχές, διευκρινίζει τήν διαφορά μεταξύ «Ἰσραηλίτου» καί «Ἰσραηλινοῦ», ὥστε νά ἐκλείψη ἡ ἀντικανονική χρῆσις τῶν ὅρων αὐτῶν ἀπό τίς Δημόσιες Ὑπηρεσίες.

Μέ χαρά τά «ΧΡΟΝΙΚΑ» καλωσορίζουν τό πρῶτο φύλλο τῆς ἐφημερίδος τῶν μαθητῶν καί μαθητριῶν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Ψυχικοῦ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητας Ἀθηνῶν. Εἶναι, ὅπως γράφουν, μιά «ἐφημερίδα - παιδιῶν, ἀπό παιδιά, προσφερόμενη σέ παιδιά». Συγχαρητήρια καί καλή συνέχιση...

Ἐκπρόσωποι τοῦ Κ.Ι.Σ. στόν ὑπουργό Δικαιοσύνης

Οἱ πρόεδρος καί ἀντιπρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. κ.κ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ καί Ἀλβ. Κόβο ἐπεσκέφθησαν τόν ὑπουργό Δικαιοσύνης κ. Γ. Σταμάτη καί συνεζήτησαν μαζί του θέματα πού ἀφοροῦν τούς Ἑβραίους τῆς Ἑλλάδος.

Τό Δ.Σ. τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Τρικάλων

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητας Τρικάλων ἀνασυγκροτήθηκε σέ σῶμα ὡς κάτωθι:

Ὀβαδίας Σαμπᾶς πρόεδρος, Μπέτυ Χαλέγουα ἀντιπρόεδρος, Ἰάκωβος Βενουζίου γενικός γραμματέας, Ἰούδας Νεγρῆν ταμίας, Μανεχέμ Ναχμίας σύμβουλος.

Τό τσάϊ τῆς Ἰσραηλινῆς Κοινότητος Βόλου

Στήν ἀπλοϊκή μέν, ἀλλά πλούσια ἀπό νοικοκυροσύνη καί θαλπωρή λέσχη τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητας ἔγινε τό τσάι τοῦ 1980. Οἱ Ἑβραῖες νοικοκυρές μόνες τους ἔκαναν τά βουτήματα καί μόνες τους σερβίριζαν στά τραπέζια τό τσάϊ στίς προσκαλεσμένες φίλες τους. Ἔτσι ἔνοιωθαν ὅλες οἱ κυρίες ἄνετα σάν νά ἤτανε σέ δικό τους σπίτι κι ὄχι στή Λέσχη. Διακρίναμε τίς κυρίες Ἀλίκη Ὀβαδία, Ρούθ Λεβή, Τούλα Σαμπεθάι, Πόπη Δουνέζη, Ἑλένη Παπανδρέου, Λένα Τσαταλοῦ, Τζένη Κονέ, Τζένη Κοέν, Λιλή Κοέν, Ὑβόννη Φρεζῆ, Λυδία Ἀμπαστάδου, Λιλή Κοέν, Ζωή Λεβῆ, Τούλα Φρανσέ, Ρούλα Κονέ, Ρίτα Φιλοσώφ, Τούλα Κονέ, Αἰμιλία Μποχωροπούλου, Ματθίλδη Λεβῆ, Ραχήλ Κοέν, Λίνα Σαμπεθάι, Αἰμιλία Μαΐση, Ρασέλ Σολομών, Εὐτυχία Μαΐση, Νίνα Κοέν, Μαρία Ταβλαρίδη, Μαρία Θεοδωρίδου, Ἰσμήνη Μπαζοπούλου, Ἑλένη Λάζου, Ἰωάννα Μαλιάκα, Ρούλα Τότσικα, Ἰωάννα Καλόβουλου, Μερόπη Τσότρα, Κούλα Μπρισίμη, Νίτσα Νικολάου, Ντίνα Ἀγραφιώτου, Στέλλα Μίχου, Τούλα Ἀθανασίου, Χρύσα Ξαγοράρα, Νίκη Κοντογιάννη, Γιόλα Παπαλοπούλου, Σεμίρα Βότσαρη, Ἄννα Εὐτυχίδου, Φωτεινή Μηλίτση, Ἄσπα Βούλγαρη, Κατερίνα Πανάγου, Τόνια Βλαχούτσου, Ἀγλαΐα Παπανικολάου, Ἑλένη Παπαλέξη, Ἑλένη Σεφέρη, Σούλα Ζαναπαλίδου καί πολλές ἄλλες κυρίες πού μοῦ διέφυγαν τά ὀνόματά τους. («Θεσσαλία», 10.2 1980).

Ἐκδήλωσι στή μνήμη τοῦ Σάμ Μοντιάνο

Ἐκδήλωσι στή μνήμη τοῦ ἀειμνήστου Σάμ Μοντιάνο ἔγινε τήν Τρίτη 12 Φεβρουαρίου, στήν αἴθουσα συνεδρίων τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν. Στήν ἐκδήλωσι, μεταξύ ἄλλων, παρέστησαν ὁ πρόεδρος τῆς ΕΔΑ κ. Η. Ἠλιοῦ, ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς κ. Μπουρνιᾶς, ὁ γενικός γραμματεύς τοῦ ὑπουργείου Κοινωνικῶν Ὑπηρεσιῶν κ. Μαρκέτος, ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Μ. Βρεταννίας, ὁ ἀρχηγός τῆς διπλωματικῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Ἰσραήλ πρέσβυς κ. Ν. Γιαΐς, βουλευτές, Ἕλληνες καί ξένοι δημοσιογράφοι, ὁ πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. κ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ κ. ἄ.

★ Γιά τήν ἐκδήλωσι αὐτή ἡ «Καθημερινή» (13 - 2 - 1980) ἔγραψε:

«Ἔχουν μεγάλη σημασία γιά τό ἐπάγγελμα ἐκδηλώσεις σάν τό δημοσιογραφικό μνημόσυνο τοῦ Σάμ Μοντιάνο πού ὀργάνωσε ἡ Ἕνωση Ξένων Ἀνταποκριτῶν. Κι ὄχι τόσο γιά τό συγκινησιακό περιεχόμενο πού ἔχουν τέτοιες ἀναδρομές καί σκιαγραφήσεις ὅσο γιά τίς πραγματικές ἀξίες καί τούς στόχους τῆς δουλειᾶς πού τονίζουν — προσφορά πολύτιμη σ' ἕναν κόσμο στόν ὁποῖον παρατηρεῖται ὅλο καί περισσότερο ἡ ἔλλειψη ἀξιοκρατίας.

«Ἦταν γεννημένος δημοσιογράφος», εἶπαν ὅλοι σχεδόν οἱ ὁμιλητές γιά τόν ἀνταποκριτή τῆς «Ντέιλυ Τέλεγκραφ» παλαιόν ἀνταποκριτή τοῦ Ρώϋτερ στήν ταραγμένη αὐτή γωνία τῆς Εὐρώπης. Καί ὁ ὑφυπουργός Προεδρίας κ. Α. Τσαλδάρης καί ὁ γενικός γραμματέας Τύπου κ. Ν. Δεληπέτρος, ὁ πρόεδρος τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν κ. Γ. Ἀναστασόπουλος καί ὁ πρόεδρος τῆς Ἑνώσεως Ξένων Ἀνταποκριτῶν κ. Κ. Τσατσαρώνης.

Στήν ἴδια γραμμή ἀλλά κάπως πιό ἀναλυτικά, μέ πολλά στοιχεῖα ἀνθρώπινα καί μέ πολλή ἀνάλυση τῶν προτερημάτων τοῦ σωστοῦ δημοσιογράφου, αὐτοῦ πού δέν εἶναι ποτέ προχειρολόγος, πού ξέρει νά προβλέπει, νά τοποθετεῖ καί νά πληροφορεῖ, κινήθηκε καί ὁ βασικός ὁμιλητής πού ἦταν ὁ πρώην Γενικός Διευθυντής Ξένου Τύπου Γιῶργος Καβουνίδης. Ἄνθρωπος τῆς δουλειᾶς καί ὁ ἴδιος δέν μᾶς ἔχει συνηθίσει σέ λόγους καί διαλέξεις. Μέ τή γνωστή εὐσυνειδησία του ὅμως εἶχε προσθέσει στήν εἰκόνα τοῦ φίλου πού ἤξερε, καλά στοιχεῖα γιά τό διάστημα τῆς ζωῆς του πού δέν γνώριζε, ἀκόμα καί γιά τή μυστική δράση τόν καιρό τῆς κατοχῆς γιά τή βοήθεια τῶν ὁμοθρήσκων του Ἑβραίων. Γιά νά καταλήξει στή φράση πού ἀποτελεῖ τόν καλύτερο ἔπαινο γιά ἕναν δημοσιογράφο: «Ἐξηνταπέντε χρόνια ὁ Σάμ εἶχε συνδεθεῖ διεθνῶς μέ τίς εἰδήσεις πού προέρχονταν ἀπό τήν Ἑλλάδα. Καί κάθε εἴδηση προερχόμενη ἀπ' αὐτόν ἀποτελοῦσε διεθνῶς ἐγγύηση».

47ον ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

1. ΠΕΡΙ ΕΒΡΑΙΩΝ

Βῆμα: Παρουσιάζοντας τόν Στάλιν, τόν «ἡγέτη πού πῆγε πίσω τήν Ἱστορία», σημειώνει, ἀναφέροντας γιά τίς ἐκκαθαρίσεις πού ἔγιναν στήν ἐποχή του, μεταξύ ἄλλων καί τά ἑξῆς: «Ἡ ἑβραϊκή πολιτιστική ἡγεσία πού ὑπῆρξε ὁ πυρήνας τῆς σοβιετικῆς προπαγανδιστικῆς ἐργασίας κατά τόν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, σαρώθηκε μέ ἕνα καί μόνο πλῆγμα. Ξέφρενη ἀντισημιτική ἐκστρατεία ἐξαπολύθηκε κατά τῶν Ἑβραίων στά πολιτιστικά καί καλλιτεχνικά Ἱδρύματα. Οἱ Ἑβραῖοι διώχτηκαν ἀπό τίς θέσεις τους στή βιομηχανία, ἀπό τήν ἀνώτατη διοίκηση τοῦ στρατοῦ, ἀπό τό ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν καί τήν κομματική ἡγεσία» (3 - 2 - 1980).

Μεσημβρινή: Διακόσια περίπου ζωγραφικά σχέδια καί ἀκουαρέλλες κρατουμένων τοῦ στρατοπέδου συγκεντρώσεως «Ἄουσβιτς» παρουσιάζονται σέ μιά ἔκθεση πού περιοδεύει σέ πολλές δυτικογερμανικές πόλεις.

Τήν ἔκθεση αὐτή ὀργάνωσε ἡ «Γερμανο - πολωνική Ἕνωση», μέ τή βοήθεια τοῦ πολωνικοῦ μουσείου «Ὀσβιέτσιμ - Μπρετσεντσίνκα». Ἤδη ἄνοιξε τίς πύλες της στήν Φρανκφούρτη. Περιλαμβάνει πέντε τομεῖς: Ἐργασίες καί σχέδια κρατουμένων πού ἔγιναν κατ' ἐντολήν τῶν Ἓς - Ἓς καί ἄλλες πού ἔγιναν μυστικά. Μιά τρίτη ὁμάδα ἔργων ἀναφέρεται στήν ἐποχή μετά τήν ἀπελευθέρωση τῶν κρατουμένων. Φωτογραφίες καί ἄλλα ντοκουμέντα τεκμηριώνουν τήν ἀντίστασή τους μέσα στό στρατόπεδο ἀλλά καί τίς τρομακτικές συνθῆκες διαβιώσεώς τους. (7 - 2 - 1980).

Ἀκρόπολις: Στή στήλη «Πρόσωπα καί Κόμματα» δημοσιεύονται τά παρακάτω:

«Στά ὅσα γράψαμε καί σ' αὐτή τή στήλη ἀλλά καί σέ ξεχωριστό κείμενο γιά τό Ἰσραήλ καί πιό συγκεκριμένα γιά τά θύματα τοῦ Ναζισμοῦ κατά τήν Κατοχή καί γιά τούς Ἕλληνες Ἑβραίους, πού βρῆκαν τό θάνατο σέ κρεματόρια καί σέ στρατόπεδα συγκεντρώσεως, δέν ἀναφέραμε κάτι σημαντικό. Μᾶς τό ἐπισημαίνει ὁ ἀναγνώστης μας κ. Μιλτιάδης Βράτσος.

«Παραλείψατε, φαντάζομαι λόγω ἐλλείψεως χώρου, ν' ἀναφέρετε μιάν ἄλλη πλευρά τῆς μεγαλειώδους στάσεως τοῦ λαοῦ μας, ἀνεξαρτήτως ὀργανώσεων καί πέραν ὀργανώσεων, κατά τήν Κατοχήν...»

Κι' αὐτή ἡ πλευρά, πού ὄντως δέν σημειώσαμε στό πρόχειρο σημείωμά μας, εἶναι ἡ στάσις τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στούς Ἑβραίους:

«Μία στάσις μοναδική ἀνάμεσα στούς λαούς ὅλων τῶν κατεχομένων χωρῶν»...

Ἡ στήλη δέν ἔχει συνηθίσει τούς ἀναγνῶστες της σέ πομπώδεις «πατριωτικές» περιαυτολογίες. Ἡ στάσις ὅμως τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στούς Ἑβραίους συμπατριῶτες μας στήν Κατοχή ὑπῆρξε πράγματι μοναδική.

Σέ ὅλες τίς κατεχόμενες χῶρες, ὅπου ὁ ἡλίθιος ναζιστικός ρατσισμός ἄπλωσε τό δηλητήριό του, ὑπῆρξε ἕνα μέρος τοῦ λαοῦ, πού ἀπό προκατάληψη, ἀντισημιτισμό, κονφορμισμό ἤ φόβο, πῆρε μέρος στή δίωξη τῶν Ἑβραίων ἤ τήν ἀνέχθηκε, ἀδιάφορο.

Στή χώρα μας τό σύνολο τοῦ λαοῦ, οἱ ἀστυνομικές ἀρχές, οἱ κρατικές ὑπηρεσίες, ἔκαναν ὅ,τι μποροῦσαν γιά νά βοηθήσουν τούς κυνηγημένους συμπολίτες μας, παρ' ὅλο πού καί σ' αὐτή τήν περίπτωσι ὑπῆρχε ἐκ μέρους τῶν κατακτητῶν ἡ ἀπειλή τοῦ θανάτου. Κι ἐδῶ τά ἐπεισόδια ὑπῆρξαν ἡρωικά καί μερικές φορές διασκεδαστικά.

Τονίζουμε πάντως τήν διευκρίνισι, ὅτι αὐτά ἀναφέρονται στόν καιρό τῆς ναζιστικῆς Κατοχῆς...» (9 - 2 - 1980).

Πολιτικά Θέματα: Μέ τίτλο «Οἱ Ἑβραῖοι καί τό Ὁλοκαύτωμα» δημοσίευσε τό θέμα τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Δυτικῆς Γερμανίας (Βλ. σχετικά στά «Χρονικά», Φεβρουάριος 1980) (8 - 2 - 1980).

Μακεδονία: Ποινές δώδεκα ἕως ἕξι χρόνων σέ τρεῖς Ναζί (τόν ἄλλοτε Διοικητή τῆς Γκεστάπο στή Γαλλία καί ἄλλους δύο ἀξιωματούχους τοῦ Χίτλερ), πού βοήθησαν στήν ἐξόντωση 70.000 Ἑβραίων ἐπέβαλε δικαστήριο τῆς Κολωνίας. (12 καί 13 - 2 - 1980).

«ΒΙΒΛΙΟ ΜΝΗΜΗΣ»

Παρουσιάζοντας τήν ἔκδοσι τοῦ Κ.Ι.Σ. «Βιλίο Μνήμης» μέ ὀνόματα Ἑλλήνων Ἑβραίων πού ἐκτελέστηκαν στά ναζιστικά στρατόπεδα, στήν ἐφημερίδα **Τά Τζίτζινα** (Ἰανουάριος 1980) ὁ κ.Ι. Κ. Ἀνδριτσάκης, σημειώνει, μεταξύ τῶν ἄλλων: «Προσυπογράφω, συγκλονισμένος ἀπό μίαν ἀνατριχιαστική «περιήγηση», στίς σελίδες - ταφόπετρες, ἑνός φοβεροῦ «ντοκουμέντου» ἀφανισμοῦ, πού ξεκίνησεν ἀπό τά ἐρεβώδη ἔνστικτα φυλετικοῦ καί θρησκευτικοῦ μίσους. Μέ μιάν «ἐκ βαθέων» εὐχή: Ποτέ πιά!».

Γιά τήν ἴδια ἔκδοση ἔγραψε ὁ **Ἀθηναϊκός Τύπος** (25 - 1 - 1980) καί τά **Πανθεσσαλικά Γράμματα** (Ὀκτώβριο 1979).

● Ἐπίσης, ἡ **Βιομηχανική Ἐπιθεώρησις** (Φεβρουάριος 1980) μεταξύ ἄλλων: «Πρόκειται γιά ἕνα βιβλίο - ντοκουμέντο, μνημόσυνο καί καταγγελία μαζῆ».

Γιά τό «Βιβλίο Μνήμης» ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. **Ἀνδρ. Φυτράκης** μᾶς ἔγραψε, μεταξύ ἄλλων: «Εὐχομαι καί ἐγώ μαζί σας, ὅπως ἡ μνήμη τῶν ἑκατομμυρίων θυμάτων, ἀπό ὅλους τούς λαούς, τῆς τρομακτικῆς θυέλλης τοῦ ἐλευταίου πολέμου εἶναι αἰωνία καί ὅπως χρησιμεύση διά τήν ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης εἰς ὅλον τόν κόσμον».

Καθημερινή: Μέ τίτλο «Στά ὅπλα» γράφει: Καλύτερος δίσκος τῆς χρονιᾶς, ὀνομάστηκε στή Γαλλία τό «Στά ὅπλα, πολῖτες!», μιά — πῶς νά τήν ποῦμε; — «βαριασιόν» τῆς Μασσαλιώτιδας ἀπό τόν Σέρζ Γκαινσμπούρ, τόν γνωστό τραγουδιστή καί συνθέτη. Ὁ Γκαινσμπούρ θεωρεῖται ἀπό τούς ἀσχημότερους ἄνδρες στόν κόσμο τοῦ θεάματος, ἀλλά καί τούς πιό τολμηρούς. Φυσικά, ἡ παρωδία αὐτή — γιατί, τελικά, περί παρωδίας πρόκειται! — τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου μιᾶς χώρας, πού μόνο γύρω ἀπό αὐτό δέν σηκώνει ἀστεῖα, δημιούργησε σάλο. Σάλο καί ἕνα ἀπό τά ἰσχυρότερα ἀντι - σημιτικά ρεύματα στήν Ἱστορία της, γιατί ὁ Γκαινσμπούρ εἶναι Ἑβραῖος. Οἱ σύλλογοι παλαιῶν πολεμιστῶν, π.χ., μέ τήν εὐκαιρία μιᾶς ἐμφανίσεώς του στό Στρασβοῦργο, στήν ὁποία εἶχε προγραμματίσει καί τό ἐπίμαχο τραγούδι, μοίρασαν ἔντυπα, στά ὁποῖα μεταξύ ἄλλων, ἔλεγαν: «Ἡ φιλοσοφία τοῦ Γκαινσμπούρ καί τῶν ὁμοίων του εἶναι μιά: Στήσου μπροστά στή σημαία καί... φτύσε!». Ὁ ἴδιος ἀνασηκώνει τούς ὤμους καί λέει: «Μοῦ θυμίζουν τήν κατοχή, ὅταν ἤμουν παιδάκι καί μέ ὑποχρέωναν νά κυκλοφορῶ μέ ἕνα κίτρινο ἄστρο στό σακκάκι μου. Ὅσο γιά παρωδίες τῆς Μασσαλιώτιδας, ἔχουν γίνει πολλές. Ἡ δική μου δέν εἶναι κάν παρωδία, εἶναι σάτιρα». (23 - 2 - 1980)

Νέα: Μέ τίτλο «Χαΐντελ καί... Χίτλερ στήν ὄπερα τοῦ Μονάχου», στή στήλη «Ἀκούω... Βλέπω» ἀναφέρεται: «Φαίνεται πώς ἡ ρήση «Δέν μιλᾶνε γιά σκοινί στό σπίτι τοῦ κρεμασμένου» δέν εἶναι γνωστή στή Γερμανία. Διαφορετικά δέν ἐξηγεῖται πώς στά καλά καθούμενα, ἡ γερμανική Ὄπερα τοῦ Μονάχου πῆρε ἕνα ἔργο τοῦ Χαΐντελ, τό ὀρατόριο «Ἰοῦδας Μακκαβαῖος», γραμμένο στά 1746, καί τό παρουσίασε χθές στό στύλ τοῦ γνωστοῦ τηλεοπτικοῦ σήριαλ «Ὁλοκαύτωμα»! Οὔτε λίγο, οὔτε πολύ ὁ σκηνοθέτης Χέρμπερτ Βέρνικε, πού ἀνέβασε σέ μορφή ὄπερας τό κλασικό αὐτό ὀρατόριο, ἐμφάνισε τόν κεντρικό ἥρωα καί τούς Ἑβραίους ὁμόφυλούς του σάν θύματα τῶν Ναζί στήν ἐποχή τοῦ Χίτλερ. Πάνω στή σκηνή οἱ Ἑβραῖοι κυκλοφοροῦσαν μέ σύγχρονα κοστούμια, οἱ διῶκτες τους μέ τίς γνωστές στολές τῶν Ἔς - Ἔς καί τῆς χιτλερικῆς νεολαίας, ἐνῶ στό φόντο τῆς σκηνῆς φιγουράριζαν σέ μεγέθυνση αὐθεντικές φωτογραφίες ἀπό τά στρατόπεδα τοῦ Μπέχεβαλντ, τοῦ Ἄουσβίτς καί τοῦ Νταχάου. Ἡ πρεμιέρα δόθηκε ὑπό τήν προστασία τῆς Γερμανικῆς Ἀστυνομίας, γιά τόν φόβο... ὄχι τῶν Ἰουδαίων ἀλλά τῶν Ναζιστῶν, πού εἶχαν ἀπειλήσει τή διεύθυνση τοῦ θεάτρου ὅτι δέν θά ἀνεχόντουσαν τήν προσβολή τοῦ εἰδώλου τους, δηλαδή τοῦ ἀρχιπαράφρονα τοῦ αἰώνα μας Ἀδόλφου Χίτλερ. Τώρα βέβαια παραμένει τό ἐρώτημα: γιατί αὐτό τό μπλέξιμο τοῦ Χαΐντελ μέ τόν Χίτλερ. «Γιατί ἡ θρησκεία καί ἡ πολιτική ἐλέγχουνε ἀνέκαθεν τήν Ἱστορία, κι ἀπό τήν ἄποψη αὐτό τό ἔργο τοῦ Χαΐντελ προσαρμόζεται ἄριστα στήν ἐποχή μας», εἶναι ἡ ἀπάντηση τοῦ σκηνοθέτη. Κι ἐμεῖς λέμε: «πάσσο...» (25 - 2 - 1980)

Μεγάλη ἡ προσφορά τῶν Ἑβραίων στή Λάρισα

Ὁ Μορφωτικός Ἐκδρομικός Σύλλογος Λαρίσης «Ἀριστεύς» ἀπέστειλε στό Δημοτικό Συμβούλιο Λαρίσης, τό παρακάτω ὑπόμνημα, τό ὁποῖο ὑπογράφει ὁ πρόεδρός του κ. Δ. Παλιούρας:

«Ἡ Ἰσραηλιτική Κοινότης Λαρίσης διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρ. 28) 15.2.1980 ἐγγράφου της πρός Ὑμᾶς, ἀποσταλέντος καί ὑμῖν, προτείνει καί παρακαλεῖ ὅπως ἡ δημιουργηθεῖσα πλατεία εἰς τήν διασταύρωση τῶν ὁδῶν Κύπρου καί Κενταύρων, δι' ὑμετέρας ἀποφάσεως, ὀνομασθεῖ σέ πλατεία «ΕΒΡΑΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ» σέ ἀνάμνηση καί ἀπότιση φόρου τιμῆς στή μνήμη τῶν 209 ὁμοθρήσκων της δημοτῶν, τῆς πόλης μας πού κατά τήν περίοδον τῆς ναζιστικῆς κατοχῆς, συνελήφθησαν κατά τρόπο βάρβαρο καί ἀπάνθρωπο καί ἀφοῦ ὁδηγήθηκαν μέ βασανισμούς καί μαρτύρια εἰς τά στρατόπεδα θανάτου τοῦ Μπιρκινάου καί τοῦ Ἄουσβιτς, θανατώθηκαν «ἐν ψυχρῷ» στούς ἀπαίσιους θαλάμους ἀερίων καί στά κρεματόρια.

Ἤδη μέ τήν σκέψιν μας μέ εὐλάβειαν ἐστραμμένην, πρός τούς προαναφερομένους συνδημότας μας ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΜΑΡΤΥΡΑΣ, ἐκφράζομεν πρός ὑμᾶς τήν θερμήν εὐχήν καί παρακαλοῦμεν, ὅπως ἡ ἀνωτέρω πρότασις τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος υἱοθετεῖ παρά τοῦ Συμβουλίου Ὑμῶν.

Ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ αἰσθανόμεθα τήν ἀνάγκην καί τήν ὑποχρέωσιν νά ἀναφέρομεν, ὅτι ἑκτός τῆς ἐν γένει προσφορᾶς πρός τήν πόλιν μας τῶν Λαρισαίων Ἑβραίων, ὡς ἀναφέρεται σχετικῶς εἰς τό πρός Ὑμᾶς ἐγγραφον τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Λαρίσης, ἡ κοινότης αὕτη ἀπό πολλῶν ἐτῶν συμπαρίσταται ἠθικῶς καί ὑλικῶς εἰς τό ὅλον ἔργον τοῦ Συνδέσμου μας.

Ἀκόμη σημειώνωμεν. Ὅτι ὁ Λαρισαῖος Ἑβραῖος ἀείμνηστος Ἀλβέρτος Ζακάρ ὡς Γενικός Γραμματεύς τοῦ Συνδέσμου μας μέ τόν ἀντιπρόεδρον ἀείμνηστον Νικόλαον Τσάκνην μετέβησαν τόν Δεκέμβριον τοῦ 1965 εἰς Τεργέστην τῆς Ἰταλίας ἔνθα ἀπό τήν ἐκεῖ Ὀρθόδοξον Χριστιανικήν Ἑλληνικήν Κοινότητα παρέλαβον τά ὀστά τοῦ Λαρισαίου Μεγάλου Δασκάλου τοῦ γένους ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΥΜΑ καί τά μετέφεραν εἰς τήν πόλιν μας τήν 11.12.65 ὅπου τήν 9 Ἰανουαρίου 1966 μερίμνῃ τοῦ Συνδέσμου μας μέ τιμᾶς Ἀντιστρατήγου ἐν ἐνεργείᾳ ἐταφήσαν εἰς μεγαλοπρεπῆ μαρμάρινον τάφον ἐδῶ εἰς τήν γῆν τῶν πατέρων του.

Ἐπίσης κρίνεται λίαν σκόπιμον νά ἀναφέρωμεν ὅτι μεταξύ τῶν πρώτων, Ἑβραῖες γυναῖκες ἐνεγράφησαν ἐθελόντριες Αἱμοδότριες, εἰς τόν Σύνδεσμον Ἐθελοντριῶν αἱμοδοτῶν «Ο ΕΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΣ», τόν ὁποῖον ἵδρυσε ὁ Σύνδεσμος μας τό 1971

Ὁ ΜΕΣ «ΑΡΙΣΤΕΥΣ» εὐγνωμῶν πάντοτε πρός τήν Ἰσραηλιτικήν Κοινότητα Λαρίσης, θά μεριμνήσει ὅπως εἰς τήν ὀνομασθησομένην πλατειαν «ΕΒΡΑΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ» στηθεῖ μεγαλοπρεπῆς μαρμαρίνη Ἀναθηματική Στήλη μέ ἐγχαραγμένα τά ὀνόματα τῶν 209 Ἑβραίων μαρτύρων συνδημοτῶν μας ὅπως ἀκριβῶς ἐμεριμνησε διά τό ἀναγερθέν μνημεῖον εἰς τήν Πλατείαν Ἐθνικῆς ἀντιστάσεως (ὁδός Βόλου) εἰς μνήμην τῶν ἐκτελεσθέντων πατριωτῶν στίς 8 Μαρτίου 1944 ὑπό τῶν Γερμανικῶν στρατευμάτων κατοχῆς».

Γιά τό ἴδιο θέμα ἡ στήλη «Ἀπό τήν πόλη» τῆς Λαρισινῆς ἐφημερίδος «Ἐλευθερία» ἔγραψε (29 2 - 1980):

«Πρίν λίγο καιρό ἡ στήλη πρότεινε νά δοθεῖ κάποια ὀνομασία ἀπό τό δημοτικό συμβούλιο Λαρίσης στήν πλατεία πού διαμορφώθηκε, ἔπειτα ἀπό τίς ρυμοτομήσεις πού ἔγιναν στή διασταύρωση τῶν ὁδῶν Κύπρου καί Κενταύρων. Μέ ἱκανοποίηση διάβασα τή σχετική αἴτηση τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητας Λαρίσης, μέ τήν ὁποία ζητεῖται μέ τήν ὀνομασία τῆς πλατείας αὐτῆς νά τιμηθοῦν οἱ Ἑβραῖοι τῆς Λαρίσης πού μαρτύρησαν καί χάθηκαν κατά τή διάρκεια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς σέ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Εἶναι μιά σωστή ἐνέργεια πού καλεῖται νά τήν ὑλοποιήσει ὁ Δήμος, ὀνομάζοντας τήν ἐπίμαχη αὐτή πλατεία σέ «Πλατεία Ἑβραίων Μαρτύρων». Κι αὐτό γιά νά μή λησμονηθοῦν ποτέ οἱ Λαρισινοί ἐκεῖνοι Ἑβραῖοι πού χάθηκαν μαζί μέ τόσους ἄλλους κατά τή διάρκεια τοῦ 2ου παγκοσμίου Πολέμου. Πρόκειται γιά τά τραγικά ἐκεῖνα θύματα τά ὁποῖα συνελήφθησαν ὁμαδικά καί ἐκτοπίσθηκαν ὁμαδικά γιά νά μήν ξαναγυρίσουν στόν τόπο πού γεννήθηκαν καί ἔζησαν τά καλύτερά τους χρόνια. Ἡ ὀνομασία αὐτή θά ἀποτελέσει ἐλάχιστη προσφορά πρός τούς μάρτυρες αὐτούς συμπολίτες».

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...

(Παροιμ. 3:18)